

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
TDE-YL-2005-0002**

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE SIFAT TAMLAMALARI

HAZIRLAYAN: ABDULLAH ÖZCAN

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. ŞAHİN BARANOĞLU

AYDIN – 2005

İÇİNDEKİLER

ÖZ – ABSTRACT.....	I
KISALTMALAR.....	II
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
1. SIFAT	3
2. SIFAT NİÇİN LÂZİM.....	4
3. SIFATLARIN SENTAKSTAKİ YERİ.....	5
4. SIFATLARIN TASNİFİ.....	6
4.1. Niteleme (Vasıflandırma) Sıfatları.....	6
4.2. İşaret Sıfatları.....	8
4.3. Belirsiz Sıfatlar.....	9
4.4. Miktar Sıfatları.....	10
4.5. Alâka Sıfatları.....	12
4.5.1. Mekân Alâkası.....	12
4.5.2. Zaman Alâkası.....	12
4.5.3. Şahıs Alâkası.....	13
4.5.4. Fiil Alâkası.....	14
4.6. Sıra Sıfatları.....	15
4.7. Yön Bildiren Sıfatlar	16
4.8. Mahiyet-Hüviyet Sıfatları	16
4.9. Soru Sıfatları.....	17
5. SIFATLARDA BELİRLİLİK BELİRSİZLİK.....	18
6. AÇIKLAYICI (EK BİLGİ VEREN) SIFATLAR	20
7. SIFATLARIN SIRALANIŞI.....	21
8. SIFAT TAMLAMALARINDA ÇOKLUK.....	22
II. BÖLÜM	
1. KELİME HÂLİNDEKİ SIFATLAR.....	23
1.1. NİTELEME SIFATLARI.....	23
1.1.1. Renk Bildiren Niteleme Sıfatları.....	23
1.1.2. Şekil Bildiren Niteleme Sıfatları	31
1.1.3. Hâl Bildiren Niteleme Sıfatları	33
1.1.4. İnsanların Vasıflarını Bildiren Niteleme Sıfatları.....	35
1.1.5. Varlığın Yapıldığı Maddeyi Bildiren Niteleme Sıfatları.....	38
1.1.6. Tür Bildiren Niteleme Sıfatları	40
1.1.7. Diğer Niteleme Sıfatları.....	41
1.1.8. Niteleme Sıfatları İçindeki Alıntı Kelimeler.....	47
1.1.9. Benzerlik Bildiren Niteleme Sıfatları	54
1.2. İŞARET SIFATLARI	56
1.3. BELİRSİZ SIFATLAR.....	65
1.4. MEKÂN, ZAMAN, YÖN SIFATLARI.....	75
1.5. MAHİYET-HÜVİYET SIFATLARI.....	78
1.6. SIRA SIFATLARI.....	83
1.7. SORU SIFATLARI.....	84
2. EKLERLE YAPILAN SIFATLAR	86
2.1. +IU ve +sUz EKLERİ.....	88
A. Kelime Halindekiler.....	88
B. Grup Hâlindekiler.....	89
2.2. +Kİ EKİ.....	97
2.3. +çA EKİ	99
2.4. +İlk EKİ.....	100
2.5. +(ş)Ar EKİ.....	100

2.6. FİİLİMSİLERLE YAPILAN SIFATLAR.....	101
2.6.1 FİİL CÜMLELERİNİN FİİLİMSİ GRUBU OLMASI.....	101
A. Bir Kelimeden Meydana Gelen Fiilimsiler.....	101
B. Grup Oluşturan Fiilimsiler.....	107
2.6.2 İSİM CÜMLELERİNİN FİİLİMSİ GRUBU OLMASI.....	121
A.İki Unsurla Meydana Gelenler.....	124
2.6.2.1. İsnat Grubu	124
2.6.2.2. Ayrılma Grubu.....	127
2.6.2.3. Yönelme Grubu.....	128
2.6.2.4. Zarf / İsim // İsim.....	128
2.6.2.5. İsim Unsuru + “dA” Ayrılma Hâli / İsim.....	129
B.Tek Unsurdan Oluşanlar.....	130
2.6.2.6. İsim Tamlamaları.....	130
2.6.2.7. İyelik Eki Almış İsimler.....	137
2.6.2.8. İyelik Eki Almış Sıfat Tamlamaları.....	139
2.6.2.9. İsim Unsuru + Bulunma Hâli.....	140
2.6.2.10. “ Ol- ” Fiilini Alan Sıfatlar	141
2.6.2.11. +IU Ekiyle Kurulan Sıfatlar.....	141
2.6.2.12. İsim Unsuru+Tamlayan Eki/İsim.....	142
2.6.2.13. İsim Unsuru+ dAn / İSİM	142
2.6.2.14. Diğer Hâl Grupları.....	142
3. SAYILAR.....	143
A. Tek Kelimeden Oluşan Sayılar.....	143
B. Grup Halindeki Sayılar.....	150
4. EDAT GRUBU	156
5. SIFAT TAMLAMASI.....	159
A. Miktar Bildirenler	159
B. Diğer Sıfat Tamlamaları.....	160
6. TEKRAR GRUBU.....	162
7. CÜMLE HÂLİNDEKİ SIFATLAR	167
8. BİRDEN FAZLA SIFATLA MEYDANA GETİRİLMİŞ BAZI TAMLAMALAR..	169
8.1. Normal Kuruluştaki Olanlar.....	169
8.1.1. Sıralanışlarındaki Benzerliğe Göre Gruplandırılması.....	169
8.1.2. Nitelenen Kişi ve Varlıklara Göre Gruplandırılması	171
8.2. Hitap Şeklinde Olanlar.....	178
III. BÖLÜM	
1. SONUÇLAR.....	180
IV. BÖLÜM	
İNDEKS.....	184
KELİME HÂLİNDEKİ SIFATLAR.....	184
GRUP VE CÜMLE HÂLİNDEKİ SIFATLAR.....	233
ÖZET	259
SUMMARY	260
TEŞEKKÜR	261
KAYNAKLAR	262
ÖZGEÇMİŞ.	265

ÖZ

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Sıfat Tamlamaları adlı bu çalışmada önce sıfatlar sınıflandırıldı, yeni türler teklif edildi. Dede Korkut'taki sıfat tamlamaları bulunarak tür ve yapı bakımından incelenip günümüz yazı dilinden farklı olan yapılar belirlendi. İndeks bölümünde kelime ve grup hâlindeki bütün sıfatlar alfabetik sıraya göre verildi. Sonuçta da elde edilen veriler sıralandı.

ABSTRACT

The study's name is Adjective Phrases in Dede Korkut Stories. In this study, the adjectives were classed and new types were offered. The adjective phrases were found and they were examined as type and structure and the differences were mentioned according to writing rules nowadays. In index part, al words and al adjectives as a group were given in alphabetical order. As a result the datas were classed.

ANAHTAR KELİMELER / KEY WORDS

Sıfat	: Adjective
Sıfat tamlaması	: Adjective Phrase
Çekim	: Inflection
Kelime grubu	: Word group
Dede Korkut	: Dede Korkut

KISALTMALAR

Osm.	: Osmanlıca
İng.	: İngilizce
Bk.	: Bakın
ETÜ	: Eski Türkçe
s.	: sayfa
agm.	: adı geçen makale
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire

GİRİŞ

Fuat Köprülü'nün “*Terazinin bir kefesine Dede Korkut'u diğer kefesine de Türk Edebiyatının başka eserlerini koysanız yine de Dede Korkut ağır basar.*” sözü, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin Türk kültür tarihindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu önem, Türk'ün düşünme ve varlığı algılama sistemini birer sıfat tamlamasından ibaret olan kelime grupları vasıtasıyla yansıtmamasından kaynaklanmaktadır. Türk dilinin en önemli tarihî vesikalarından biri olan hikâyelerde sıfatların önemli bir yer tutmaması beklenemezdi. Gerçekten de daha açık ve mükemmel anlatımı sağlayan sıfatlar, **Dede Korkut**'ta gerek kullanım sıklığı, gerekse çeşitlilik bakımından hemen dikkati çeker. Üzerinde binlerce çalışma yapılmış olan **Dede Korkut Hikâyeleri** üzerinde bizi böyle bir çalışmaya sevk eden husus, o günün özelliklerinin bugünün dil meselelerine ışık tutacağı düşüncesinde olmamızdır.

Çalışmamızda konuyla ilgili ulaşabildiğimiz tüm kaynaklardan istifade etmemize rağmen, bütünlüğü korumak amacıyla *Prof. Dr. Muharrem Ergin*'in **Dede Korkut Kitabı I-II** adlı eserini esas alıp, imlâda, okuyuşta, anlamlandırmada hep söz konusu esere uyduk. Bununla birlikte kelimelerin transkripsiyonlu şekillerini almadık, sadece *ayını(‘) hemzeyi(‘) nazal n’yi (ŋ)* gösterdik.

Çalışmamız dört bölümden meydana gelmiştir: **Birinci bölümde** sıfatlar hakkında bilgi verilmiş, burada daha çok günümüz Türkiye Türkçesindeki sıfatlar incelenmiştir. Bu bölüm çalışmanın başında plânlanmamıştı; ancak **Dede Korkut Kitabı**'ndaki sıfatları tasnif ederken karşılaşılan problemler, sıfatlar üzerinde bir daha düşünmemizi ve bazı açılımlar yapmamızı gerektirdi. Tespit edilen sıfatları sınıflandırma ihtiyacı, bizi sıfat türlerini yeniden ele almaya ve bazı sıfat türlerinin adını, kapsamını değiştirmeye hatta bazı yeni türler teklif etmeye sevk etti.

İkinci bölümde ise **Dede Korkut**'taki sıfatlar tasnif edilerek incelenmiştir. *Kelime hâlindeki sıfatlar, bir ek veya edat yardımıyla oluşmuş sıfatlar ve grup hâlindeki sıfatlar* şeklinde bir tasnife gidilmiştir.

Kelime hâlindeki sıfatlar, türlerine göre; ekler yardımıyla meydana getirilenler ve grup hâlindekiler de eklerine ve gruplarına göre sınıflandırılmıştır. İnceleme bölümlerinde bunların hangi tür sıfatları meydana getirdikleri açıklanmıştır.

Her türün, grubun incelemesinde farklı yapıların; sıfatların kuruluş, mana ve türleri üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Ayrıca farklı mana ve yapıdaki sıfatlar ve grupların günümüz Türkçesinden farklı yanları belirtilmiştir.

İnceleme bölümünde okuyan kişinin aynı türden sıfat tamlamalarını derli toplu bir şekilde görebilmesi için önce o gruptaki tüm sıfatları, farklı şekillerin oluşturduğu yapıları ve anlamları gösterecek gruplar hâlinde sıraladık. Devamında bu gruplamalara uygun açıklamaları yaptık ve daha kolay anlaşılması için bazı yerlerde üst bölümden seçtiğimiz örneklere yer verdik.

Sınıflandırmada bir sıfatın iki ayrı başlık altında ele alındığı durumlar da vardır. Meselâ, +ki eki ile meydana getirilen bazı sıfatlar, hem +ki ekinde hem de mekân sıfatlarında yer almıştır. Bu durum sıfatları, gerek anlamına göre gerekse yapılarına göre bütün olarak verme isteğinden kaynaklanmıştır.

Üçüncü bölümde çalışmadan elde edilen sonuçlar dikkatlere sunuldu.

Dördüncü bölüm ise indekstir; indeks de *kelime hâlindeki sıfatlar ve grup hâlindeki sıfatlar* adlı iki bölüme ayrılmıştır. Burada sıfatlar alfabetik sıraya göre sıralanmış, Dresden nüshasındaki sayfa ve satır numaraları verilmiştir.

İlk bölümün muhtevası çalışmanın ana konusu olmadığından herkesçe bilinen, istendiği takdirde hemen ulaşılabilecek olan eserlere ve yazarlara atıfta bulunmadık; ancak çalışmamız esnasında bu değerli eserler her zaman yanımızda bulundu ve bunlar, “*Kaynaklar*” bölümünde gösterildi.

Bu tezde ileri sürdüğümüz bilgilerin tamamını bizim üretmemiz elbette mümkün değildir; zaten sıfat gibi önemli bir dilcilik konusunda *Corax*’tan, *Aristoteles*’ten hatta *Panini*’den bu yana söylenmiş sözler, dünya dilciliğinin mîrî malı olmuş durumdadır. Osmanlı döneminde yazılan belağat kitaplarında da sıfatlar ayrıntılı olarak anlatılmakla beraber bunlarda Arapçanın gramer kurallarının etkisi kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir. Bizim çalışmamızda belağat kitaplarındaki adlandırmalara benzer ifadeler görülmekle birlikte; çalışma iyice incelendiğinde Türkçenin ihtiyaçlarından yola çıkıldığı ve ileri sürülen terimlerin tamamen farklı durumlar ve yapılar için kullanıldığı herkes tarafından görülecektir.

Bizim mütevazı gayretimiz **Dede Korkut**’la ilgilenenlerin bu eserdeki sıfatlara kolayca ulaşabilmesine, üzerinde düşünmesine yardımcı olmak ve sıfatlarla ilgilenenlere farklı bir bakış açısı sunabilmektir.

I. BÖLÜM

1. SIFAT

Sıfatlar, varlıkları daha iyi tanımamıza, onu benzerlerinden ayırmamıza yarayan kelime veya kelime gruplarıdır. Bir varlığın hâlini, şekil özelliklerini, rengini, miktarını, hareket kabiliyetini veya bir hareketle olan alâkasını ifade eden veya varlığın muhatap tarafından bilinip bilinmemesine göre o varlığı belirten veya umumî hâlde (mutlak manada) olduğunu kesinleştiren kelime veya kelime gruplarının cümle içindeki geçici görev adı olarak özneyi, nesneyi, yer tamlayıcısını, zarfları tamamlayan ikinci dereceden vazifeli kelime ve gruplardır.

Dilde aslolan *anlama ve anlatma* (Osm. *tefhîm ü tefehhüm*; İng. *communication*)nın tam olarak gerçekleşmesidir. Bu da, bir düşünceyi dinleyende hiçbir şüphe uyandırmayacak şekilde ifade edebilmeye bağlıdır. İşte fiil nitelemesinde adına zarf dediğimiz isim niteleyecilerinin ifadedeki önemi bundandır. Bir varlığın isminin söylenmesiyle muhayyilemizde netleşmeyen yönlerini tamamlama ve netleştirme görevini üstlenen kelime veya gruplardan oluşan sıfatlar, varlıkların beş duyu ile hissedebildiğimiz veya bizim zihnen onlara isnat ettiğimiz özelliklerini ifade ederler. Bu işi görürken bir isimle devamlı veya bir müddet alâkası olan veya alâkasının olması beklenen varlığın, vasfın, hareketin, miktarın belirli kaidelere göre sıralanmasıyla niteleme işi gerçekleşir.

Özetle eskilerin *metbu'unda bir mana üzerine delâlet eden kelime* olarak tanımladıkları sıfatlar, tamlananının bir özelliğini açıklayan, belirten kelimelerdir.

Sıfatı geniş ve dar olmak üzere iki anlamda ele almak durumundayız: İlki gramer kitaplarında adı geçen isim niteleyici dil birimleri, diğeri de dil düzleminin tamamıdır. Şunu belirtmek gerekir ki her iki görev de bir geçici adlandırma durumundadır; zira isim niteleyicisi olan sıfatların sıfatlık alâmeti, içinde bulunduğu yapıdaki niteleme görevidir, dil düzleminin tamamı olarak adlandırdığımız ikinci grup sıfatlar da edinimin kullanım şeklinde gerçekleşmesi demektir ki onun da bir numaralı özelliği geçiciliktir.

Konuya bu açıdan bakıldığında, isim soylu kelimelerle ilgili Aristoteles'ten bu yana yapılmakta olan *sıfat*, *zamir*, *zarf* vs. şeklindeki tasnifin¹ de yerinde olmadığı anlaşılabacaktır. İsimlerin sadece görev adlarını gösteren ve onların sadece içinde bulundukları hâle özel kullanımlarını belirten bu terimleri, kelimelerin cevherî vasıflarıymış gibi düşünmek ve bu geçici görev adlarına sözlüklerde yer vermek doğru değildir.

2. SIFAT NİÇİN LÂZİM

Kelimeler asıl olarak isim, fiil ve edat şeklinde üçe ayrılır. İsimler, fiiller, hâl ekleri ve çekim edatları hüküm bildiren grupları yani cümleyi meydana getirir. Biz bunlara *cümle* diyoruz. Cümle için söz konusu yapılar, gerekli ve yeterli olmakla birlikte (*Dün Ali su içti. Kırtasiyeden kalem aldım.*), yukarıda bahsedildiği gibi düşüncenin detaylı anlatımı istendiğinde niteleyicilere de gerek vardır. İşte “*sıfat*” teriminin dar anlamı, bu ihtiyaç için kullanılan isimleri karşılar.

Dün komşumuz Ali soğuk su içti.

Altı çizili kelimelerin ilâvesi, hükmü daha iyi anlaşılır kılar. Bir fotoğraf gibi olan cümlelerin söz konusu niteleyicilere sınırsız ihtiyacı vardır ki bunlar âdetâ görüntü netleştiricisi durumundadır. İsimlerin daha iyi anlaşılması, özelliklerinin diğer varlıklarla ilgilerinin daha iyi kavranmasını sağlayan sıfatlar olmasaydı dilin bir duvarı daima yıkık olacaktı.

¹ bk. Aristoteles (Çev. İsmail Tunalı): **Poetika**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.

3. SIFATLARIN SENTAKSTAKİ YERİ

Dil düzlemi anlam ayırıcı bir birim olan fonemden metne kadar uzanan bir ifade sistemidir. Eskilerin *kelâm* dedikleri ve bugün metin dil bilimcilerce *kesit* adı verilen birim, metni oluşturan cümle gruplarıdır; yazıda bunun karşılığı ise paragraftır. Ancak eskiden beri sentaks deyince cümle akla gelir. Sıfatların görevleri de cümleyi oluşturan kelime grupları içinde gerçekleşir.

Yine eskiden beri cümlenin aslî unsurları özne ve yüklem, yardımcı unsurları da nesne ve tümleçtir. Sıfatlar bir cümle ögesi değil öge tamamlayıcı birimler olduklarından söz konusu aslî ve yardımcı unsurlar içindeki görevlerinde bir değişiklik olmaz. Yani cümlenin her ögesinde sıfat bulunabilir. Bu yüzden sıfatlara ikinci dereceden unsurlar da diyebiliriz. Bir sıfat, sentaks düzleminde tek başına kullanıldığında zaten isimleşmiş, aslî hâline dönmüş demektir.

Türkçede morfolojik düzlemde asıl unsur başta, yardımcı unsur sondadır. Sentaks söz konusu olduğunda bu sıra tersine dönüp asıl vurgulanmak istenen sona alınır. Sıfatlar da tamamlayıcı unsurlar oldukları için tâbi oldukları isimden daima önce gelirler. Altay dillerinin belirleyici özelliklerinden biri olan söz konusu yapı o kadar sağlamdır ki vurgu vs. adına geçici olarak bile değiştirilemez.

Soğuk su içtim. *Su soğuk* içtim.

Sıfatlar bir isme tâbi olarak tamlama oluştururken eksiz bir hâldedir. Ancak bu, sıfat olan kelimedeki çekim eki bulunmaz manasına da gelmez. *Kardeşim Ahmet* örneğinde tamlayan, çekim ekiyle beraber sıfattır. Cümlede sıfat olarak kullanılan bu yapının yalınlığı kesindir. Söz konusu yapılardaki yalınlığı bozuyor görünen ekler ise sıfat durumundaki grubu yapan eklerdir. Yani sıfatımız için grup hâlinde bir yalınlık söz konusudur.

4. SIFATLARIN TASNİFİ

Sıfatların niteledikleri isim üzerindeki anlam etkileri mutlaklıdır; ancak ifade ettikleri anlamlar sıfattan sığata farklılık arz eder. Sıfatlar varlıklarla ilgili özellikleri, varlığın şeklini, hâlini, rengini, adedini, ölçüsünü, miktarını; zaman, mekân ve hareketle alâkasını, yönününü, sırasını vb. ifade eder. Bu manalar daha da çoğaltılabilir, önemli olan bunları uygun bir şekilde grupelandırmak ve bu gruplara grubun tamamını ifade edebilecek bir isim bulmaktır. Bu çalışma yapılırken çok karşılaşılan manalar üzerinde yoğunlaşmak gerekir. Her manaya bir isim bulmak hem güçtür, hem de gerekli değildir. Ancak grupları, bilinen gruplarla sınırlı tutmak, bunların dışında başka grup yoktur demek de yanlış bir tavır olur. Böyle bir tavırla hareket ettiğimizde izah etmekte zorlanacağımız misallerle karşılaşmamız kaçınılmazdır. Zira dil bir kullanım işidir ve kullanımın koordinatları da her zaman belirlenemez.

Şunu tekrar kesinlikle söylemeliyiz ki sıfat çeşitleri bu çalışmada isimlendirilenlerle sınırlı değildir. Ortaya koyduğumuz çeşitler çok karşılaşılanlardır. Bunların dışındakilere de gerektiğinde bir isim verilebilir.

4.1. Niteleme (Vasıflandırma) Sıfatları

Varlıkların hâllerini, şekillerini, renklerini, daimî hareket kabiliyetlerini, sahip olduklarını, muhteva ve mensubiyetlerini ifade eden sıfatlardır. Bu vasıflar varlığın bünyesinde gözle görülür bir şekilde mevcuttur veya bazen biz, bir vasfın o varlıkta mevcut olduğunu tasavvur ederiz.

Mavi bina, cesur adam

Benzerlik yardımıyla da bazen vasıflandırma sıfatı yapabiliriz. Bunda vasıf, direkt olarak söylenmez, aynı vasfa sahip olan başka bir varlık sıfat olarak kullanılır.

Bu sıfatlarda bazen kendisine benzetilen varlıktan sonra benzerlik ifade eden bir edat ve sonra vasıf, daha sonra da nitelenen varlık getirilir. Kendisine benzetilen varlığın hangi vasfının ön plâna çıkarılacağı herkes tarafından anlaşılıyorsa vasıf ifade eden kelime söylenmez.

Aslan asker, taş gibi (sert) ekmek

Benzerlik ifade eden sıfatların farkı, diğerlerinin varlıkların tek özelliğini ifade etmesine karşılık bunların birden fazla vasfı aynı anda karşılayabilmesidir. Böyle hâllerde kendisine benzetilen isimden sonra gelen vasıflar çoğaltılabilir ve anlam, muhatabın yorumuna bırakılır.

Aslan gibi (güçlü, cesur, atik) çocuk

Hülâsa benzerlikte vasfın, mevsufu bir başka varlık vasıtasıyla nitelemesi söz konusudur; yani yukarıdaki örnekte “*aslan*” unsuru aslında vasıf değildir. Nasıl cümle düzleminde yüklem ya da bir başka cümle unsurunu kullanımda eksiltiyorsak, bir lokanta camındaki “*Sabahları sıcak çorba*” ifadesi gibi (Osm. hazf, İng. ellipsis) veya çekimdeki cevher fiili “*Hava güzel.*” gibi veyahut iki kelimedenden mürekkep bir birleşik kelime yaparken iki sestten birinin düşmesi “*cumartesi*” gibi bir eksiltmenin sentaktik düzlemdeki örneğidir bu tür sıfatlar. İster ses, isterse sentaks ögesi olsun dilde eksiltmenin genel adı “*Dilde Tasarruf İlkesi*” veya “*En Az Çaba Kanunu*”, amacı da iletişimde netliği ve berraklığı yakalamaktır.

Hâl vasıfları, varlığın o anki hâlini ifade eder. Bunlarda bir fiilin tesirine maruz kalmanın varlık üzerindeki neticesini ifade eden fiilî vasıflar çoktur.

Üzgün insan, kırık kalp, kurumuş ağaç

Hareket ifade eden vasıflarda temel şart, vasıflanan ismin o hareketi her zaman yapabilmesidir. Vasıflandığı hareketi yapmasa bile yapma potansiyelinin bulunması gerekir. Bir defaya mahsus hareketi ifade eden sıfatlar vasıflandırma sıfatı değildir.

Güler yüz, takla atan güvercin

Mensubiyet ve sahiplik bildiren kelimeler ve gruplar da vasıf ifade eder. Bu sıfatlar umumiyetle **+II** eki alan kelimelerden oluşur.

Tuzlu fıstık, Aydınli arkadaş

Bunların vasıf ifade etmesine sebep olarak birinci tip misallerde sıfatın, varlığın bünyesinde olması; ikinci tip misallerde ise kişilerin daimî özelliği olması gösterilebilir. Bu durum da bir tür *ek eş sesliliği* diyebileceğimiz dilcilik gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Zira bazı ekler de tıpkı eş sesli kelimeler gibi birbirlerinden bağımsız olarak aynılaşımlardır.²

Bir varlığa isim olan kelimeler vasıf ifade etmez ve bir başka kelimenin vasfı da olmaz; ancak bir başka isimle alâkaları olabilir. Bu alâkalar daha çok mensubiyet ve sahiplikle ilgilidir.

4.2. İşaret Sıfatları

Bir varlığı işaret yoluyla gösteren ve onu bu yolla benzerlerinden, diğerlerinden ayıran sıfatlardır.

Türkçede asıl işaret sıfatı üçtür: **Bu, şu, o**. **Bu**, yakındaki varlıkları; **şu**, biraz uzaktakileri; **o** ise daha uzaktakileri gösterir.

Bu sokak, **şu** bina , **o** öğrenci.

İşaret sıfatlarının bu ilk manalarında parmakla işaret hissedilir. Bu mananın dışında bir konuşma veya yazı içinde ilk cümlelerde geçen özelliklerin “**bu**” ve “**o**” sıfatlarıyla ifade edildiği görülür. Sıfatlardan sonra da işaret edilenin mahiyetini ifade eden bir kelime getirilir.

bu söz , bu haber, o vecize

² bk. Zafer Önler: *Türkçede +IX Eki*, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004), TDK Yay., Ankara 2004, s. 2203-2208.

Osmanlı Türkçesinde “**bu**” ve “**o**” sıfatlarının yanında geçmiş cümlelere işaret eden “*mezkûr*” kelimesi ve bu manaya gelen kelime ve terkipler de kullanılmıştır.

“**O**” kelimesi *hâzır* olmayan, *gâib* (o anda sözün söylendiği mekânda olmayan) varlıklara da işaret eder.

İşaret sıfatlarının bir hususiyeti de gözle görülmeyen veya önceden bahsi geçmeyen varlıklar için kullanılamayıp her zaman belirli olan bir varlığa işaret etmeleridir. İşaret sıfatı, her zaman tek varlığa, tek gruba işaret eder; işaret edilen varlık ya önceden bilinmektedir ya da bu sıfatlarla belirli hâle gelmiştir.

İşaret sıfatlarının diğer kelimelerle birleşmesinden meydana gelen ve işaret manası taşıyan sıfatlar da vardır.

Böyle, şöyle, öbür

Bunlar parmakla işaret için kullanılabildikleri gibi önceki cümlelere de işaret edebilirler. Ancak işaret manalarının yanında, birleştikleri kelimelerin de manaları açık olarak anlaşılır.

Böyle kalem: (işaret, benzerlik)

4.3. Belirsiz Sıfatlar

Bir, bütün, başka, bazı, her, kimi, öteki, beriki, öbür, çoğu, çok, hiç, az, falanca, fazla, herhangi bir, birkaç, birçok, nice, hiçbir, birtakım, bir iki, üç beş vs.

Sıfatlar, isimleri üzerinde mutlak olarak bir mana ifade eder. Bu manalar önceden de bahsettiğimiz gibi farklı olabilir.

İsimleri üzerinde kesin, belirli bir mana ifade etmeyen sıfatlara belirsiz sıfatlar denir. Belirsiz sıfatlar varlıkların vasıflarını, miktarını net olarak değil de yaklaşık olarak belirtir. Vasıf ile miktar bildiren belirsiz sıfatlar dilimizde çok kullanılır.

Miktar bildiren belirsiz sıfatlar: *bütün, kimi, her, çoğu, az, çok, hiç, fazla, birkaç, nice, birçok, hiçbir, birtakım.*

Bunların dışında da belirsiz miktar bildiren sıfatlara rastlayabiliriz.

Üç beş gün, on on beş kişi.

Belirsiz vasıf ifade eden en önemli sıfatımız “**bir**” kelimesidir. *Herhangi bir, bazı, kimi* kelimeleri de belirsiz vasıf ifade edebilir.

Bir kalem ver. (vasfı önemli değil)

Aynı, böyle, şöyle kelimeleri de belirsizlik ifade ederler. *Böyle ve şöyle* kelimelerinde benzerlik, *aynı* kelimesinde ise önceye gönderme, işaret vardır.

Özetle bu sıfatlar başlı başına bir grup olarak alınmasa da olur; çünkü bunlar, diğer sıfatların belirsizidir ve ancak onlar içinde bir alt grup olabilirler.

4.4. Miktar Sıfatları

Varlıkların ölçülebilen özelliklerini, miktarını, adedini bildiren sıfatlardır. Miktar sıfatlarının bir kısmı adet bildirir. Adet bildiren miktar sıfatları sadece sayılarla söylenir.

On gemi, bin bisiklet

Bunların hepsine de “*adet, tane*” kelimelerini getirebiliriz.

On tane gemi, bin adet bisiklet

İkinci şekil miktar sıfatları da sayı, ölçü veya miktar bildiren kelimelerin sayılardan sonra getirilmesiyle yapılır.

Yüz metre ip, üç kilo pirinç, iki litre süt,

Bunların dışında belirsiz sıfatlarda da temas ettiğimiz belirsiz miktar bildiren sıfatlar vardır. Bunlar tek başlarına bir varlığın miktarını bildirebilecekleri gibi, miktar bildiren bir zarfla değişik dereceler ifade edecek şekilde de miktar bildirebilirler.

Çok fazla sıcak, *az* tamah, *birçok* insan

Miktar bildiren sıfatlardan bazıları kesir ifadesi taşır. “*Yarım, çeyrek*” bazen “*bütün, tam*” kelimeleri de kesir bildirir.

Yüzde on başarı, *yarım* elma,

Eşit miktarda paylaştırma bildiren miktarlar **+(ş)Ar** ekiyle yapılır. Bu ek umumiyetle sayıların üzerine gelir. Belirttiği varlığın eşit sayıda gruplara ayrıldığını gösterir.

Onar bilye, *yüzer* altın

+(ş)Ar eki, sayılar dışındaki bazı kelimelere de gelir.

Yarımşar, teker, çiftler, azar azar

Paylaştırma bildiren sıfatlarda da “*adet, tane*” kelimeleri ilâve edilebilir.

Onar adet kitap, *ikişer tane* simit

Miktar bildiren sıfatlarla kurulan sıfat tamlamaları umumiyetle çokluk ekini almaz.

Yedi metre kumaş, *onar* hisse

Belirsiz miktar bildiren bazı sıfatlar çokluk eki alabilir.

Bütün çiçekler, *bazı* yerler

“*Kadar*” kelimesiyle *benzer miktarda, eşit* manası veren miktar sıfatları yapılabilir. Daha çok sıfatlardan önce gelen zarfları meydana getiren bu yapılar, sıfat tamlaması şeklinde olur.

Senin kadar uzun, *onun kadar* çalışkan.

4.5. Alâka (İlgi) Sıfatları

Yukarıda sıfat olarak kullanılmaz dediğimiz varlık isimleri arasında çeşitli alâkalar bulunabilir; yani bir isim başka bir ismin bir alâkaya istinaden sıfatı olabilir. Bunun için de bir ismin diğer isimden önce gelmesi yetmeyip tamlananla aralarındaki alâkayı ifade edecek, anlaşılır hâle getirecek eklere ihtiyaç duyulur.

4.5.1. Mekân Alâkası

Bir varlığı diğerlerinden, benzerlerinden bazen bulunduğu yer sayesinde ayırt edebiliriz. Varlıkların mekânını bildirmek için bulunma hâli ve *+ki* ekinin bir isim üzerine gelmesi gerekir. Söz konusu ekleri alarak meydana gelen sıfat, isminin bulunduğu yeri bildirerek onu aynı türden diğer varlıklardan ayırır.

Sınıftaki dolap, bahçedeki ağaç

Bu yapı kullanılarak hemen hemen her isimden mekân bildiren sıfatlar yapılabilir; zira *+ki* eki bulunma hâli alan her isme getirilebilir dolayısıyla da çekim eki kadar yaygın bir kullanıma sahiptir.

Mekân bildiren sıfatlar, genellikle önceden bilinen varlıklardan yapıldığından sadece bir varlığı, bir grubu belirtir. Bu sıfatlar *+ki* yerine, fiilimsilerde ek-fiilin yerine geçen “*ol-*” fiilinin sıfat-fiil almış şeklinin getirilmesiyle de yapılabilir.

Evdeki kitap > evde olan kitap

4.5.2. Zaman Alâkası

İnsanlar hayatlarını plânlamada, olayları hatırlamada zamandan yararlanır. Bazı olayları meydana geldikleri zamanlara göre birbirinden ayırabiliriz. Bunun için de zaman bildiren kelimeleri sıfat hâline getirmemiz gerekir. Zaman bildiren

kelimelerle varlıklar arasında alâka kurabilmek için **+ki** ekine ihtiyaç duyarız. Zaman ifade eden kelimelere **+ki** ekini getirerek onları sıfat yaparız.

Dünkü yağmur, sabahki yürüyüş

Zaman manası taşıyan her kelime **+ki** ekini alarak sıfat hâline gelmez. Zaman bildiren kelimelerin bu eki alarak sıfat olması için kelimenin sınırlandırılmış, bilinen bir zaman dilimini ifade etmesi gerekir. Meselâ “*gün, ay, yıl*” kelimeleri belirsiz olduklarında **+ki** ekini alarak sıfat olamaz. Ancak “**bu, o**” gibi kelimelerle veya zamanı belirli hâle getirecek kelime veya gruplarla sıfat yapılabilirler.

Bu günkü , geçen yılki

Tarihlerden zaman bildiren sıfatlar yapılmak istendiğinde **+ki** eki bulunma hâline getirilir. Bulunma hâli, tarihlere getirildiğinde bulunma anlamı sınırlıdır.

1998 Nisanındaki kutlamalar

1997'deki sınav

Zaman alâkası kuran sıfat tamlamaları da belirlidir.

4.5.3. Şahıs Alâkası

Çok fazla görülmeyen bir sıfat çeşididir. Tamlayanı şahıs zamiri olan belirli isim tamlamalarında tamlanan düşüp tamlayan da yüklem hâline gelir. Bu yüklem de sıfat-fiil olarak öznesinin sıfatı olur. Sıfat, isminin kime veya neye ait olduğunu bildirir.

Ev benimdir: *Benim* (olan) ev

4.5.4. Fiil Alâkası

Bir varlığın yaptığı, etkilendiği veya ilişkili olduğu bir fiil, fiilimsi ekleri yardımıyla o varlığın sıfatı olur. Bu sıfatlarda fiilin zamanı, aldığı fiilimsi ekinden anlaşılabilir:

Yıkılan duvar

Fiilimsi eklerinin kullanımını, fiilin zamanı belirler ve en yaygınları “-(y)An, -Dİk, -mİş, -(y)AcAk” ekleridir.

-(y)An: Bu ek cümlelerin öznesi dışındaki unsurlarını, öznenin sıfatı yapar.

Kuş biraz önce uçtu. *Biraz önce uçan* kuş

Edilgen çatılı fiillerde sözde öznenin sıfatı olan unsurlar için de fiile bu ek getirilir.

Yapılan bina

-(y)An ekinde geniş zaman, geçmiş zaman manası vardır. Belirli fiillerde (bir defada olup bittiği bilinen fiillerde) geçmiş zaman, umumî mana taşıyanlarda geniş zaman manası verir.

O yazıyı okuyan çocuk : geçmiş zaman

Okuyan çocuklar: (okuma alışkanlığı olan çocuklar) geniş zaman

Şimdiki zaman manası da taşır.

Uşak'ta okuyan çocuğuna telefon etti.

Bu ekimizin söz konusu fonksiyon zenginliği, dil tarihimizdeki kullanımlarından kaynaklanmıştır; zira ETÜ –gAn partisipi edilgen geçmiş zamanı karşılamaktadır. Fonksiyon ve ses değişimi Oğuz Türkçesine hasır.

-Dİk : Bir cümlelerin öznesinin dışındaki unsurlarından biri isim (tamlanan), diğerleri de onun sıfatı hâline getirildiğinde fiil **-Dİk** ekini alır. Fiilimsi ve ona

bağlı unsurlarla cümlelerin öznesi isim tamlaması şeklini alır. Bu ekle sıfat yapılan fiillerde geçmiş zaman manası vardır.

Çocuğun okuduğu yazı

-mİş: Cümlede öznenin dışındaki unsurlar öznenin sıfatı olduğunda kullanılır. Fiilin isim üzerindeki etkisinin sürekli olduğunu hissettirir. Geçmiş zaman manası açıktır.

Okumuş çocuk

-mİş ekini alan fiilimsiler gerçek öznelerden çok sözde öznelerin sıfatını meydana getirir:

Yıkılmış duvar

-(y)AcAk: Bu eki alan fiil, öznesinin sıfatı olursa iyelik eki almadan; diğer unsurlarının sıfatı olursa iyelik ekiyle beraber kullanılır. **-Dİk** ve **-(y)An** eklerinin fonksiyonlarına sahiptir. Gelecek zaman manası taşır.

İsimler fiilimsilerce, sadece hareket bakımından değil zaman, kişi, mekân vs. bakımından da tamamlanır ama buradaki zaman, mekân önce fiile bağlı olup fiilin zamanını, mekânını bildirir. Bilgi daima isimlerle alâkalıdır ama fiil vasıtasıyla verilir.

4.6. Sıra Sıfatları

Varlıkların bir sıralamadaki yerini gösteren sıfatlardır. Sayıların üzerine **+(I)ncI** eki getirilerek yapılırlar.

Beşinci gün, onuncu kat

Hiçbir ek almadan sıra manası ifade edenler de bu sıfatlardandır.

İlk dakika, son söz

4.7. Yön Bildiren Sıfatlar

Varlıkların bir parçasını, yön bildiren kelimelerle diğer kısımlarından ayıran sıfatlardır. Yön bildiren sıfatlar *sağ, sol, aşağı, yukarı, ileri, geri, ön, arka, alt, üst, yan, kuzey, güney, doğu, batı, karşı* vs. gibi kelimelerden yapılır.

üst kat, *Kuzey* Ege

4.8. Mahiyet-Hüviyet Sıfatları

(İsmi Ne Olduğunu, Kim Olduğunu Bildiren Sıfatlar)

İsim cümlelerinin yüklemi kendi öznesinin sıfatı hâline getirilir. Yüklem, zaman ekleri hariç aldığı ekleri koruyarak fiilimsi veya fiilimsi grubu olur; bu grup isimlere “**olan**” kelimesi getirilerek oluşturulur. Ancak umumiyetle fiilimsi ekini alan “**ol-**” fiili düşer. “**Olan**” kelimesiyle yapılan sıfatlar isminin (tamlananın) ne olduğunu, kim olduğunu bildirir.

Ahmet kardeşimdir > *Kardeşim* Ahmet (*Ahmet kimdir?*)

Sıfat olan kelime tamlananından daha genelse, tamlanan sıfatın bir alt grubunu meydana getiriyorsa sıfattan önce “**bir**” kelimesi getirilir. Bu sıfatlar da mahiyet bildirir.

Akasya ağaçtır. > *bir ağaç olan* akasya

Bir balık olan uskumru

Bazen “**ol-**” fiili bu sıfatları meydana getirirken gelecek zaman sıfat-fiili ekiyle de kullanılır.

Okul olacak bu bina

4.9. Soru Sıfatları

Varlıkların vasıflarını, miktarlarını, yerlerini, neyle ilgili olduklarını vs. soran kelimeler ve gruplardır. Soru sıfatlarından bazıları şunlardır:

Hangi, nasıl, kaç, kaçınıcı, kaçar, neredeki, ne, ne gibi, ne kadar, ne türlü, ne biçim vs.

hangi: İşaret, hareket, yer bildiren sıfatların yerini tutar.

kaç: Miktar, sayı ifadesi olan sıfatları sorar.

ne kadar: Miktar bildiren sıfatları sorar.

neredeki: Varlığın yerini sorar.

kaçınıcı: Varlıkların sırasını sorar.

kaçar: Eşit oranlara bölünmüş hisselerde her hissenin miktarını sorar.

nasıl: İsmi vasfını sorar.

Bunların içinde en kapsamlısı “**hangi**” kelimesidir. Belirli olmaları hâlinde çoğu sıfatın yerini tutar:

Hangi kalem istiyorsun? —Kırmızı kalem istiyorum.

Hangi masaya oturalım? —Şu masaya oturalım.

Bazı isim tamlamalarının tamlayanını da soru sıfatlarıyla sorarız:

Hangi derse girdiniz? —Türkçe dersine...

Her sığata soru bulmak da icap etmez.

Ona *Şekerci* Amca derlerdi.

5. SIFATLARDA BELİRLİLİK-BELİRSİZLİK

Bu konu dilciliğin en çetin konularından olup anlama dayalı ve morfeme bağlı belirliliğin şartları hemen her dilde tartışılmalıdır. Sıfatlardaki *belirlilik* (Osm. ma'rife, İng. Definite) ve *belirsizliği* (Osm. nekre, İng. indefinite) ise iki yönden ele almak gerekir: Birinci tür belirlilik sıfatın gelmesiyle varlığın vasfı, miktar, hareket, zaman gibi yönlerden biraz daha bilinir hâle gelmesidir. Sıfatlardan birinin gelmesiyle varlığın vasfı, miktarı, yeri vs. belirlenmiştir. İkinci tür belirlilik ise sıfatın nitelediği ismin tek varlığı ifade etmesidir, benzer varlıklardan kesin olarak ayrılmasıdır. Biz belirlik derken daha çok ikinci tip belirliliği kastediyoruz.

Vasfın belirsizi “**bir**” sıfatıyla yapılır.

Bir ev var.

Miktarın belirsizi “*birkaç, birçok, bazı, az*” gibi sıfatlarla yapılır.

Üleştirimin belirsizi “*ikişer üçer*” gibi tekrar gruplarıyla yapılabilir.

“**Herhangi bir**” cümle içindeki hâline göre tek başına farklı türdeki sıfatların belirsizi olur veya başka kelimelerle birleşerek belirsizlik ifade eder.

Herhangi bir (vasfı önemli olmayan veya yeri önemli olmayan) köye gidelim.

İkinci manadaki belirlilik-belirsizlik cümlenin tamamına bakılarak anlaşılır. Vasıfları söylene bile önceden muhatap tarafından bilinmeyen varlık belirsizdir.

Niteleme sıfatları:

Vasfı söylenen varlık bilinmiyorsa, umumî manadaysa belirsizdir:

Soğuk su zararlıdır. (umumî manada)

Belirsizliği göstermek için “*bir*” sıfatını bir başka sıfat tamlamasında sıfattan sonra kullanabiliriz.

Güzel *bir* ev vardı.

Vasfın belirli olması için önceden söylenmiş olması, biliniyor olması gerekir. Bu hâllerde başa belirli hâle getirici bir sıfat getirilmez.

Büyük bardağı ver. (hangi bardağı)

Vasfı bildiren sıfatlarla kurulmuş tamlamaları belirli hâle getirmek için işaret sıfatlarına ihtiyaç duyarız.

Şu yüksek bina, şu güzel ev

İşaret sıfatlarını almamış olanlarda bile işaret sıfatlarının manası hissedilir. (*şu, o*) büyük bardağı ver.

İşaret Sıfatları:

İsimleri her zaman belirli hâle getirir. Bu tür sıfatlar, söz içinde açık olarak söylendiği gibi zımnî varlıkları da söz konusudur; örneğin her ekli akuzatif gizli bir işaret sıfatını gerektirir: (*O*) Camı kırdı. Bunun yanında her eksiz akuzatifin de belirsizlik sıfatı içerdiğini söyleyelim: (*Herhangi bir*) Cam kırdı.

Mekân-zaman bildiren sıfatlar:

İsimleri her zaman belirli hâle getirir. Umumî mana taşıyanlar bizi yanıltmamalıdır. Onlar da isimlerini belirli hâle getirirler.

Dağlardaki çiçekler

Bunlarda grup hâlinde belirlilik vardır. Grup belirli hâle getirilmiştir.

Dershane'deki eğitim (dershanelerdeki eğitim, manasına da olabilir.)

Hareket bildiren sıfatlar:

Zaman ve mekân kaydı olmadan kullanılırsa belirsizdir. Bu manadayken fiiller aynı hareketi yapan bütün varlıkları içine alır: *Çalışan* öğrenci başarılı olur.

Hareket tek varlığı ilgilendiriyorsa veya bir defada olup bitmişse belirlidir:.

Düşen çocuk ağladı.

Üleştirme sıfatları:

Başında gizli veya açık bir işaret sıfatı yoksa belirsizdir: Ellerinde *birer kitap* vardı.

Sıra sıfatları:

Her zaman belirlidir: *Birinci bölüm*

Miktar sıfatları:

Başında gizli veya açık bir işaret sıfatı varsa belirlidir; yoksa belirsizdir.

Üç gün (*bu üç gün içinde*)

6. AÇIKLAYICI (EK BİLGİ VEREN) SIFATLAR

Masallar şehri İstanbul

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti

pahalı olan bu kitap

yarım kalan bu şiir

Reşat Nuri'nin en güzel romanı olan Çalıkuşu

Türkiye'nin başkenti Ankara, İç Anadolu Bölgesi'ndedir.

Bu sıfatlar önceden bilinen hatta işaret sıfatları vs. ile belirli hâle getirilmiş olup da ayrıca bir vasfının daha açıklanması istenen isimlere gelir. Açıklayıcı sıfatların özelliği dolaylı açıklayıcılıktır ki bu da varlıkları daha iyi tanımamızı sağlar.

Bazen de varlığı net olarak diğerlerinden ayırmak için açıklama yapılır. Bu sıfatların bazıları mahiyet-hüviyet bildirir bazıları da hareket alâkası kurar.

Efeler diyarı Aydın

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti

7. SIFATLARIN SIRALANIŞI

Bir varlığı çeşitli yönlerden tanıtmak veya birden fazla yönüyle diğerlerinden ayırmak istediğimizde farklı türden sıfatlara ihtiyaç duyarız. Varlığı çeşitli yönlerden tamamlayan bu sıfatlar da belli bir sıraya göre dizilmektedir. Sıfatların sıralanmasında belirli olmayan sıfatların isme daha yakın olması, temel kuraldır.

Belirsizler, vasıflar, miktarlar, üleştirmelemler isme daha yakın; fiilimsiler, mekân ve zaman bildirenler, işaretler daha uzaktır.

Vasıfla belirsizler bir arada olursa belirsizler isme daha yakındır. Bazen bunun tersi de olabilir:

Büyük bir park *Bir büyük park*

Niteleme – miktar sıfatları: Vasıf isme daha yakın, miktar uzaktır:

Üç büyük takım

Sıra-niteleme sıfatları: Vasıf isme yakın, sıra uzaktır:

Üçüncü büyük takım

İşaret Sıfatları: İşaret sıfatları isme vasıftan, miktardan, belirsiz sıfatlardan, sıra sıfatlarından daha yakın olamaz. İşaretler umumiyetle fiilimsilerden sonra gelir. Fiilimsiler de isme, işareten sonra gelenlerden daha uzaktır.

Mekân bildiren sıfatlarla fiilimsiler pek sık bir arada kullanılmaz. Bunun yerine fiilimsiye bağlı zaman ve mekân tercih edilir.

Vasıf bildiren sıfatlar “**olan**” kelimesini alarak fiilimsi grubu olmasıyla isimden uzaklaşabilirler.

Güzel olan bu ağaç

8. SIFAT TAMLAMALARINDA ÇOKLUK

Vasıf, fiil, işaret, zaman, mekân, sıra bildiren sıfatlar çokluk eki alır, sayılarla yapılan miktar sıfatlarının isminden sonra ise çokluk eki gelmez:

On kitap, *üç* kitap

Belirsiz miktar bildiren sıfatların isimlerine çokluk eki gelmez.

Çoğu öğrenci, *birçok* çocuk, *biraz* ekmek, *her* zorluk

“**Bütün ve bazı**” kelimelerinin isimleri çokluk eki alır.

Bütün çiçekler güzeldir.

Bazı günler çok sıcak

“**Bazı**” kelimesinde vasıf manası da vardır.

“**Bütün**” kelimesi de çokluk eki alan ismin çokluğunu kuvvetlendirir.

Kırk Haramiler, Yedi Cüceler, Üç Silâhşorlar, üç aylar, üç büyükler, Yedi Uyurlar, Üç Gözler, Beşevler tamlamalarında tamlananın çokluk eki alması ilk bakışta kurallara aykırı izlenimi vermekte ve bunlar birer istisna olarak görülmektedir. Aslında bu tamlamalar kurala aykırı değildir. Bu misallerde maksat çokluk değildir, grup bildirmektir.

+lAr ekinin görevlerinden biri de grup bildirmektir (Örnek: *amcamlar, üçler, yediler, kırklar*.) Söz konusu ek, bu tamlamalarda grup bildirmek için kullanılmıştır; yani çokluk hâl ile hâllenen isim değil grubun tamamıdır. Kurallara zıt gibi görünen misallerde bu mananın olduğu açıktır. “*Kırk harami geldi.*” demekle “*Kırk Haramiler geldi.*” cümleleri arasındaki mana farkı hadiseyi açıklar. Ayrıca **+lAr** eki bu misallerde sıfat tamlamasının özel isim hâline gelmesine yardımcı olur.

“*Amcamlar*” ve benzeri örneklerdeki **+lAr** ekinin **+gIl** akrabalık ekinin muadili olduğunu kaynaklardan bilmekteyiz.³

³ bk. Gürer Gülsevin: *Türkçede “Sıra Dışı Ekler” ve Eklerin Tasnif Tanımlama Sorunu Üzerine*, V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (20-26 Eylül 2004), TDK Yay., Ankara 2004, s. 1267-1283.

II. BÖLÜM

1. KELİME HÂLİNDEKİ SIFATLAR

1.1 NİTELEME SIFATLARI

1.1.1. Renk Bildiren Niteleme Sıfatları

ağ ‘alem(lü) 285/13,

ağ akça 280/2

ağ alın 13/3, 63/2, 66/7, 83/5, 120/3, 131/4, 147/11, 154/10, 170/2, 179/4, 192/7, 193/7, 201/8, 239/12, 239/3, 244/13, 245/8, 249/11, 253/1, 304/2

ağ ban ışık 181/8, 197/10

ağ ban iv 47/7, 66/13, 82/12, 109/13, 121/6, 200/2, 202/1, 204/12, 235/5, 256/3

ağ bidevi 37/9

ağ bilek 115/5, 179/5

ağ boyn(ına) 29/13, 30/10, 134/3, 142/13, 146/9

ağ boz (at) 35/3, 60/13, 66/3, 154/7, 200/8, 206/10, 234/4, 257/11, 258/8, 268/5, 285/13, 286/13, 298/4, 299/11,

ağ el 29/12, 30/1, 30/10, 91/11, 134/3, 136/10, 142/13, 143/3, 144/2, 146/8, 192/6, 243/5, 244/9, 248/1, 267/5

ağ et 30/2, 52/2, 52/13

ağ göks(i) 160/2, 279/8

ağ ışıku(lu) 206/10

ağ iv 299/9

ağ kaftan 89/10, 92/2

ağ koyun 45/6, 117/8

Ağ Melik (Çeşme) 62/9

ağ meydan 16/6, 18/6, 129/4, 277/8

ağ orman 110/7

ağ otağ 10/6, 10/10, 11/13 12/13, 13/1, 82/12, 105/5, 121/6, 140/1
ağ pürçek(lü) 19/6, 28/4, 35/7, 66/6, 91/6, 95/11, 96/5, 122/4, 143/8, 165/13, 213/1,
224/13, 232/5, 233/6, 248/3, 267/7, 303/13
ağ sakal(lu) 19/5, 33/2, 33/3, 34/1, 35/8, 66/5, 80/8, 80/12, 81/7, 95/10, 96/5, 122/3,
223/5, 224/13, 225/3, 231/8, 232/4, 233/5, 245/2, 248/3, 252/9, 259/5, 267/6, 267/10,
270/11, 289/13, 303/13
ağ sancak 75/5
ağ sunkur 280/12
ağ süd 6/13, 145/8, 165/3
ağ ton 146/1
ağ toz(lu) 31/3, 49/2, 70/1, 72/10, 109/4, 247/10
ağ yelek(lü) 184/4, 246/2, 249/8
ağ yıldırım 147/7
ağ yüz 32/12, 33/11, 53/8, 91/8, 94/4, 139/3, 164/10, 238/11
ağça burç(lu) 165/3
Ağça Kal'a 153/8, 279/13
ağça karlar 114/13
ağça koyun 46/1, 54/12, 103/3, 104/1, 118/4, 139/9, 145/5, 163/12, 167/2, 178/7,
196/13, 252/13, 299/3
ağça menüm göksüm 162/13, 164/6, 166/7
ağça sazlar 184/1
ağça ten 24/9, 137/4
ağça toz(lu) 184/3, 248/10, 249/7
ağça yun(lu) 280/11
ağça yüz(lü) 146/8, 191/9, 223/6, 232/6, 239/9, 244/10, 252/12, 256/5, 262/9, 290/9,
299/4, 299/6
ak çadır 178/6
Ak Hisar 280/1
Ak kaya 280/8
Ak Saka (kal'ası) 127/1
ak sakal(lu) 60/8

ak sancak(lu) 286/12

ak saz 280/10

ak süd(in) 28/4

al aygır 244/2, 245/10, 246/10, 246/6, 247/8, 248/7, 249/4, 250/2

al duvak 92/3, 94/6, 198/5, 253/1

al kanat(lu) 156/4, 158/11, 158/7, 162/12, 164/5, 166/7

al mahmûzî şalvar(lu) 60/9

al şarab 20/4, 31/7, 123/3, 160/8, 178/8

al tağlar 160/6

al yaňak 12/11, 54/6, 91/8, 92/2, 94/5, 96/8, 115/10, 116/1, 139/4

ala bârgâh otak 271/2, 294/6, 296/10

ala baş(lu) 41/1

ala çadır 14/4

ala evren, süvri cıda 129/5, 132/10

ala gerdek 189/11

ala geyik 200/3

ala gönder 35/7, 60/3, 66/5, 150/5

ala göz 32/12, 33/11, 76/6, 126/9, 131/7, 140/1, 141/6, 186/7, 197/10, 206/9, 208/2, 211/10, 212/2, 231/3, 232/7, 233/3, 238/9, 239/1, 239/12, 239/4, 239/7, 241/10, 242/1, 246/3, 252/13, 259/10, 262/8, 266/12, 267/8, 280/3, 297/4

ala iv 7/1

ala kalı 36/4, 178/7, 179/2

ala kalkan 133/11

ala kan 121/3, 212/8

ala kaz 187/8

ala, kıyma, görklü göz 192/6

ala kol(lu) 39/13, 41/6

ala köpek enügi 184/5

ala leşker 37/13, 76/2

ala oh 242/10

ala ördek 280/13

ala sayvan 10/2, 67/1, 71/2, 73/11, 122/11, 202/1, 235/6

ala tağ 19/7, 20/6, 25/1, 37/13, 76/2, 181/7, 186/8, 200/3, 239/2, 239/10, 240/6, 241/9, 244/12, 245/8, 257/9, 267/4, 293/11, 298/4

ala tañ 194/9

ala yahşı 69/12

ala yılan 167/1, 175/11, 176/8

ala yorgan 198/4

alaca at 38/3, 41/1, 244/6

alça kan 13/13, 23/1, 25/8, 27/3, 64/5, 138/13, 139/4, 143/3, 152/10, 192/8, 196/8, 232/9, 243/7, 248/2, 259/3, 282/13, 289/9

alça kopuz 183/11

apalaca gerdek 61/4, 90/6, 96/13, 150/13

apalaca kalkan 48/13

apalaca ordu 94/7

boz at(lu) 26/11, 28/11, 249/13, 286/4

boz aygır 37/11, 61/6, 70/1, 72/9, 75/11, 76/1, 99/3, 99/4, 116/7, 151/1, 180/2

boz oğlan 72/5, 73/10

boz ok 291/9, 301/13

bozaç turgay 11/3, 21/5

gögez yirler 5/3

gök alağ 126/11, 200/11, 303/5

gök bidevî 37/8

gök çayır 76/4

gök demür(lü) 192/1

gök polad 149/1

gök sayvan(lu) 109/13, 204/13

gökçe çemen 3/8

Gökçe Deniz 255/2

Gökçe Tağ 126/6

Kara Aslan (Melik) 120/8

kara aygır 83/13, 84/1, 148/8, 148/11, 148/13

kara bağır 23/11, 44/12, 102/11, 135/10, 140/6, 204/10

kara baş 25/10, 27/13, 27/7, 45/8, 46/5, 46/12, 47/7, 48/11, 64/4, 71/11, 95/13, 103/5, 104/9, 118/6, 124/4, 124/9, 128/3, 130/3, 130/13, 140/3, 160/1, 192/2, 194/13, 196/9, 206/9, 211/1, 241/11, 244/4, 268/7, 269/4, 293/1, 293/4, 294/11

kara bıyık 149/13

Kara Budağ 37/2

Kara Budak 60/10, 64/8, 67/5, 95/10, 107/10, 120/11, 120/9, 152/12, 152/7

kara buğa 59/10, 149/12, 173/6, 186/9, 187/1

kara buğra 173/7, 173/9, 176/12, 186/11, 187/2

kara buğur 7/1, 43/7

kara bulut 147/6

Kara Çekür 180/2

Kara Deniz 202/11, 206/12

kara dere 149/12, 59/10

Kara Dervend 70/11, 71/8, 93/11, 141/12

kara deve 38/9, 43/3, 47/10

kara din(lü) 132/5, 136/9

kara eşek 3/6

kara evren 224/8

Kara Göne 37/1, 37/8, 42/12, 43/7, 59/13, 60/10, 64/1, 64/8, 67/5, 95/10, 96/3, 107/10, 124/12, 150/2, 204/6, 218/9, 221/12, 249/12, 281/1, 283/9, 286/2, 300/12, 302/12-13

kara göz 115/9, 136/11, 149/4

kara göz(lü) 36/6, 59/6, 98/3, 123/2, 124/5, 124/8, 143/1, 143/11

kara hindû kul 56/3

kara il 211/9, 212/1

kara inek 181/9

kara iv 4/7

kara kan 148/4, 210/13, 297/12, 298/12

kara kaplan 224/9

kara karlu tağ 75/6

kara kaş(lu) 199/10

kara kavurma 52/2, 53/1, 53/13

kara kaygulu vak‘a 39/11

kara kaygulu vâkı‘a 42/11, 42/12

kara kaz 80/13, 133/6

kara kepenek 141/13

kara kıl 144/3

kara kılıç 148/8, 159/4, 277/10

kara kıyma göz 23/12, 27/4, 44/11, 106/5, 135/11, 290/2

kara kiçe 11/10, 13/2, 13/6

kara koç (at) 45/13, 133/4, 137/10, 139/8, 145/3, 147/3, 171/1, 190/7, 252/12, 262/6, 263/2, 269/1, 269/10, 278/4, 293/2, 296/9, 297/1, 299/3

kara koyun 13/2, 13/6

kara köpek 46/7, 46/8

kara kuş 141/3

kara mudbak 44/10, 163/12

kara otağ 10/7, 10/8, 11/9, 12/1, 12/13, 12/13, 13/2, 13/6, 82/12, 105/6

kara ölüm 34/13

kara polad (polat) 3/10, 13/11, 31/3, 35/6, 49/1, 63/10, 66/4, 129/7, 130/10, 132/9, 154/8, 184/2, 184/10, 211/3, 221/9, 232/7, 245/12, 247/9, 248/9, 249/4, 250/11, 250/2, 259/2, 282/12, 297/2, 297/11

kara pularık 43/1, 278/4

kara saç 43/4, 54/7, 91/8, 106/6, 115/9, 115/13, 164/11

kara saç(lu) 12/9, 38/3, 199/10

kara sağr(ı) sokman(ı) 211/1

kara sakaç 105/7

kara sakal(lu) 158/5

kara salkum(lu) 160/7

kara şayka(lu) 179/1

kara şiven 140/12, 155/12

kara tağ 3/2, 35/3, 83/8, 102/13, 103/7, 104/4, 104/10, 117/4, 122/2, 137/1, 138/7, 141/10, 145/2, 145/11, 149/5, 153/1, 154/4, 163/7, 166/11, 167/9, 168/12, 179/5, 206/12, 207/1, 223/7, 234/11, 241/13, 252/11, 253/7, 258/10, 258/4, 277/12, 289/12

kara tağlar 59/1, 66/1, 117/13, 126/10, 147/1, 244/7

kara taş 59/11, 49/13

Kara Tekür 120/7, 255/3, 255/8

kara teğiz 128/5

kara tırnak 139/3

kara ton 91/12

kara ton(lu) 24/11, 25/4, 127/4, 138/2, 192/1, 193/8, 210/10, 241/9, 242/1, 255/11, 264/6, 270/6

kara toğuz 100/3, 144/3

Kara Tüken (Melik) 64/6, 152/10

kara yir 36/3, 53/9, 66/13, 122/10, 140/1, 192/7, 202/1, 235/6

Karaça Çoban 47/2, 46/7, 56/9

Karaçuk Çoban 39/10

kırmızı kaftan 89/7, 114/10

kırmızı otağ 76/5

kızıl ala gerdek 189/11

kızıl altun 115/2, 280/3

kızıl deve 18/2, 32/8, 33/8, 38/7, 40/6, 45/6, 45/13, 48/2, 54/11, 117/7, 139/6, 145/4

kızıl düğme(lü) 36/6

kızıl kaftan 89/10

kızıl kına 91/11

kızıl otağ 10/11, 10/7, 11/13, 12/13, 13/1

kızıl yaňak(lu)199/8

koňur at 35/13, 43/11, 44/2, 44/12, 48/12, 110/5, 126/7, 127/12, 130/9, 135/3, 142/5, 143/6, 145/13, 147/10, 301/9

koňur at(lu) 37/11, 143/2

Saru Çoban 214/11

saru gönler 184/1

Saru Kulmaş 38/12

saru ton(lu) 177/12, 181/10, 181/11, 183/13, 184/7, 187/9, 187/11, 187/12, 189/1,
189/2, 190/12

saru yılan 24/9, 137/4

torı aygır 84/4

toru aygır 82/7

1.1.2. Şekil Bildiren Niteleme Sıfatları

alçak yir(de) 6/7

boğma kiriş 109/4

böyük ağaç 102/3

böyük depe 42/5

çatma kaş 12/10

dar koltuk 83/10

eğri baş(lu) 41/4

eğri yol 85/7, 276/3

evren süvri cıda 129/5, 132/10

giñ dünya 209/5

giñ etek 83/10

giñ göğüs 129/6

giñ kapu 159/8

giñ koltuk 179/7

giñ yaka 129/10, 132/1

giñ yazu 266/8

giñ yir 159/2, 228/13, 266/3

ince bil 79/13

ince bil(lü) 38/8, 39/2, 47/11, 51/4, 55/3, 57/11, 148/7

ince keten biz 179/11

ince kız 23/8, 26/3, 28/13

ince ton(lu) 199/7

kaba ağaç 35/4, 50/7, 66/1, 104/11, 117/5, 122/3, 149/5, 154/5, 168/13, 212/13, 232/1, 253/8, 258/5

kaba alem 231/7, 231/12, 268/11, 269/6

kaba çomak 129/11

kaba diz 36/10, 67/11, 202/5

kaba karın 129/6

kaba ökçe 13/11, 53/8, 277/13, 278/1
kaba saruk 91/4, 97/3, 97/9
kaba tağ 11/5, 20/2, 21/8, 24/5, 131/8, 136/5, 212/13
kaba üyge 188/10
kalın sazlar 224/11
kıyma göz 27/4, 44/11, 106/5, 135/11, 192/6, 290/2
küçük toğuz 281/5
murassa‘ ton(lu) 126/8
örme saç(lu) 123/2
sakar koç 227/9, 228/1
sarp kayalar 30/8
sarp kilise 283/11
sarp yir 148/5, 279/1
süvri cıda 129/5, 132/11, 148/13, 209/2
tar ağız(lu) 12/10, 199/9
tar baca 159/8
tar etek 179/6
tar karın 52/9, 164/13
tar yir 159/3
tar yol(da) 133/6
ulu yol 167/12
uzun baldır 62/1
Uzun Bınar 214/13
uzunca tenef 7/2
yazı yir 135/2
yumrı baş 277/8
yüce çartak 95/4
yüce tağ 218/1, 278/3
yüce yir 26/5, 240/11
yüce tağlar 131/12
yüksek yir 191/12, 195/4, 198/12

1.1.3. Hâl Bildiren Niteleme Sıfatları

arı göl 188/9

aru su 63/2, 120/3, 131/3, 147/10, 151/13, 193/6

aruk can 218/11

aruk koyun 57/2

aruk toklı 48/10

berk ağıl 46/2

daz yir 108/10

eski deve çuvalı 107/7

eski kaftan 107/6

eski panbuk 3/9

eski tut 256/11

gafil baş 5/7

garip baş 239/5

genç Oğuz 122/12, 141/4

genç yigit 266/12

karı ana 162/6

karı bigler 192/10

kariçuk ağ pürçeklü ana(m) 232/5

kariçuk ana 146/6, 158/5, 162/10, 165/12, 172/8, 176/3, 187/4, 206/11, 213/1, 219/1, 221/13

kariçuk ana 40/6, 44/8, 47/10, 58/10, 58/3, 143/13, 146/6, 267/10

katı taş 15/10

katı yay 22/12, 31/4, 49/2, 70/1, 109/4, 184/3, 248/11, 249/8

katı yay(lu) 221/6

kaynar yağlar 102/10

kısır kısırak 113/3

kızgun dil(lü) 127/11

koca baba 34/2, 162/7

koca big 271/3

köhne kaftan 105/12

kuduz kurtlar 43/2

kunt ışıık 129/11, 297/3

kurı çay 155/2

kurılu yay 12/9

murdar kafir 41/3

pir kocalar 172/8

sapa yir 109/12, 132/12, 152/4, 204/12

semüz et 136/5

semüz koyun 48/9, 57/2

semüz sığın geyik 77/10

serhoş yigit 186/2

taze yigitük 209/11

turfanda kuzı 226/4

turı su 19/7

tutsak yigit 265/8

yalın kılıç 186/4, 187/6

yanuk cigercüg(ini) 56/8

yayan er 90/11

yeği bayır 207/10

yorgun at 141/1

1.1.4. İnsanların Vasıflarını Bildiren Niteleme Sıfatları

alp, delü yigit 256/7

alp er 176/6, 248/12, 268/12

alp eren 231/9

alp eren 181/10, 293/12

Alp Eren 62/13

alp ozanlar 168/11

Alp Rüstem 218/10, 249/13, 288/10, 288/13, 289/2, 294/4, 302/2

alp Uruz 283/8

alp yigitler 184/6, 188/13, 197/1

aziz baba 80/12, 81/7, 225/3

aziz, izzetlü, canum baba 162/10

bahadır sancak bigi 206/5

bahadır, delü, yahşı yigit 253/13

cılasun bahadır 171/4

cılasun big erenler 132/8

cılasun eren 153/11

cılasun koç yigitler 65/8

cılasun oğul 170/7

cılasun yigitler 64/1, 152/7

cömerd erenler 168/11

delü big 84/9

Delü Budak 64/1

Delü Dumrul 155/1, 155/12, 156/5, 156/10, 157/3, 157/5, 157/7, 158/11, 159/1, 160/1, 160/13, 161/11, 161/4, 161/13, 162/3, 162/8

Delü Dunder 60/4, 92/9

Delü Evren 206/2

Delü Karçar 81/9, 82/3, 82/4, 82/12, 83/13, 84/2, 84/3, 84/11, 84/5, 84/6, 84/6, 85/1, 85/7, 86/2, 86/7, 87/8, 87/9, 88/2, 88/3, 88/8, 88/11, 89/2, 93/1, 107/12

delü kardaş 81/9

delü kavat 108/6, 112/5, 156/12, 157/1, 158/3, 158/7, 160/11, 161/12, 165/11

delü ozan 109/11, 110/13, 111/4, 111/11, 112/13, 112/9, 113/1, 113/11, 113/12, 114/12, 115/4

Delü Tundar 37/1, 63/11, 95/10, 96/2, 120/8, 120/11, 150/7, 151/8, 205/9, 209/1

delü yigit 253/13, 256/7, 263/11, 265/10, 266/3

er adam 7/8, 9/5

er kafir 276/6

er yigit 63/6, 147/3, 152/3

gazi erenler 121/13, 201/3, 234/10, 290/13, 303/7

hasûd kafirler 185/13

hatun ana 177/2, 59/11

hatun kişi 221/3, 223/10, 240/7

hoýrad oğul 4/9

izzetlü ana 28/4

kadın ana 53/11, 53/11, 54/13, 95/6, 190/5, 194/10

kadun ana 136/1, 136/12, 175/6

kadunum ana 28/4

koç yigit 65/8, 167/7

kür oğul 134/13

miskin yigit 259/9

muhannet ana(η) baba(η) 167/2

namerd Aruz 300/5

namerd Aruz dayı 298/7

namerd göz 278/7

namerd tayı 298/11, 300/1

namert yigit 4/5

öksüz oğlan 256/9, 256/11

şah yigit 92/4, 167/7

Ters Uzamış 254/5, 254/9, 254/11, 302/1

yalançı dünya 221/8

yigit bigler 178/5, 242/6, 303/5

zalım ana 259/3

aziz Allah 251/9

aziz tañrı 121/2, 209/13, 212/7

bir tañrı 251/11

bî-zeval ma‘bud 209/12

cebbar tañrı 161/8, 167/12

gani tañrı 184/11

kâdir Allah 83/5, 156/7, 198/7, 235/1

Kâdir Tañrı 2/11, 66/2, 147/11 , 167/5, 168/3, 170/1, 188/4, 210/9, 231/5, 233/11, 257/13

kâdir ulu tañrı 188/8

kahhar tañrı 210/8

settâr tañrı 161/9

ulu tañrı 188/8, 210/6

yaradan Allah 147/9, 209/12

yaradan kâdir tañrı 188/4

yüce tañrı 7/4, 35/1, 251/5

1.1.5. Varlığın Yapıldığı Maddeyi Bildiren Niteleme Sıfatları

ağaç kimi 45/3

almas cıda 182/1

altun akça 39/1, 48/2, 93/4 , 111/2 , 118/4, 165/5, 167/11, 174/7, 229/5, 235/13

altun aşuk 279/4

altun ayak 71/13, 123/1, 123/4, 157/11

altun ayak, sürahiler 36/5, 123/1

altun ban iv 38/5,143/9

altun baş(lu) 18/3, 32/10, 33/12

altun cıda 31/4, 137/9

altun günlük 292/12

altun haç 124/6

altun ışıuk 239/6

altun kadeh 284/4

altun küpe(lü) 61/9, 151/4

altun taht 65/5, 238/12

altun yüzük 80/4, 115/11, 116/11, 116/4, 116/5

altun, gümüş pul 163/13

altun, tuç borı 63/5, 271/1

Demür Kapu (Dervendi) 60/2, 150/3, 205/7, 244/6

demür kapu 150/4

demür ton 129/9, 245/11, 248/8, 249/5, 286/6, 297/2, 218/12, 264/1, 285/13

demür yay(lu) 60/6

demür zencir 16/1, 180/9

gümüş pul 163/13

ip üzengü(lü) 127/10

ipek halıça 10/3, 67/2, 73/12, 122/11, 202/2, 235/7

kargu cıda 137/8, 221/10

kargu süñü 205/7

kayın oh 132/10, 221/10

kayın ok 205/12, 63/11

keten biz 179/11

kıl kepenek 144/4, 146/11

kıl kiş(lü) 109/3

kıl sicim 29/13, 30/1, 30/10, 142/13

kıl urgan 134/3, 146/9

kiçe bürk(lü) 127/11

samur cübbe 135/8

tuç borı 132/7

1.1.6. Tür Bildiren Niteleme Sıfatları

arabî at 54/10

azvay kurt enügi 280/11

bahrî hotaz(lu) 60/9

ban iv 18/3, 32/10, 33/13, 36/3, 38/5, 40/5, 43/1, 44/7, 47/7, 52/8, 57/9, 58/6, 82/12, 91/10, 97/6, 109/13, 118/5, 119/2, 121/6, 143/9, 163/5, 166/13

bârgâh otak 271/2, 294/6, 296/10

bidevi at 11/4, 17/13, 21/6, 23/2, 26/3, 26/7, 31/4, 32/3, 33/7, 127/13, 129/4, 133/9, 137/10, 141/7, 287/13

bidevi geyik 136/5

çadır otak 123/6, 290/11

çetir otağ 73/11

erdil teke 221/5

kazılık at 4/4, 24/4, 25/7, 136/4, 139/8, 139/13, 174/9, 181/7, 186/6, 196/12, 196/3, 197/9, 200/2, 209/6, 209/9, 239/10, 240/7, 241/8, 244/11, 245/7, 257/9, 267/3, 270/5, 288/12, 293/3, 296/9, 297/1, 299/3

kiçer aygır 82/6, 84/5

mahmûzî şalvar(lu) 60/9

mermer taş 180/10

ötkün oh 184/4, 246/2, 249/8

sığın geyik 36/12, 44/6, 77/10, 116/8, 126/11, 200/3, 255/7

sultan/semüz sığın geyik 77/10

şahbaz at 38/6, 39/1, 40/5, 45/5, 48/1, 58/1, 58/9, 72/1, 95/7, 103/1, 103/10, 110/1, 117/6, 118/2, 163/10, 166/12, 167/12, 204/13, 236/8, 261/1

şahbaz yügrük at 82/5

şamî günlük 10/2

tolma bişik 165/1

1.1.7. Diğer Niteleme Sıfatları

acı ayran 46/10

acı ot 4/7

acı soğan 144/5, 146/13

acı sözler 14/3

acı su 4/8

acı tırnak 91/7, 94/4, 164/10

acı yaş 115/10, 136/12, 259/10

adlu şehir 104/7

ağır adlu şehirler 104/7

ağır bukağı 144/5, 146/12

ağır düğün yarağı 89/4

ağır gün 95/2

ağır hazine 25/6, 38/7, 40/7, 57/10

ağır konukluk (eylediler) 81/13

ağır leşker 138/12

ağır mancılık 233/1

ağır şiven 139/4

ağır ulu divan 146/3

ağır yükler 5/6

alañ, alçak, hava yir 95/5

alar sabah 11/7, 21/10 , 109/12

alar tañ 145/12, 287/13

aru gönül 240/4

aru iman 66/6, 122/5, 154/10, 201/7, 213/2, 235/2, 271/10, 291/4, 303/12

âsî mel'un 251/12

azgun din(lü) 25/4, 25/6, 127/11, 128/7, 128/13, 130/10, 133/8, 138/10

azgun kafir 41/1

azîm görklü 172/11

azîm yas 92/11

bellü tañrı 210/7

bıkr kız 97/11

boğaz kısrak 113/13

Boğazça Fatma 113/10, 114/2, 114/6

böyük er 287/4

böyük harami 218/1

çal kara kuş 61/8 , 70/5, 151/3, 188/12

düm kara pusarik 43/1

düm yürek 23/12, 135/11, 140/7

dürlü haber 2/3

ergenlik bir kırmızı kaftan 89/7

eyü and (içdi) 276/4, 285/7

eyü bahadır 256/7

fânî dünya 34/13, 65/12 154/2, 201/5, 291/2, 303/9

görklü baş 143/3 187/7, 192/7, 194/10, 243/6, 248/2, 259/2, 267/8, 282/13

görklü çemen 126/12, 200/11, 290/11, 303/5

görklü gelin 271/7

görklü göz 192/6

görklü halal 211/10, 212/2

görklü selam (virdi) 83/2

görklü su 35/4, 66/2, 83/9 147/1, 154/6, 170/1, 186/8, 223/8, 239/11, 239/3, 258/4, 267/4, 293/5

görklü tañrı 161/6, 167/10, 210/8, 251/6

gözel baş 143/7

gözel yurdum 44/7

güçlü bil 145/11, 223/8, 243/13

gün ortaç 231/11

gürbüz er 170/7

güzel, yahşı yigit 70/5

haramzada oğlan 247/8

has bigler 110/12

hayır haber 261/11

hindû kul 56/3

hod kardaş 258/13

hod müminler 161/7, 167/11

hub yigit 71/3

hûb yir 129/1

hûb yüz(lü) 36/6

ılkıçı kafirler 263/5

ibret nesne 216/6

kafir tekür 209/3

kağan aslan 173/6, 173/9, 177/1, 184/5, 186/10, 187/1, 224/10, 232/2

kalaba ölke 65/8

kalabalık kafir 75/8

kalabalık yağı 242/9

kalın Oğuz (arkası) 67/10

kalın Oğuz ili 267/11, 280/13, 290/9

kalın Oğuz (üstüne) 19/4

kalın Oğuz 21/7, 36/6, 42/9, 42/10, 61/5, 75/12, 79/10, 92/8, 95/8, 96/2, 119/4, 139/13, 144/12, 151/1

kalın Oğuz bigleri 15/12, 36/8, 37/13, 50/1, 59/9, 61/9, 65/3, 68/8, 68/13, 69/6, 75/2, 81/11, 81/12, 82/1, 92/11, 94/8, 107/3, 120/1, 120/2, 123/4, 151/5, 186/12, 200/13, 222/2, 223/13, 232/11, 232/13, 234/13, 234/5, 234/7, 256/2, 258/7, 260/2

kap kayalar 188/8, 192/9

karañku ahşam 40/2, 46/9, 47/5

karañu dün 24/6, 136/7, 231/12, 231/7, 268/10, 269/5

karı düşmen 3/9, 142/2

karma ögeç 46/2

kayın ana 117/10, 195/1, 262/3, 262/5

kayın ata 117/9, 195/1, 262/3, 262/4

kırañ yir 222/12

Kısırça Yinge 77/1, 112/11, 112/12, 112/13, 113/8

Kıyan Selçük 60/3

kiçi düğün 94/9, 96/11

kiçi kardaş 270/2

kiçi kız karındaş(ı) 102/4

kiçi oğlu 256/6

kolça kopuz 5/7, 31/11, 32/1, 181/3, 188/4

korhınç haberler 175/7

koşa badem 12/10, 199/9

koşa burc 205/12

koşa kardaş 99/8

koşa yay 172/13

kölgelüçe kaba ağaç 35/3, 66/1, 104/11, 122/2, 149/5, 154/4, 168/13, 212/13, 253/8

kurımışça göks(üm) 137/5

küçücük ölüm 272/11, 272/13

küfür söz 162/11

mahbub, ala gözlü genç yigit 266/12

mahbub kafir kızları 36/7

mahbub kız 62/11, 172/11

möhkem kara şiven 155/12

möhkem urgan 273/11

muhanet göz 278/8

odlu konuk 9/5

oğrı köpek 8/10

ortaç kır 211/3, 221/9, 232/7, 245/12, 247/9, 248/9, 249/5, 250/11, 250/2, 259/2, 280/9, 282/12, 297/11, 297/2

öz ad(ına) 288/3

öz can(ım) 199/12

öz gevde(ı) 13/12, 27/7

öz kılıç 3/10, 13/12, 31/3, 35/6, 49/1, 63/10, 66/4, 129/7, 130/10, 132/9, 154/8, 184/2, 184/10, 211/3, 221/9, 232/7, 245/12, 247/9, 248/9, 249/5, 250/2, 250/11, 259/2, 282/12, 297/2, 297/11

öz süni 207/3

sası din(lü) 37/4, 38/3, 53/4, 54/2, 100/2, 129/8, 165/4

say cıda(lu) 254/13

sevgülü kardaş 7/1

sırça parmak 118/9

som altun(lu) 207/12

şer haber 261/12

tatlu can 27/6, 163/1, 231/3, 233/3, 267/9

tatlu damağ 167/7, 198/5, 200/7

tatlu menüm canum(ı) 166/8

toğrı haber 144/1

toğrı yol 276/3, 285/6

tokuzlama çırgap çuha 121/4, 212/9

ulu dergah 156/13

ulu divan 146/3

ulu düğün 94/10, 96/11

ulu gerdek 140/2

ulu hayf 39/8

ulu kardaş 214/8, 240/13, 268/7, 269/5, 269/11

ulu kız karındaş 105/2, 106/3

ulu oğul 240/13, 253/12, 271/6

ulu toy (eyledi) 14/9, 14/11

uzun yaş 271/9, 303/11

yad kafir 236/12

yağı kafir 128/8

yahşı armağanlar 69/10, 69/12

yahşı at 214/7, 237/3, 239/6

yahşı hûb yigit 155/9

yahşı kaftan 237/4, 296/10

yahşı savaş (eyledi) 148/2

yahşı yigit 70/5, 71/4, 73/9, 77/12, 156/2, 156/8, 158/8, 158/12, 159/4, 214/7, 253/13

yalan dünya 203/8

yalan söz 4/11

yaluñuz kardaş 91/13

yaluñuz bir oğul(a) 137/12

yaluñuz göz 231/2, 233/12

yaluñuz oğul (haberini) 24/13

yaluñuz oğul 25/9, 137/6, 137/12, 138/5, 139/1 , 141/11

yaluñuz yigit 248/4

yaluñuzça oğul 14/6, 24/9, 137/5

yaman yir 129/1, 165/6

yanal ala iv 7/1

yañlıř haber 259/4, 259/12

yaşar tana 56/10

yavuz canavar 87/13

yavuz yir 176/2

yike tana 8/10

yii yaka 245/12

yonma ağaç 281/6

yügrük at 82/5, 177/7, 252/12

yügrük su 25/2, 138/9

1.1.8. Niteleme Sıfatları İçindeki Alıntı Kelimeler

âsî mel'un 251/12

aziz Allah 251/9

aziz baba 80/12, 81/7, 225/3

aziz tañrı 121/2, 209/13, 212/7

aziz, izzetlü, canum baba 162/10

bahadır sancak bigi 206/5

bahadır, delü, yahşı yigit 253/13

bahrî hotaz(lu) 60/9

bârgâh otak 271/2, 294/6, 296/10

bidevi at 11/4, 17/13, 21/6, 23/2, 26/3, 26/7, 31/4, 32/3, 33/7, 127/13, 129/4, 133/9, 137/10, 141/7, 287/13

bidevi geyik 136/5

bikr kız 97/11

bî-zeval ma'bud 209/12

cebbar tañrı 161/8, 167/12

cılasun bahadır 171/4

cılasun big erenler 132/8

cılasun eren 153/11

cılasun koç yigitler 65/8

cılasun oğul 170/7

cılasun yigitler 64/1, 152/7

cömerd erenler 168/11

fânî dünya 34/13, 65/12 154/2, 201/5, 291/2, 303/9

gafil baş 5/7

gani tañrı 184/11

garip başuñ 239/5

gazi erenler 121/13, 201/3, 234/10, 290/13, 303/7

haramzada oğlan 247/8

has bigler 110/12

hasûd kafirler 185/13

hayır haber 261/11

hindû kul 56/3

hoýrad oğul 4/9

hub yigit 71/3

hûb yirde 129/1

hûb yüz(lü) 36/6

ibret nesne 216/6

izzetlü ana 28/4

kâdir Allah 83/5, 156/7, 198/7, 235/1

Kâdir Tañrı 2/11, 66/2, 147/11, 167/5, 168/3, 170/1, 188/4, 210/9, 231/5, 233/11, 257/13

kâdir ulu tañrı 188/8

kafir tekür 209/3

kahhar tañrı 210/8

küfür söz 162/11

mahbub, ala gözlü genç yigit 266/12

mahbub kafir kızları 36/7

mahbub kız 62/11, 172/11

mahmûzî şalvar(lu) 60/9

miskin yigit 259/9

muhannet ana(ñ) baba(ñ) 167/2

muhannet göz 278/8

murassa‘ ton(lu) 126/8

murdar kafir 41/3

namerd Aruz 300/5

namerd Aruz dayıñ 298/7

namerd göz 278/7

namerd tayı(ñ) 298/11, 300/1

namert yigit 4/5

pir kocalar 172/8

serhoş yigit 186/2

settâr tañrı 161/9

sultan semüz sığın geyik 77/10

şah yigit 92/4, 167/7

şahbaz at 38/6, 39/1, 40/5, 45/5, 48/1, 58/1, 58/9, 72/1, 95/7, 103/1, 103/10, 110/1, 117/6, 118/2, 163/10, 166/12, 167/12, 204/13, 236/8, 261/1

şahbaz yügrük at 82/5

şamî günlük 10/2

şer haber 261/12

yad kafir 236/12

NİTELEME SIFATLARI

Vasıf, bir varlığın vücudunda bulunan veya bulunduğu düşünülen özelliktir. Bu özellikler varlıkta mevcuttur ve onu aynı cinsten diğer varlıklardan ayırır. Bir varlığın birden fazla vasfı bulunabilir. Bu vasıflar; *renk, şekil, hâl, tür, cinsiyet, tat, varlığın yapıldığı madde, varlığın hareketi yapabilme kabiliyeti, bir hareketin varlık üzerindeki neticesi, insanlara ait karakter* vs. şeklinde olabilmektedir.

Vasıfları var oluşları bakımından ikiye ayırabiliriz. Birinci grup beş duyu ile hissedebildiğimiz; ikincisi ise bizim tasavvur ettiğimiz veya göremeyip de var olduğunu düşündüğümüz vasıflardır.

Anlam genişlemeleri sayesinde de sıfatların manasında değişiklikler meydana gelebilir; yani somut bir kelime mecaz yoluyla soyut bir anlam kazanabilir:

Uzun yıllar, *kısa* ömür, *kiçi* düğün, *büyük* harami

Dede Korkut'ta vasıfların içinde ilk sırayı alanlar renk bildirenlerdir. Bunu insanların ve Allah'ın vasıfları, şekil bildiren vasıflar, hâl bildiren vasıflar, varlığın hammaddesini bildiren vasıflar, tür bildiren vasıflar ve diğerleri takip eder. Tabi bu bilgiler kelime hâlindeki sıfatlar için geçerlidir. Bunlara “+IU” eki ile yapılan vasıflar ve fiilimsilerin meydana getirdiği vasıflar dahil edilmemiştir. Onlar ayrı başlıklar altında incelenecektir.

Renk Bildiren Vasıflar

Vasıfların içinde en fazla kullanılan grup bunlardır. Cümle içinde önünde geldikleri kelimelerin renklerini bildirmekle kalmayıp başka görevler de üstlenmişlerdir.

- Renk bildiren vasıflar, varlıkların renklerini bildirir: **kızıl kaftan**
- İsimleriyle beraber yer isimleri meydana getirmişlerdir: **Ak Hisar**
- İnsan isimlerine gelerek lâkap meydana getirmişlerdir: **Kara Budak**
- Bir varlığın cinsini bildirmek için kullanılmışlardır: **bozaç turgay**
- Mecaizî manada kullanılarak rengin dışında mücerret vasıfları ifade etmişlerdir: **kara şiven**

“**ala**” kelimesi de renk bildiren vasıfların içine alındı. Pek çok manası olmakla beraber bu manaların çoğu renklerle alâkalıdır ve umumiyetle renk karışımlarını ifade eder. Bunun dışında birkaç yerde renk ifade etmediği düşünülebilir.

Renk bildiren vasıfların içinde *beyaz, siyah, mavi* gibi bir alıntı kelime yoktur. *Yeşil* Türkçe olduğu hâlde o da metinde geçmemektedir.

Kırmızı ve *kızıl* kelimelerinden *kızıl* daha fazla tercih edilmiştir, “*gök*” kelimesinin kullanımı günümüze göre fazladır. Bunda kelimenin “*mavi, yeşil, gök renge yakın kırmızı*” manalarına sahip olması etkili olmuştur.

“*Ağ Orman, ağ meydan*” tamlamalarındaki “*ağ*” kelimelerinin rengin dışında bir mana için kullanıldığı düşünülebilir.

+ÇA eki renk bildiren sıfatlara gelmiştir. Bunun kelimelerin manası üzerinde fazla bir değişikliğe sebep olduğu görülmez. Vasıfların derecesinde biraz etkili olduğu söylenebilir. Ancak bunun kullanımının çok olması ve derecelendirmeye ihtiyaç duyulmayan yerlerde kullanılması bize bu ekin renk bildiren kelimelerin derecesi üzerinde pek de etkili olmadığını düşündürmektedir.

Şekil Bildiren Vasıflar

Varlıkların şekil özelliklerinin nasıl olduğunu bildiren sıfatlardır. Bunlar bu eserde birkaç hususta yoğunlaşmıştır.

- Varlıkların boyutlarını (*uzunluk, kısalık, genişlik, darlık, kalınlık, incelik...*) ifade etmiştir. En çok bu görev için kullanılmıştır.
- Duruş ve görünüş şeklini bildirmek için de kullanılmıştır.
- Şekil bildiren vasıflarla daha çok vücudun bazı bölgeleri, elbiseler, mekânlar, hayvanlar nitelenmiştir.

Hâl Bildiren Vasıflar

Bir varlığın hâlini bildiren vasıflardır. Bunların bazıları fiilimsi olmadıkları hâlde bir fiilin neticesinin varlık üzerindeki tesirini anlatır. Böyle sıfatlarda umumiyetle bir fiilden isim yapma eki vardır.

yanuk cigercüğünü 56/8

yorgun at 141/1

Varlığın Yapıldığı Maddeyi Bildiren Vasıflar

Bu kelimeler varlığın hangi maddeden yapıldığını bildirir. Bunlarda kısaltma olduğu da düşünülebilir. “+den yapılmış” manasına sahiptirler. Bu itibarla insanlar tarafından meydana getirilmiş varlıkların sıfatları olurlar.

Dede Korkut’ta; günlük hayattaki eşyaların, silâh ve savaş âletlerinin, elbiselerin isimlerinden önce daha fazla kullanılmışlardır.

“*altun*” kelimesi hem kullanıldığı yer hem de nitelediği kelime bakımından dikkat çekicidir.

Tür Bildiren Vasıflar

Bir varlığın türünü bildiren vasıflardır. Bu vasıflar Dede Korkut’ta genellikle ev, hayvan, silâh türünü belirtmek için kullanılmıştır. Bu tür vasıflarda alıntı kelimelerin diğer gruplara nazaran daha çok olduğu görülür.

Dikkat çeken bir başka husus da Dede Korkut’ta kullanılan tür bildiren vasıfların günümüzde neredeyse hiç kullanılmamasıdır. Kullanıldığı yerlere bakarak bunun sebebini bulabiliriz. Günümüzde evler, silâhlar ve insanların ihtiyaç duydukları hayvanlar tamamen değişmiştir. Toplum hayatındaki değişme dile tesir etmiştir.

İnsanların Vasıfları

İnsanlar diğer canlılardan yaşayış ve hayata anlam veriş bakımından farklı varlıklardır. Diğer varlıklarda olmayan, sadece insanlarda görülen vasıflar vardır; bir hayvan cimri olamaz, bir hayvan mert veya namert olamaz.

İnsanlara mahsus vasıfların hepsinde doğrudan veya dolaylı *övme/beğenme - yeme (medih-zem)* manası vardır. Bunlar bazen insanların karakterlerini anlatır.

Dede Korkut'ta yiğitlik, kahramanlık manası taşıyan vasıflar çok kullanılmış olup bu durum konuyla alâkalıdır. *Deli* kelimesi de bazı yerlerde yiğitlik manası taşır ki Anadolu'da hâlâ söz konusu anlamıyla kullanılmaktadır.

Bu vasıfların bazılarında hâl manası vardır. Bunların içinde unvan olarak kullanılan kelimeler de vardır. Biz burada unvan olmakla birlikte seciye, vasıf bildirenleri de aldık.

Günümüzde hiç kullanılmayan veya metindeki manasıyla kullanılmayan Türkçe menşeli kelimeler de vardır. Alıntı kelime bu grupta da diğerlerine göre biraz artmıştır.

Allah'ın sıfatlarını bildiren kelimeler de şekil olarak bu gruba benzer. Bunlardan bazıları sadece Allah'a mahsustur, bazıları ise hem insanlarda hem de Allah'ta bulunan sıfatlardır. Allah'ın sıfatlarında Arapça kelimeler çoktur. Buna Arapçanın Kur'an dili olması sebep olarak gösterilebilir.

1.1.9. Benzerlik Bildiren Niteleme Sıfatları

böyle bid‘at 19/9, 20/8

böyle oğul 19/10, 20/9

şöyle na‘ra (urdu) 227/3

bunçılayın avrat 7/10, 8/5, 9/12

kurumsı kırk tutam kara saç(lum) 199/10

kargu dil(lü) 207/3

kıyamat savaş 120/5

selvi boy(lu) 12/9, 199/8

aslan oğul 163/5

arslanum oğul 128/4

aslanum Uruz 289/13

itüm kafir 40/13, 248/7

köpegüm kafir 281/6

kulunum oğul 124/12

sultanum Kan Turalı 183/13

canum ana 28/5

canum baba 162/10, 171/6, 174/5

canum Bamsı 96/2

canum oğul 119/4, 145/12, 146/2, 174/13, 283/3

canum yigit 92/5

Bir ismin bir veya birden fazla vasfının kendisine benzeyen varlık vasıtasıyla ifade edilmesi somut veya soyut olabilen bu tarz sıfatları meydana getirir. Bunlarda sıfat, *kendisine benzetilen*; isim de *benzeyendir*. Türkçede benzetme yoluyla meydana getirilen sıfatlar umumiyetle edatlarla oluşturulur. Bazen edat düşerek *teşbih-i belîğ* meydana gelir. Bazen de kelimeye benzetme ifadesi katan ekler yardımıyla benzetme yapılır. Bunun dışında benzerlik manası taşıyan kelimeler de vardır. Bunlar benzeyenin yerini işaret yoluyla tutar:

böyle bid'at 19/9, 20/8

böyle oğul 19/10, 20/9

Mahiyet hüviyet ifade eden sıfatlar gerçek manada kullanılmamışsa, gerçek manada anlaşılmasına engel ipucu (*karine-i mania*) varsa bunlar mahiyet ifade eden sıfat olmaktan çıkıp benzerlik yoluyla vasıflandırma sıfatı hâline gelebilir.

kulunum oğul 124/12

Benzetme yapan sıfat tamlamalarında *benzeyenle kendisine benzetilen* arasına edat olması durumunda benzetme yönünü ifade eden vasıf veya vasıflar getirilir. Benzetme yönü vasıf söylenmeden de anlaşılıyorsa araya sıfat getirilmeyebilir.

Dede Korkut'ta genel hatlarıyla bu açıklamalara uygun sıfatlar görülür. Bir misalde günümüzde kullanılmayan bir ek vasıtasıyla benzerlik ifade eden vasıf meydana getirilmiştir.

bunçılaysın avrat 7/10, 8/5, 9/12

Bu kelimeler mana bakımından benzerlik yoluyla vasıf ifade eden sıfatlar meydana getirmektedir.

1.2. İŞARET SIFATLARI

bu ad 75/13

bu ağaç 49/12, 50/10, 50/11, 50/12, 50/6, 55/5

bu araba 274/2

bu ara(larda) 83/7

bu at 246/12

bu aygır 72/12

bu başlar(ı) 173/11

bu bıçar 216/5, 215/11

bu boy 168/10

bu canavarlar(ı) 173/11

bu çeri 286/12

bu çoban 42/3

bu deve 188/1

bu dünya 34/11, 182/8

bu dünya 4/11

bu düş 43/5, 208/8

bu gavga 156/1

bu gerdek 190/5, 260/13

bu geyik 77/2

bu gice 90/5

bu gün 12/2, 25/11, 80/9, 103/5, 129/11, 129/13, 129/4, 129/6, 129/8, 149/1, 158/2, 269/4

bu gün(ki) 111/5

bu günah 28/9

bu gürz 72/12

bu haber 19/2, 204/9, 243/3, 300/8

bu hal 44/10, 114/8

bu havlu 255/5

- bu** hayflar 39/4
- bu** hüner 238/4
- bu** iş 38/13, 42/8, 89/8, 123/12, 297/1, 297/5, 297/7
- bu** kafirler(i) 133/3
- bu** kaftan 107/2
- bu** karayıb 12/5
- bu** katla 16/10, 85/12, 265/6
- bu** kazalar 27/12
- bu** kerre 264/11, 265/4
- bu** kez 45/9, 71/12, 79/13, 113/10, 113/13
- bu** kız 79/9, 82/1
- bu** koru 255/6
- bu** mahal 56/9, 59/9, 72/4, 118/7, 142/4, 149/11, 180/8, 285/11
- bu** nesneler 86/12
- bu** oğlan 17/7, 17/12, 18/1, 18/2, 18/4, 18/5, 18/6, 126/3, 216/11
- bu** Oğuznâme 34/10, 65/10, 122/1, 153/13, 212/12, 253/5
- bu** otağ 76/5, 76/7, 76/10
- bu** otak 77/5
- bu** söz 50/13, 117/12, 175/4, 178/2, 238/6, 285/2
- bu** su 45/1
- bu** suç 28/9
- bu** su(yumdan) 83/6
- bu** taş(ı) 101/7
- bu** uç(ına) 8/8, 8/8
- bu** vech (ile) 219/12
- bu** yağı 197/2, 285/3
- bu** yan 51/3, 242/6
- bu** yara 26/12, 28/10, 28/11
- bu** yay 72/12
- bu** yığanak 216/1, 216/10
- bu** yigit 74/8, 75/13, 77/11, 77/12, 179/9, 179/10, 185/6, 189/10, 266/10

bu yir 12/12, 114/2, 191/3, 225/12

bu yol(da) 101/7

o zalım 222/13, 223/1, 223/2, 223/3, 223/4

ol ağaç 50/11

ol ara(da) 26/8, 208/9

ol bağlar 160/7

ol bınar(a) 214/13

ol bigler 96/4

ol bir uç(ına) 195/12

ol buğa 15/10

ol dem 216/4

ol er 207/3, 207/4, 207/5, 275/9

ol gevde(nde) 27/12

ol gice 42/9, 42/10, 206/7

ol gün 63/6, 63/7, 63/12, 95/2, 97/11, 132/8, 132/9, 132/10, 132/11, 132/12, 152/2, 152/3, 271/2, 272/13

ol kafir 130/5, 202/13, 209/2

ol kal'a 202/11, 207/13, 208/3, 279/5

ol kılıc(ı) 230/10

ol kız 172/13, 174/13, 175/2, 188/1

ol kocalar 229/4

ol koru(ya) 263/7, 270/7

ol kur'an(ı) 6/6

ol mahal(da) 20/13, 194/5

ol Mekke(ye) 6/8

ol mel'un 90/6, 208/12

ol namerdlar 19/13, 31/6

ol oba 155/9

ol oğlan 132/1, 204/4

ol şarab 160/9

ol tam 17/1

ol taraf 26/7

ol tatar 275/5

ol tekür 203/3

ol uç(ı) 8/7, 8/8

ol üzüm 160/8

ol vakıt 261/4, 293/5, 293/6

ol vakt 144/9

ol vakt(in) 85/13

ol yigit 31/12, 60/8, 74/3, 155/10, 155/11, 156/5, 180/7, 258/1, 258/7, 258/9, 287/1

ol yir 141/6

ol zaman(da) 68/9, 70/6, 131/13, 191/5

şol koyunlar 39/7

şol kul(uma) 252/1

şol künbed 229/3

şol mağara 230/1

şol oğlan(ı) 248/1

şol yigit 31/9

bu didüğüm nesne 85/11

bu gelen kafir 193/13

bu gelen kişi 194/6

bu oturan bigler 254/6

bu yıkılacak iv(de) 9/7

bu zeval gelecek delü 113/8

ol ağam tutulan kal'a 262/12

ol karındaşı tutulan koru 263/4

ol kılıç asılan zencir 230/9

ol ögdüğüm yüce tanrı 7/4, 35/1

ol sana virecegi kız 90/4

şol oturan bigler 296/5

bu iki kardaş 39/12

bu kırk yigit 18/13, 121/7

bu otuz iki baş 173/8

bu üç nesne 73/2

ol altmış batman gürz 203/7, 209/4

ol iki at 82/9

ol iki halal 168/6

ol kırk namerd 21/12, 22/6, 23/4, 25/12, 29/7, 30/9, 30/13, 31/8

ol kırk yigit 18/10

ol üç canavar 173/2, 173/6, 175/1, 190/11

bu yahşı yigitler 158/12

ol delü kavat 157/1

ol delü yigit 266/3

ol hatun kişi 223/10

ol muhannet ana(η) baba(η) 167/2

ol tutsak yigit 265/8

şol parmağumdaki yüzük 228/1

bu elindeki urganlar(ı) 273/13

bu kavat oğlu kavat 76/12

bu Taş Oğuz bigleri 292/5

bu didügi 2/6

bu evi harab olası 8/1

bu gelen 127/8, 246/13

bu harab olası 8/13

bu üç(i)(ni begendi) 72/11

bu yağı basup tağıdan 197/3

ol delü(yi) 265/11

ol kinsuz (keser) 230/3

Dede Korkut'ta işaret sıfatları üç farklı yapıda kullanılmıştır:

1) işaret sıfatı / isim

Bu yapı da birkaç mana ifade eder:

- a) Bir yazıda, konuşmada ilk bahsedildiğinde belirsiz olan, hatta başında “**bir**” kelimesi bulunan bir ismin ileriki cümlelerde ilk cümleye istinaden belirli olduğunu anlatır. Kelimeden önce gelen işaret sıfatı ilk cümleye işaret eder. Burada işaret bildiren sıfat cümlelerin yerini tuttuğu veya cümleyi hatırlattığı için bir tür zamir manası da taşır.

Bir tama direk ururlar, ol tam... 17/1

Ol kal'anun bir teküri var idi. ... ol tekür kal'adan taşra çıkdı. 203/4

- b) Önceki cümlelerde vasfı verilmiş olan bir kelimenin vasfını önceki cümlelere işaret ederek hatırlatır, vasfın yerini tutar. Bunda da bir nevi zamir manası mevcuttur:

Gök çayırın üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş. Ya Rab, bu otağ kimün ola didi 76/5

- c) Belirsiz isim tamlamaları bir metinde ilk defa bahsedilmiyorsa, muhatap tarafından biliniyorsa bunların tamlayanlarının yerini tutar ve ilk cümleye işaret eder.

Düzmürd kal'asına geldi... ol kal'anun bir teküri var idi. 202/13

- d) Miktar bildiren sıfatlarla kurulmuş sıfat tamlamalarının metinde ikinci defa geçmesi hâlinde bazen miktar bildiren sıfat düşürülür ve isimden önce işaret sıfatı getirilir. İsme de çokluk eki getirilir. Bunda da önceki ifadeye işaret vardır.

Kırk yigidiñ yigirmisi bir yaña yigirmisi dahı bir yaña oldı... **ol**
namerdler 19/13

- e) İlk cümlelerde birden fazla isim sayılmışsa sayılan isimler söylenmez, isimden önce işaret sıfatı sonra da çokluk eki getirilir.

Kazan Bigi sorar olsañ sağdur Bamsı

Kıyan Selçük oğlu Delü Tundarı sorar olsañ sağdur Bamsı

Kara Göne oğlu Budağı sorar olsañ sağdur Bamsı

ol bigler ağ çıkardı kara geydi senüñ içün Bamsı 96/2-4

- f) Bir varlığı gösterme (*parmakla işaret*) manası vardır. Bunda varlığın özellikleri söylenmeyebilir. Bu mana ilk maddelerde bahsedilen manalarla birlikte de kullanılabilir.

şol künbed 229/3

- g) Önce geçen bir cümlemin muhtevasına uygun bir kelimeyle beraber kullanılan işaret sıfatı o cümleye işaret eder:

Otuz iki dişden çıkan bütün orduya yayıldı, Begil atdan düşmiş ayağı
sınmış diyü. Meger kafiriñ casusu var-idi. **Bu** haberi işidiüp vardı teküre
haber virdi. 243/1-4

2) işaret sıfatı / sıfat + isim

- a) Metinde önceki cümlelerde anlatılan bir olayla ilgili olan bir isim olayı ifade eden bir fiil tarafından belirtilerek sıfat tamlaması meydana getirilir. Bu sıfat tamlamasından önce de söz konusu olayları hatırlatan, onlara işaret eden bir işaret sıfatı getirilir.

*Altı yüz kara tonlu kafir bunların üzerine koyıldılar. Yigitleri kırdılar, Egredi tutdılar, Alınca Kal'asına zindana bıraktılar. 255/12-13 ... Elbetde **ol** ağam tutulan kal'aya varmayınca olmazam didi. 262/12*

- b) İşaret sıfatından sonra diğer sıfatlar getirilerek yapılır. İşaret sıfatı bunlarda da sadece ilk cümleye işaret eder. Herhangi bir kelimenin yerini tutmaz. İsim tamlamalarının tamlayanı da getirilir. Bunda da sadece ilk cümleye işaret vardır.

bu kırk yigit 18/13, 121/7

bu yahşı yigitler 158/12

şol parmağumdaki yüzük 228/1

bu Taş Oğuz bigleri 292/5

3) işaret sıfatı / sıfat + Ø (isim)

İşaret sıfatının isim unsuru sıfat tamlaması olduğunda bazen isim unsurunun tamlananı düşer. Bu tamlamalarda işaret sıfatı ikinci grupta olduğu gibi sadece ilk cümleye işaret eder veya sadece gösterme manası vardır. Hiçbir kelimenin yerini tutmaz.

İsim unsurunun sıfatı vasıf bildiren sıfatlardan olursa günümüzde umumiyetle bu kelimedenden sonra “olan” kelimesi getirilir. Dede Korkut'ta buna rastlanmaz:

bu gelen 127/8, 246/13

ol kinsuz (keser) 230/3

1.3 BELİRSİZ SIFATLAR

bir (dahı) buğra(sı var) 15/9

bir adam 276/6

bir ağ boz atlu, ağ alemlü, egni bek demür tonlu 285/13

bir ağaç 50/3, 218/6, 230/7

bir ağzı du‘âlî 14/9, 15/3

bir ak sancaklu alay 286/12

bir ala sayvan 71/2

bir araba(ya) 273/11

bir aslan 183/12, 213/9, 213/12

bir at 99/2, 101/2, 266/1

bir ayağ(ın) 227/6

bir ayal 15/4

bir azim görklü mahbub kız 172/11

bir bınar 214/13

bir big 11/1

bir big oğlu 180/12

bir bigümüz oğlu 73/2

bir bıkır kız 97/11

bir büyük ağaç 102/3

bir büyük depe 42/5

bir buğa 15/9, 18/6

bir buğra 188/5

bir can 167/3

bir cılasun bahadır 171/4

bir cılasun oğul 170/7

bir cici bici Türkmen kızı 171/7

bir çapar 257/11

bir çoban 214/11

- bir** omağ (urđı) 287/8
bir omak 4/6
bir daya 217/1
bir değirmen taşı 274/5
bir delü kardaş 81/9
bir delü yigit 263/11, 265/10
bir değiz kulunı 69/13
bir depme 189/4
bir dere 26/6, 195/5
bir derviş 89/13
bir dirneg(e) 256/7
bir döşeg(e) 260/8
bir du‘â 68/12
bir dürlü (dahi öldüremezsın) 21/3
bir ejderha 173/8
bir er 2/2, 155/2, 207/2, 221/8
bir er kafır 276/6
bir esir 221/1, 223/11
bir eski deve çuvalı 107/7
bir eski kaftan 107/6
bir eyer 276/7
bir gice 242/8, 272/2
bir gögerçin 159/5
bir gönder (urđı) 302/11
bir göz 216/11
bir gün 10/1, 63/12, 68/3, 92/13, 122/9, 125/4, 152/5, 155/8, 202/10, 204/5, 213/7, 214/10, 254/4, 256/7, 274/6, 282/2
bir gürbüz er 170/7
bir güzel yahşı yigit 70/5
bir hamle (ekişdiler) 16/12
bir hampa 81/5

bir hatun 77/1, 112/12, 113/10

bir hatun kişi 221/3

bir hû 181/12, 184/9, 187/13, 189/3

bir ibret nesne 216/6

bir imirze hub yigit 71/3

bir kal'a 272/10

bir kara gözlü yavuklu 98/3

bir karı ana 162/6

bir karım 302/3

bir karındaş 104/12

bir kartaş 281/1

bir Kazan 217/5

bir kepeneg 184/13

bir kılıç (urdı) 203/5, 210/12

bir kılıç 266/1

bir kinsuz kılıç 230/4

bir kırmızı kaftan 89/7

bir kırmızı otağ 76/5

bir kıyamat (savaş oldu) 120/5, 152/4, 63/7

bir kız (vir-) 68/13, 69/2, 69/3, 69/6

bir kız 78/8, 80/13, 81/1

bir kızan 256/9

bir kızçuğaz 275/1

bir kişi başlu kiçer aygır 82/6

bir kimsene 195/13

bir kişi 98/4, 101/6, 202/4, 203/12, 220/10, 253/12, 282/2, 292/4

bir koca baba 162/6

bir koç 227/9

bir konuk 7/8

bir korı 255/3

bir kov 20/1

bir kök(üm) 280/9, 280/10, 280/11, 280/13

bir kömlek 93/8

bir köpri 155/3

bir köşek 54/12

bir köşk 178/11

bir kulağ(ın) 99/11

bir kulun 54/11

bir kurd(a tuş oldı) 45/9

bir kırı çay 155/2

bir kuş deñlü oğlan 247/2

bir kuyu 274/4

bir kuzı (pişir) 49/12

bir kuzıçak 54/13

bir külek 7/13

bir kür oğul 134/13

bir lahza 9/1

bir menüm gibi oğul 55/1

bir mermer taşı 180/10

bir odlu konuk 9/5

bir oğlan 15/5, 70/6, 216/10, 264/11

bir oğlançuğ(ı) 204/1, 282/1

bir oğul 24/13, 25/2, 25/3, 25/4, 25/5, 68/9, 69/6, 69/9, 75/4, 101/9, 137/11, 137/12, 138/5, 138/8, 138/9, 220/10, 281/1

bir oh 199/4, 200/4, 225/10

bir ozan 100/9

bir para 226/1

bir paralu geyik 240/9

bir pürelü yir 88/2

bir savaş 150/6

bir sığırtmaç 284/10

bir soy 137/8, 277/12

bir söz 74/1

bir su (geldi) 44/13

bir suç(dan) 210/3, 251/7

bir şahbaz at 261/1

bir şahin 272/2

bir şapala 256/10

bir tal 266/11

bir tam(a direk ururlar) 17/1

bir taraf 197/4

bir tekür 202/12

bir toklu başlu tori aygır 82/6

bir tomar 47/2

bir turfanda kuzı 226/4

bir uç(ı) 133/4, 195/11 , 195/12 197/2, 197/3, 206/3

bir uğur(dan) 212/3

bir uyan 276/7

bir uyluğ(in) 300/6

bir yahşı bıñar 102/3

bir yahşı hûb yigit 155/9

bir yahşı yigit 156/2, 71/4

bir yalak 40/13

bir yan 227/7

bir yan(ında) 207/1

bir yañ(a) 18/13, 19/1

bir yasduk 92/6, 167/8

bir yaş(ında) 204/1

bir yavuz canavar 87/13

bir yığanak 215/12

bir yılan 278/8

bir yigit 3/1, 89/4, 93/3 , 104/5, 104/7, 104/8 , 167/13 , 178/3, 216/7, 236/3, 236/5, 254/5, 257/12, 300/13, 301/5

bir yir 10/6, 10/7, 12/1331/6, 72/3, 76/3, 88/1

bir yir 31/9, 143/4

bir yumruk 182/3, 185/2

bir yumuş oğlanı 160/13

bir yüce tağ 218/1

bir yüce yir 240/11

bir yüksek yir 191/12, 195/4, 198/12

bir yüzük 217/12

bir zaman 148/2

bir zarb (urdi) 221/11, 289/4

birkaç adam 218/2, 292/10

birkaç çobanlar 101/5

birkaç daya 217/4

birkaç gün 126/12

birkaç kelime 28/1, 130/2, 194/12, 241/10

birkaç yigit 216/8

birkaç zaman 69/5

biş akça(lu) 208/3

biş kelime 66/8, 128/3, 154/10, 170/2, 201/9, 213/3, 291/5, 304/3

bol akça 38/7, 40/7, 57/10

bol çavuş(lu) 110/1, 205/1

bol hazine 48/2, 138/12

bol kaymak(lu) 40/4

bol leşker 25/6

bol ni'met(lü) 110/2, 205/1

katı möhkem 203/1

vâfir harcılık 237/4

çok cahiller 167/10

çok dağlar, dere tepe 202/9

çok kafir(dür) 193/13

çok nişan (vardur) 116/5

çok zaman (imiş) 257/12

delim ağça karlar 114/13

eyle mal (istedi) 86/7

cemî Taş Oğuz bigleri 292/3, 301/11

cemî bigler 283/6, 301/9

cemî yanında olan kızlar 178/11

cümle bigler 208/9, 295/6

cümle kuşlar 188/12

olança aybumuz 114/6

olança südin 217/2

var kuvvet(iyle) 241/2

bütün ordu 243/2

hep anda olan bigler 300/9

hep bigler 295/4

hep şol oturan bigler 296/5

hep Taş Oğuz bigleri 298/8

hep yimeg(i) 111/11

her gün 97/11

her kişi 197/10, 297/13

her yıl 235/13

kamu yir(de) 210/2

hiç nesne(n var mıdur yimege) 49/10

hiç yigid(e) 231/5, 233/11

ne eylemeklü (kadası) 161/3

ne heybetlü (kocası) 157/8, 158/1

ne hüner(üm var ise) 182/9

kayrı eren 278/5

sâyir cenk âletin 285/10

kalan kafirler 252/6

kalan bigler 212/3, 291/13

kalan ölüler(imizi) 275/7

Dede Korkut'ta en fazla kullanılan belirsiz sıfat “**bir**” kelimesidir. Bu sıfatın anlam bakımından günümüzdeki kullanımıyla aynı özelliklere sahip olduğu görülür. Günümüzden farklı olan yanı sıralanıştıdır. Günümüzde çoğu zaman vasıf bildiren sıfattan sonra “**bir**” sıfatı gelebilmektedir. Bu şekil yaygın olarak da kullanılmaktadır. Dede Korkut'ta ise tek şekil vardır. Önce belirsiz sıfat, sonra vasıf, sonra isim gelir. Diğer belirsiz sıfatlar için de hâl böyledir.

“**Bir**” kelimesi belirsizlik ifade etmede diğer sıfatlardan daha kapsamlıdır. Birkaç farklı durumda belirsizlik ifade eder:

- Başında hiçbir sıfat bulunmayan kelimelere geldiğinde varlığın vasıflarının belirsiz olduğu hâllerde:

***bir** yılan*

- Başında vasıf ifade eden bir sıfat varsa varlığın daha önce muhatap tarafından bilinmediği hâllerde. Bu manadaki belirsizlik, vasıf ve miktarın dışındaki sıfatlarla, bilhassa gizli veya açık bir işaret sıfatıyla giderilir:

***bir** yüksek yir*

- Sıfatların dışındaki isimleri belirli hâle getiren diğer kelime ve yapıların olmadığı hâllerde. Bilhassa belirsiz isim tamlamalarında tamlayanın ehemmiyet arz etmediği veya belirli olmadığı hâllerde:

***bir** tekür (Bayburt Tekürü)*

Dede Korkut'ta bu durumların hepsine uygun kullanımlar mevcuttur.

Belirsiz Miktar Bildiren Sıfatlar

Varlıkların miktarlarını kesin bir şekilde ifade etmeyen sıfatlardır. Bunlarda tahminî bir miktar vardır. Belirsiz miktarların bildirdikleri miktar kelimedenden

kelimeye değişir. *Azlığı, çokluğu, bir bütünü az olan parçasını, bir bütünü belirsiz bir oranını veya parçasını, bir bütünü fazla olan parçasını veya bölümünü, bütünü, yaklaşıklığı* bu sıfatlarla ifade ederiz.

Dede Korkut'ta günümüz Türkçesinde bulunmayan bazı kelimeler belirsiz miktar bildirecek şekilde sıfat olmuşlardır. Bunların bazıı Türkçe kökenli, bazıları ise Arapça kökenlidir: "*vâfir* (bol), *katı* (ok) , *delim* (ok, fazla), *kamu* (bütün) , *cemî* (bütün) " gibi.

Günümüzde kullanılan ancak belirsiz miktar bildiren sıfatların içinde göremediğimiz kelimelerin Dede Korkut'ta belirsiz miktar bildiren sıfat olarak kullanıldıkları görülür: "*biş* (birkaç manasına), *hep* (bütün manasına), *hiç* (hiçbir manasına).

"*ok*" kelimesi "*birçok, pek çok, fazla*" gibi manalarda kullanılmıştır.

Günümüzde çok kullanılan "*bazı*" kelimesinin hiç kullanılmayışı dikkat çekicidir.

Sıralanış

Günümüzde vasıf bildiren sıfatla belirsiz miktar bildiren sıfatlar aynı isme gelirse genellikle önce vasıf, sonra miktar söylenir. Dede Korkut'ta ise sıralama bunun tersidir. Önce belirsiz miktar sonra vasıf bildiren sıfat söylenir.

delim ağa karlar 114/13

cemî yanında olan kızlar 178/11

hep anda olan bigler 300/9

hep şol oturan bigler 296/5

okluk Eki

Günümüzden farklı şekilde okluk eki alan bir misal karşımıza çıkar.

birkaç obanlar 101/5

1.4. MEKÂN, ZAMAN, YÖN SIFATLARI

ağayıda ağça koyun(-ı sorar olsam) 103/3, 104/1, (-um sana şölen olsun) 113/4,
(bundan kiçdi) 139/9, (esen olsa) 145/5, (-um gerek ise) 163/11, (-um) 167/2, 196/13

altında al aygır 247/8, 250/2

altumda al aygır(ı) 248/7

bilügünde toksan ok 41/5, 247/11

elümde kıl kişlü(m) 109/3

kaytabanda kızıl deve 130/6, 145/4

sadağunda seksen ok 49/1

sadakda ohum 248/11

üstümüzde tañrı 5/12

yanumda yigitlerüm 248/12

altundağı al aygır 245/10, 249/4

altundağı alaca at 41/1

altuñdağı kara aygır 148/12

başumdağı börk 41/2

başundağı tuğılga 41/2

eğnümdeki demür ton 248/8

eğnüñdeki demür ton 249/5

elindeki süñüsi 247/10

elindeki urganlar 273/13

elüñdeki süvri cıda 148/13

işikdeki ınaklar 110/12

ivdeki kız 174/1

meydandaki şol oğlan 247/13

yanındağı kızlar 180/5

yanındağı üç yüz yigit 250/4

yanındağı yoldaşlar 247/11
yanuñdağı gök polad 149/1
yanuñdağı yigitler 249/6
parmağumdaki yüzük 228/1

sağ bigler 110/10
sağ taraf 64/5, 152/10
sağ uyluğ(u) 240/12, 244/4, 297/12
sağ yan 5/13, 15/13, 64/7, 67/6, 73/13, 123/8, 253/3
sol bigler 110/11
sol göz 278/7
sol kol 110/11
sol taraf 64/7, 152/10, 152/12
sol yan 67/7, 123/8

yukaru kulp 198/10
aşağa kulp 198/10
karşu yaka 270/3
İç Oğuz 14/6, 14/13, 67/2, 78/4, 171/11, 172/9, 202/3, 221/6, 235/8, 291/7, 291/11, 301/13
İç Oğuz bigleri 64/2
Taş Oğuz 14/13, 67/2, 152/6, 172/10, 202/3, 221/6, 235/8, 291/11, 291/13, 291/8, 292/3, 292/5, 292/7, 294/3
Taş Oğuz (bigleri) 63/13, 294/12, 294/6, 294/8, 296/3, 298/8, 300/2, 301/11, 303/1

yarınki gün 125/6, 170/10

Dede Korkut'ta tek kelimedenden meydana gelen zaman ve mekân bildiren sıfatlar üç çeşittir.

1. +ki, +ğı Eki İle Yapılanlar

Bunlar en çok kullanılan mekân ve zaman bildiren sıfatlardır. (Bk. **+ki eki**)

2. isim +bulunma hâli +Ø / isim

Dede Korkut'ta görülen günümüzde görülmeyen bir yapıdır. Bunlar varlığın bulunduğu yeri ifade eder. **+ki** eki alan benzer kelimeler bu ek olmadan da varlıkların mekânını bildirmişlerdir. Bu sıfatlarda “*+de olan, +de bulunan*” manası vardır.

3. Yön Bildiren Kelimelerden Meydana Gelenler

Bunların sayıları sınırlıdır ve varlıkların mekânlarını yön isimleriyle bildirir.

1.5. MAHİYET-HÜVİYET SIFATLARI

big baba 95/6, 125/9, 136/12, 142/12, 175/6, 177/2, 190/5, 194/11, 200/8, 259/11

Big Begil 243/5, 244/8

big eren 65/11, 132/8, 145/6, 154/1, 201/4, 291/1, 303/8

Big Kazan 42/8

Big Yigenek 61/10, 67/7, 151/6

big yigit 11/6, 21/9, 71/5, 77/2, 72/8, 72/9, 100/10, 128/11, 116/2, 136/3, 156/4, 193/12, 196/11, 197/1, 197/2, 198/2, 208/2, 211/7, 211/11, 240/3, 242/9

han baba 25/5, 136/1, 138/11

Han Bayındır 10/4, 34/9, 66/12, 68/6, 201/13, 235/5

Han Beyrek 94/7, 96/12, 100/12

han Kazan 37/1, 38/10, 67/13, 121/7, 142/5, 145/9, 272/2, 282/10, 282/3

han Uruz 110/6

han yigit 116/2

imirze hub yigit 71/3

Sofi Sandal Melik 62/10

şah Hasan ile Hüseyin 55/12

oğul Delü Dumrul 164/9

oğul çoban 49/7, 49/10

oğul Delü Dumrul 163/2

oğul Depegöz 219/9

oğul Karçar 87/12, 88/6

oğul Yigenek 207/7

Dede Korkut 4/3, 5/1, 17/10, 17/9, 82/2, 82/2, 82/8, 82/10, 83/1, 83/3, 83/8, 84/2, 84/4, 84/6, 84/10, 84/13, 85/4, 87/12, 87/3, 87/7, 88/6, 89/1, 206/11, 219/7, 219/12, 220/1, 220/3, 236/2

Dede Sultan 88/8

Dedem Korkut 75/3, 121/13, 153/12, 168/9, 201/2, 212/11, 214/5, 219/8, 234/9, 235/11, 236/7, 253/4, 268/1, 271/8, 290/13, 303/6

kardaş Kazan 59/13, 150/2

bigüm kartaş 91/12

bigüm Kazan 62/3

bigüm yigit 238/13

bigümüz Kazan 287/2

hanum baba 143/5

hanum Bamsı 96/2

hanum Basat221/7

hanum Kazan 110/6, 151/2

hanum oğul 30/12

hanum yigit 92/5, 97/13

aygır at 144/9, 261/5

irkek kuzı 131/2

irkek sinek 261/12

kız kardaş 82/4, 83/11, 86/4, 91/12, 93/5, 96/7, 143/11

kız karındaş 85/3, 85/6, 86/13, 95/11, 102/4, 105/2, 106/3, 121/8

kız kişi 103/5

ağam Beyrek 103/10, 103/11, 103/12, 103/13, 104/1, 104/2, 104/3, 106/5, 106/6, 106/8, 106/10, 106/12

ağam Kazan 37/2, 37/4, 48/7, 49/8, 49/11, 50/11, 60/4, 60/11, 61/2, 61/6, 61/11, 62/6, 62/13, 124/1, 128/1, 129/3, 133/1, 150/11, 150/7, 151/6, 300/13

ağay Kazan 53/4

alpum Uruz 289/13

anam kişi 194/8

atam Kazan 54/3

babası Pay Püre Han 81/4

çalabum kâdir tañrı 210/9

dayım Emen 207/5

emmisi Kara Göne 289/6

halaluñ boyı uzun Burla Hatun 47/11

kardaşı Kara Göne 123/8

kardaşum Kıyan 232/9

karındaşı Kara Göne 302/12

karındaşum Kara Göne 42/12

karındaşum Kıyan 232/5

karındaşuñ Kıyan Selçük 222/1

kartaşı Kara Göne 249/12

kartaşum Kara Göne 124/12

kızum kişi 194/9

oğlançuğı Emren Bahadır 241/4

oğlı Kırk Kınuk 180/2

oğlı Uruz 65/7, 123/12, 123/7, 127/13, 271/13

oğlum Basat 216/12

oğlum Beyrek 118/11

oğlum Uruz 37/9, 44/8, 57/13, 149/7

oğluñ Uruz 47/12, 58/8

oğuluñ Beyrek 117/9

ortacum oğul 137/1

tayım Aruz 125/1, 293/1, 293/4, 294/11

tayıñ namerd Aruz 300/5

tayısı Aruz 123/9

tayısı Aruz 293/8

tayısı Emen 208/9

aslan adum 130/1

devletüm sakar koç 227/9

(eğer erdür eğer avratdur) **korkusı** ağaç 55/12

ben gelin 191/9

ben Kazan 140/9

biz kafir 40/11

men babañ 259/5

men kız 103/6, 105/1

men Kazan 279/6

sen yalunuz göz 231/2

perrî anası 217/11

Bügdüz Emen 62/5, 218/13, 221/13

Salur Kazan 35/10, 36/9, 42/8, 56/9, 67/11, 95/8, 123/5, 232/1, 237/7, 249/12, 269/7,
271/12

toğan kuş 196/6

Arkıç kır 278/13, 279/12

Yüklemi vasıf ifade etmeyen isim cümlelerinde yüklem öznesinin sıfatı hâline getirildiğinde hiçbir yardımcı fiile ihtiyaç duymazsa, bu sıfat vasıf ifade etmeyip isminin mahiyetini ve hüviyetini (*ne olduğunu, kim olduğunu*) açıklar.

Bunların bazılarında bu hâl ilk bakışta görülür, bazıları ise vasfa çok yakındır, vasıfla karıştırılabilir. Vasıfla karıştırılmaması için; vasfın varlığın bir yönünü (*renk, şekil, hâl*), isimlerin ise varlığın birden fazla yönünü ifade ettiğini hatırlamak gerekir. Ayrıca vasıfların varlıkların bünyesinde olan, herkes tarafından aynı şekilde algılanan hususiyetler olduğu; mahiyet bölümünde aldığımız sıfatların ise varlığın bünyesinde olmadığı, isimle bir ilgisi bulunan başka bir isim olduğu görülür.

Ayrıca vasıf ifade eden bazı sıfatlar (*meselâ; alp*) iyelik eki aldıktan sonra bu gruba dahil edilmiştir. Bunda iyelik ekinin tesiri vardır. İyelik eki almamış hâlleri vasıf ifade eder. İyelik eki alan hâlleri ise vasıf değil vasıf sahibinin alâkalı olduğu kişiyi ifade eder. Bunlar aslında yüklemi isim tamlaması olan isim cümlesidir.

Kişi zamirleri ve isimler ile meydana getirilen sıfatların hüviyet ifade ettiği görülür. Varlığın kimliğini vurgulayan bu tür yapıların zamirle meydana getirilenlerinin daha sık kullanılmasının Dede Korkut dilinin günümüzden ayrıldığı noktalardan birini teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Bu grup içinde gösterdiğimiz bir misal de vardır ki günümüz diline uygun görünmemektedir. Misal tek olduğu için de pek kesin hüküm vermek doğru olmayacaktır. (*Toğan kuş 196/6*) Bu grup günümüzde isim tamlaması şeklinde ifade edilmektedir.

1.6. SIRA SIFATLARI

ahır soğ uc(ı) 65/13

ahır sıpara 6/1

ahır vakt 122/5

ahır zaman 2/4

ilk av 23/6, 135/6

soğ uç(ı) 34/13, 65/13, 154/3, 201/6, 291/3, 303/10

Dede Korkut'ta az kullanılan sıfatlardandır. Umumî sıra bildiren veya sıralar için umumî olarak kullanılan kelimeler bu sıfatları meydana getirmişlerdir. **+(I)ncI** ekinin sıfat olarak hiç kullanılmaması dikkat çekicidir. Bu ek isimleşmiş bir kelimeye karşımıza çıkar.

1.7. SORU SIFATLARI

(bu) **ne** ağaç(dur) 50/10

ne eksiklög(üm gördi) 11/12

ne fâ'ide 4/2

ne hal(lu) 274/7

ne hal 101/9, 142/7

ne hayf(umuz) 39/6

ne kaza (gelse) 191/5

ne kişi(dür) 156/6

ne kömlek(dür) 93/10

ne maslahat(a geldün) 78/6

ne ögüt (virürsün) 260/4

(bu) **ne** söz(dür) 53/10

ne yigit(dür) 77/11, 287/1

ne yigit(sin) 196/3, 196/4, 196/5, 196/9, 267/11, 286/6, 286/7, 287/13, 288/1, 288/12

ne yir 5/6, 19/5, 89/5, 179/3, 195/2, 195/3, 231/6, 268/10

Dede Korkut'ta soru sıfatı olarak kullanılan kelimeler günümüz soru sıfatlarından oldukça farklıdır. Hatta sıfat kullanılan kelimelerin hepsi aslında soru zamiri olan *ne* kelimesidir. Mana bakımından yerine bugünkü soru sıfatlarından birini koyabildiklerimizi sıfat olarak aldık.

Buradaki çoğu soru sıfatının yerine getirilebilen “*hangi*” kelimesi günümüzde sadece sıfatları değil, isim tamlamalarındaki tamlayanı da sorar.

Hangi gün geliyorsunuz? (– Pazar günü geliyoruz.)

Bu şekildeki “*hangi*” kelimelerini sıfat olarak alıyorsak, Dede Korkut'taki “*ne*” kelimelerini de aynı mana ve fonksiyonlara sahip oldukları için sıfat olarak kabul etmeliyiz. Zaten bu kelimeler diziliş bakımından da sıfat tamlaması şeklindedirler.

Dede Korkut'ta günümüzde çok kullanılan “*hangi, kaç*” gibi soru kelimelerinin sıfat olarak hiç kullanılmaması dikkat çekicidir. “*Nasıl*” sorusuna da rastlanmaz. Bunun yerine “*ne hallu (kişi) 274/7*” sorusuna bir yerde rastlanır.

Soru sıfatlarının az olması eserin üslûbuna ve bir anlatıcı tarafından anlatılmasına, karşılıklı konuşmaların (diyalog-muhavere) az olmasına bağlanabilir.

2. EKLERLE YAPILAN SIFATLAR

Ekler sıfatların meydana gelmesinde etkileri olan morfolojik birimlerdir. Ekleri fonksiyonları bakımından üç grupta inceleyebiliriz.

Eklerden bir kısmı üzerlerine geldikleri kelimenin manasını değiştirerek yeni bir kelime meydana getirir. Bu kelimeler kalıcıdır sözlükte yer alır. Kalıcı kelimeler yapan ekler yapım eki adını veriyoruz. Yapım ekleri kelimenin üzerine gelir, gruba gelmez.

Bazı ekler, kelimenin anlamında değişiklik yapmaz; sadece eklendiği kelimenin veya grubun söz dizimi düzlemindeki duruşuna yardım eder ve her zaman bir görev için bulunan bu tür ekler, yapım eki sayıldığı hâlde görevleri leksik değil gramatiktir. Meselâ; kelimeyi ya da yapıyı sıfat yapar. Bu ekleri alan kelimeler sıfat görevinde kullanılmadıkları zaman bile sıfatları hatırlatır. Biz, zihnen onları kullanılmayan isimleri ile beraber sıfat olarak düşünürüz. İşte bu eklerin yapım eklerinin haricinde bir grubu meydana getirdiği düşünülmektedir. Bunlar yapım eklerinden farklı olarak kelime gruplarına da gelebilirler ve yeni ve kalıcı bir kelime meydana getirmedikleri için de sözlükte yer almazlar.

Çekim ekleri ise yeni bir kelime yapmayan, cümlede ve kelimeler arasında bir bağ meydana getiren eklerdir.

Eklerin Sıfatlarla Alâkası

Bazı eklerle sıfatlar arasında bir alaka olduğu açıktır. Bir kelime veya kelime grubu hiçbir ek almadan sıfat olabileceği gibi bazı ekler yardımıyla da sıfat olabilir. Eklerin sıfatlara tesiri iki yönden ele alınabilir.

1. Yapım Ekleri

Yapım ekleri direkt olarak kelimelerin sıfat olmasını sağlamaz. Bu ekler sıfat olma potansiyeli olmayan kelimelerden sıfat olabilecek manalara sahip yeni kelimeler türetebilirler. Meydana gelen yeni kelimeler hiçbir eke ihtiyaç duymadan da sıfat olabilir. Türkçede bazı eklerden türeyen kelimelerin sıfatlığa daha yatkın oldukları görülür. Ancak bir ekin farklı manalar taşıyan yeni kelimeler türetebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu eklerden bazıları:

+CI, +CII, -GAn, -GIn, -(I)k

2. Türetme Ekleri⁴

Sıfat yapmakla görevli olan ekler vardır. Bu ekler her zaman belirli görevdeki sıfatları meydan getirir. Bunlardan isimlere gelen **+ki, +II, +sIz** ekleri kalıcı isimler yapmayıp, eklendikleri ismi sıfatlaştırır. Söz konusu eklerle yapılan kelimeler bir ismi nitelemezlerse “adlaşmış sıfat” olur. Bu ekleri alan kelimeler kalıplaşarak yeni bir kelime olabilir. Bu durumda ekler yapım eki hâlini alır.

akıllı, güçlü, gizli

Sıfat yapmakla görevli eklerden fiillere gelenler de fiilimsi (hususiyetle sıfat-fiil) ekleridir. Bunlar fiilimsiler bölümünde incelenecektir.

⁴ bk. Güner Gülsevin:agm. s. 1267-1283.

2.1 +IU ve +sUz EKLERİ

A. Kelime Halindekiler

akındılu görklü su 83/9, 147/1, 186/8, 223/8, 239/11, 239/3, 258/4, 267/4, 298/5

akındılu su 179/6

altunlu günlük 221/2

altunlu ince keten bizi 179/11

altunluça günlük 200/13

altunluça kamçı 141/8

asumanlu gök 147/6

ayubluça han kızı 115/3

buşlu yir 109/4

çakmakluça çoban 46/4

çetirlü otak 111/1

demrenlü oh 199/1

devletlü han 93/2, 205/4

devletlü oğul 3/13, 4/10

kafalu bürk 232/8

kanlu geyik 237/9, 259/7

kanlu kafir ili 30/11, 30/3, 171/2, 174/10, 186/9, 270/10, 290/8

kanlu Kara Dervend 141/12

kanlu kuyruk 46/3

kanlu Oğuz 125/5

kanlu Oğuz bigleri 23/7, 135/6

kanlu Oğuz illeri 257/10

kanlu su 141/10

Kaıılı Koca 170/5, 170/6

Kapulu Dervend 39/6

karaluça men kız 103/6, 104/13

karañulu göz 140/7, 145/12, 222/11, 223/8, 257/4, 263/8, 272/9, 289/12

karañuluça göz 137/2, 243/12, 247/12

kardaşlu yigitler 259/8

karlu kara tağlar 59/1, 65/13

karlu tağ 75/6

kaygulu vak‘a 39/11

kaygulu vâkı‘a 42/11, 42/12

Kutlu Melek 8/13

mürüvvetlü yigit 73/9

pürelü yir 88/2

sakallu bozaç turgay 11/3, 21/5

siñirli katı yay 22/12

tülü kuş 110/4, 205/3

yapağulu gökçe çemen 3/8

yaraklu adam 264/1

yaraklu altmış adam 263/13

yirlü kara tağ 35/3, 122/2, 154/4, 168/12, 212/13, 253/7

B. Grup Hâlindekiler

ağ alınlı Bayındır 239/12, 245/8

ağ alınlı Bayındır Han 239/3, 244/13, 249/11, 253/1

ağ ışuklu alplar 206/10

ağ pürçeklü ana 35/7, 66/6, 91/6, 95/11, 96/5, 122/4, 143/8, 165/13, 224/13, 232/5, 248/3, 267/7, 303/13

ağ pürçeklü izzetlü canum ana 28/4

ağ pürçeklü karı 19/6

ağ pürçeklü karıçuklar 233/6

ağ sakallu Aruz Koca 219/1

ağ sakallu atañ 96/5

ağ sakallu aziz baba 80/12, 81/7, 225/3

ağ sakallu azîz, ‘izzetlû, canum baba 162/10

ağ sakallu baba 33/3, 35/8, 66/5, 80/8, 95/10, 122/3, 146/6, 165/12, 176/3, 187/4, 213/1, 221/13, 223/5, 224/13, 231/8, 232/4, 245/2, 248/3, 252/9, 267/6, 267/10, 270/11, 289/13, 303/13

ağ sakallu Dede Korkut 206/11

ağ sakallu koca 19/5, 33/2, 34/1, 233/5

ağ sakallu men babañ 259/5

ağ sakallu pîr kocalar 172/8

ağ sakallu, kara sakallu yigitler 158/5

ağ tozlu katı yay 70/1, 109/4

ağ tozlu yay 72/10, 247/10

ağ tozluça katı yay 31/3, 49/2

ağ yeleklû ötkün oh 184/4, 246/2, 249/8

ağ yüzlû hatun 238/11

ağ yüzlû, ala gözlû gelinler 32/12, 33/11

ağça burçlu hisar 165/3

ağça tozlu katı yay 184/3, 249/7, 248/10

ağça yunlu tümen koyun 280/11

ağça yüzlû ana 223/6, 290/9, 146/8, 256/5

ağça yüzlû gelin 262/9

ağça yüzlû görklû 299/4, 299/6, 239/7

ağça yüzlû kız(ını) gelin(ini) 244/10

ağça yüzlû kız(um), gelin(üm) 299/4

ağça yüzlû men gelin 191/9

ağça yüzlû oğul 252/12

ağça yüzlû yinge 232/6

ak sakallu kocalar 60/8

ak sancaklu alay 286/12

al duvahlu gelin 253/1

al kanatlu ‘Azrâil 156/4, 158/7, 158/11, 162/12, 166/7

ala başlu kiçi 41/1
ala gözlü bebekler 232/7
ala gözlü big yigitler 208/2
ala gözlü bigler 239/4, 239/7, 239/12, 297/4
ala gözlü gelin 140/1
ala gözlü genç yigit 267/2
ala gözlü görklü halal 211/10, 212/2
ala gözlü kırk yigit 131/7, 141/6
ala gözlü kız 76/6
ala gözlü kız(ı) gelin(i) 197/10
ala gözlü kız(uñ) gelin(üñ) 280/3
ala gözlü oğul 252/13, 259/10, 262/8
ala gözlü üç yüz yigit 246/3
ala gözlü yigit 126/9, 186/7, 238/9, 239/1, 241/10, 242/1
ala kollu sapan 39/13, 41/6
alaca atlu Şökli Melik 244/6
alaca atlu kafir 38/3
altı perlü çomağ 209/7
altı perlü gürz 64/9, 70/2, 72/10, 250/7, 287/6
altun başlu ban iv 18/3, 32/10, 33/12
azgun dinlü kafir 25/6, 128/13, 130/10, 133/8, 138/10
azgun dinlü yağı kafir 128/7
bidevi atlu bir oğul 137/10
biş akçalı ulufeçiler 208/3
boz atlu Beyrek 286/4
boz atlu Hızır 26/11, 28/11
boz aygırlı Bamsı Beyrek 75/11
boz aygırlı Beyrek 61/6, 151/1, 180/2, 249/13
demür tonlu kafir 264/1
demür tonlu Mamak 218/12
demür yaylu Kapçak Melik 60/6

eğri başlu çevgen 41/4

ince billü kız 38/8, 39/3, 40/9, 47/11, 51/6, 55/3, 57/11

ince billü kız oğlanı 148/7

ip üzengülü, kiçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kafir 127/10

kafalu börklü başuñ 232/8

kara dinlü kafir 132/5, 136/9

kara gözlü kafir kız 124/8

kara gözlü kız kardaşum 143/11

kara gözlü kız 59/6

kara gözlü yavuklu 98/3

kara gözlü yigitler 124/5, 143/1

kara salkumlu üzüm 160/7

kara şaykalu tekür 179/1

kara tonlu azgun dinlü kafir 25/4

kara tonlu dervişler 24/11, 138/2

kara tonlu kafir 127/4, 193/8, 210/10, 241/9, 242/1, 255/12, 264/6, 270/6

kara tonlu, gök demürlü altı yüz kafir 192/1

kargu dillü kayın ohlar 132/10

kargu dillü öz süñü 207/3

kırk oynaşlu Boğazça Fatma 114/2

koñur atlu Kazan 37/11

murassa‘ tonlu yigit 126/8

saru tonlu kız 187/12, 189/2

saru tonlu Selcen Hatun 177/12, 181/10, 184/7, 187/9, 187/11, 189/1, 190/12

sası dinlü Gürcistan 37/4

sası dinlü kafir 53/4, 54/2, 100/2, 129/8, 165/4

say cıdalı yigit 254/13

soru tonlu kız 181/12, 183/11

toksan başlu ban iv 36/2

üç yeleklü kayın oklar 63/11

yidi başlu ejderha 278/6

ne hallu kişi 274/7

at ağızlu Aruz Koca 37/3, 62/2, 234/5

Beyrek adlu bir yigide 104/5, 104/6, 104/8

Kara Göne adlu bir kartaş 281/1

kişi başlu kiçer aygır 82/6, 84/4

toklu başlu torı aygır 82/7, 84/3

Uruz adlu bir oğul 281/1

+II eki mensubiyet ve sahiplik bildiren bir ektir. Yapım eki olarak bilinir.

Umumiyetle vasıf isimleri yapar. Yapım eklerinden farklı yanları da vardır.

- İşlek bir ektir, her isme gelebilir.
- Kalıcı kelimeler yapmaz, kalıcı olanlar kalıplaşmıştır. (*tatlı, evli*)
- Yapım ekleri grup üzerine gelemaz; bu ek kelime gruplarına da gelebilir.

+II ekinin yapım eklerine benzer tarafı da daima çekim eklerinden önce gelmesidir. Bu ve bunun gibi ekler (**+ki**, *filimsiler*) yapım ve çekim eklerinin dışında bir grup oluştur. Çekim ekleriyle ortak noktaları ise kalıcı isimler yapmamaları, sentakta bir görev üstlenmeleri, çok geniş bir kullanım alanına sahip olmalarıdır. Kalıcı kelime yapmadıklarından sözlükte de yer almazlar.

+II eki umumiyetle üç manada kullanılır:

- 1) ... (s)i olan, kendisinde (....) bulunan
- 2) ... (n)ın sahibi olan
- 3) ... Bir yere mensup olan

+II eki gruplara, bilhassa sıfat tamlamalarına gelir. İsim tamlamasına geldiğinde tamlanandaki iyelik eki düşer.

Acı biberli, Kuşadalı turizmciler, *yer fıstıklı* çikolata

Bu ek genellikle bir varlığın bir cüz'ünü, parçasını, uzvunu; bazen de varlığın içerdği maddeleri, hareket kabiliyetini (*akıntılı su*) bildirir. Bunların dışında varlığın tamamına tesir eden bir hâli bildirir.

Üzüntülü insan

+II eki alan kelimelerden kalıplaşarak kalıcı hale gelenler de vardır bunlarda da aynı manalar mevcuttur.

Güçlü, köylü,

Dede Korkut'ta **+IU** ekinden sonra kuvvetlendirme bildiren **+ÇA** eki gelir.

Burada gelen ekin değişikliğe sebep olduğu söylenemez.

Ağ tozluça katı yay

Dede Korkut'ta **+IU** ekinin geldiği bazı gruplar çok sık kullanılmıştır. Kalıplaşarak ilk manalarının dışındaki manaya işaret etmeye başlamışlardır.

Ağ sakallu (ihtiyar manasına, kasdedilen ağ sakalı var manası değildir.)

Grup hâlindekiler daha çok bir insanın uzvunu ve vasıflarını; vasıflarıyla birlikte elbisesini, silâhını, bineğini tanıtmıştır.

Bu ekle meydana getirilen sıfatlar varlıkların vasıflarını bildirdiği için vasıflandırma sıfatı durumundadırlar.

+IU ekiyle meydana getirilen vasıflar sıralanışta isme diğer vasıflardan daha uzaktırlar. Günümüzde miktar sıfatlarıyla kullanıldıklarında, genellikle miktar isme daha yakın **+II** ile yapılan sıfatlar daha uzaktır. Dede Korkut'ta günümüzdeki şekil de tam tersi de görülür.

altmış **demür tonlu** kafir 264/1

altmış **yaraklu** adam 264/1

biç **kuyruksuz kulaksuz** köpek 87/7

kırk **ala gözlü** yigit 126/9

kırk **ince billü** kız 38/8, 39/2, 47/11, 51/4, 55/3, 57/11, 148/7

kırk **ivlü** kul 153/10

tokuz **kara gözlü** kafir kızları 123/1

biç (de) **kuyruksuz kulaksuz** köpek 85/10, 86/11

yaraklu altmış adam 263/13

İsnat grubunun ikinci unsurunu meydana getiren bazı kelimelerde de bu ek mevcuttur. Bu şekildeki kullanımlarda ek grubu kapsamadığı için, varlığın tamamını değil birinci unsur sayesinde varlığın bir cüz'ünü nitelediği için bunlar isnat grubu başlığı altında incelendi.

ahır soñ uçı **ölümlü** dünya 65/13, 154/3
bıyığı **kanlu** Bügdüz Emen 218/13, 221/12
çiğni **kuşlu** cübbe, ton 18/4
elçügezi **kınalı** kızçuğazları 233/9
günlügi **altunluça** oda 271/5
soñ uçı **ölümlü** dünya 34/13, 201/6, 291/3, 303/10
südi peyniri **bol kaymaklu** çoban 40/4
yüzi **nikâblı** Beyrek 78/1
yüzi **nikâblı** yahşı yigit 77/12
adı **bellü** bigler 208/3

+sUz EKİ

akılsuz kafir 59/1
başsuz ağaç 56/1
demrensüz oh 200/4
dipsüz ağaç 56/1
dirneksüz kafir 59/1
kuyruksuz, kulaksuz köpek 85/10, 86/10, 87/7
issüz yir 212/5
kınsuz kılıç 230/4
udsuz gelin 262/3

Yokluk ifadesi taşıyan bir ektir. +IU ekinin tam tersi bir mana ifade eder ancak yapı ve fonksiyon bakımından +IU ekiyle aynı özelliklere sahiptir. Anlatımın akıcılığını bozduğu için kelime gruplarına pek getirilmez.

2.2. +Kİ EKİ

yarımkı gün 125/6, 170/10

bu günki biglögüm 111/5

Demür Kapu Dervendindeki demür kapu 60/1

öteki gün 47/9

öteki kara tağ 207/1

altundağı al aygır 245/10, 249/4

altundağı alaca at 41/1

altundağı kara aygır 148/12

başumdağı börk 41/2

başundağı tuğılga 41/2

eğnümdeki demür ton 248/8

eğnündeki demür ton 249/5

elindeki süñüsi 247/10

elindeki urganlar 273/13

elündeki süvri cıda 148/13

işikdeki maklar 110/12

ivdeki kız 174/1

meydandaki şol oğlan 247/13

yanındağı kızlar 180/5

yanındağı üç yüz yigit 250/4

yanındağı yoldaşları 247/11

yanundağı gök poladuñ 149/1

yanundağı yigitler 249/6

parmağumdaki yüzük 228/1

+ki eki de birçok yönden **+II** ekine benzer. Yapım eki ve çekim eki özellikleri taşır. Üzerine geldiği kelime veya kelime gruplarını sıfat hâline getirir. Grup üzerine geldiğinde grubun tamamına tesir eder. Bu yönüyle çekim ekine benzer. Ayrıca her ismin üzerine gelebilecek kadar geniş kullanıma sahiptir. Yapım eklerinden farklı bir yanı da çekim eklerinden (*iyelik eki + bulunma hali*) sonra da gelebilmesidir.

Kullanımında iki yapı görülür.

1. isim + bulunma hâli + ki / isim
2. isim (umumiyetle zaman bildiren) + ki / isim

+ki ekiyle meydana getirilen sıfatlar, ekin geldiği isim zaman bildiriyorsa varlıkların bir zamanla olan alâkasını, zaman bildirmiyorsa varlıkların mekânını ifade eder.

Dede Korkut'ta günümüze göre az kullanılmıştır. Bunlarda da ek farklı kelimelere gelmez. Çoğunlukla benzer tamlamalar meydana getirir.

+ki eki almadan **+ki** ekinin manasını karşılayan yapılar da kullanılmıştır. Bunlar da azdır. Bunlarda iki yapı görülür:

1. isim +hâl +Ø / isim
2. isim + hâl +olan / isim

+ki eki iki misalde zaman bildiren kelime üzerine gelmiştir. Bunda da günümüzden farklı bir durum görülmez.

+ki eki bu eserde “*yön ve mekân bildiren kelimelere, bir organ bildiren kelimelere, ev ve evle alâkalı kelimelere*” gelmiştir.

Günümüzle Karşılaştırılması

Bazı örneklerde fonetik bakımdan farklılaşma vardır. Ek ünlü ve ünsüz uyumlarına uyarak **+gı** şeklini alır. Ancak günümüzdeki şekliyle daha fazla kullanılmıştır.

Dede Korkut'ta bu ekle meydana getirilen sıfatlar günümüzdeki kadar yaygın bir kullanıma sahip değildir.

Sıralanış ve anlam bakımından günümüzle aynı özelliklere sahiptir.

2.3 +çA EKİ

köşekçe akl(uñ) (yok) 125/9

bunça adamlar(a) 274/7

kara tağ yumrusınça mal 3/2

tarıça beyn(ün) (yok) 125/10

kırk erçe kuvvet 252/2

niçe hayf (eylemek gerek) 51/3

olança ayb(umuz) 114/6

olança süd(in) 217/2

+çA Eki: Bu ek aslında eşitlik bildiren bir ektir. İki farklı şekilde sıfat meydana getirmiştir. Birincisi eşitlik manası taşıyan sıfatlardır. Bunlarda “*eşit miktarda, eşit şekilde*” manaları mevcuttur. İkinci şekil de bazı kalıplaşmış kelimelerde görülür. Bunlarda kelime **+çA** ekiyle beraber yeni bir kelime haline gelmiştir. Bunlarda belirsiz miktar manası vardır.

2.4 +IIk EKİ

üç günlük yol 43/11

yidi günlük azuğ(-ile) 126/4

yidi yıllık al şarab 178/7

on altı yıllık hasret 117/9

+IIK Eki: Yapım eki olarak da kullanılmakta olan bu ek buradaki misallerde, miktarı sıfatlarla belirli hale getirilmiş zaman bildiren kelimelere gelerek onları sıfat haline getirmiştir. Mahdut bir zaman manası taşıyan bu sıfatlar zamanla ölçülen miktarları bildirmiştir. Bu ek iki misalde geçmişe yöneliktir, geçen süreyi, ismin ömrünü belirtir; diğer misallerde ise gelecekle alakalıdır, varlığın ne kadar süre kullanılacağını, ne kadar sürede tükeneceğini bildirir.

Bunlar günümüzde de aynı şekilde kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu ekin yerini fiilimsiler de tutabilmektedir. Meselâ; “*yedi günlük azık*” “**yedi gün yetecek azık**” şeklinde de söylenebilmektedir.

2.5 +(ş)Ar EKİ

birer karış 123/3

birer oh 121/10

Çok az kullanılmıştır. Günümüzle aynı özelliklere sahiptir. **+(ş)Ar** eklendiği kelimeye üleştirme manası katar.

2.6 FİİLİMSİLERLE YAPILAN SIFATLAR

2.6.1 FİİL CÜMLELERİNİN FİİLİMSİ GRUBU OLMASI

A. Bir Kelimeden Meydana Gelen Fiilimsiler

-(y)An

akan turı su 19/7

çıhan can 3/1

gelen kafir 130/9, 193/13

gelen kişi 194/6

kovulan kimse 133/9

oturan bigler 296/5

öginen erenler 277/9, 278/9, 279/9

ölen adam 3/1

solduran sop 7/6, 7/11

tolduran top 7/6, 8/6

çalabilen yigit 4/6

-dUk

atduğı oh 172/13

atduğı taş 56/13

buldukları kafir 284/8

didüğüm big erenler 65/11, 154/1, 303/8

didüğüm nesne 85/11

didüğün big erenler 201/4

geldügi yol 47/2, 41/2

kodığı yir 134/9

kondüğü yir 191/1

oturduğı yir 254/7, 300/6

ögdüğüm yüce tanrı 7/4, 35/1
ögdüğümüz big erenler 291/1
savaşduğuş vaktin 143/6
ürkdüğümüz vaktin 213/13
yatduğı yir 244/8
begendüğün mal 72/8
sevişdüğüm Bamsı Beyrek 116/3
sevişduğuş Bamsı Beyrek 116/12

-Ar, -Ur

akar senün sularun 27/8
biter senün otlarun 27/8
görür göz 24/7, 119/3, 157/10, 157/5
kaçar geyik 28/7
kaçar senün geyik 27/10
keser günde 208/5
tutar bil 119/3
tutar el 157/6
tutar menüm ellerüm 157/10
yarar kocalar 202/8
yatur yirde 243/5

-mİş

gedilmiş cıda 141/1
kalmış yigit 36/1, 110/2, 205/2
kiçmiş gün 246/5
kiçmiş menüm günüm 54/10, 149/3
yetişmiş bir cılasun oğul 170/7
yanmış arpa ekmeğı 144/5

-(y)AçAk

yataçak yir 8/13, 192/12

yıkılaçak iv 9/7

alaçağı ala gözlü kız 76/6, 105/5, 110/7, 116/6, 204/12, 268/

Sıfat-fiil ekleriyle meydana getirilen fiilimsi grupları bir isimden önce geldiklerinde sıfat olarak görev yapar. Sıfat-fiil gruplarında yapıları icabı fiil ve zaman manası mevcuttur. Sıfat-fiil eklerinden bazıları bir zamanı bildirirken, bazıları birkaç farklı zamanı bildirebilir.

Sıfat-fiiller manaları bakımından iki tür sıfatı meydana getirirler: Vasıflandırma sıfatları, hareket alâkası bildiren sıfatlar. Bu farklılaşmayı, ifade ettikleri zaman veya fiilin tesirinin devam etmesi sağlar. Bu bölümdeki misallerden yola çıkarak aşağıdaki neticeleri söyleyebiliriz.

Vasıf Bildirenler

-(y)An: Bu ek iki manada kullanılır: geniş zaman, geçmiş zaman. Geniş zaman manası ifade ederse vasıf bildirir, çünkü vasıflanan varlık sıfatının ifade ettiği hareketi her zaman yapma kabiliyetine sahiptir. Bahsedilen hareketi yapma kabiliyeti onun vasfı hâline gelmiştir, her zaman onda mevcuttur.

-dUk: Bu misallerin hiçbirinde vasıf ifade etmemiştir.

-Ar, -Ur : Misallerin tamamında vasıf ifade etmiştir. Sebebi de geniş zaman ifade etmesidir. Bu ekle yapılan sıfat isminin bir fiili yapabilme kabiliyetini ifade eder. Dede Korkut'ta bu ek günümüzdekinden daha fazla kullanılmış. Günümüzde bu ekin görevini daha çok **-(y)An** ekiyle karşılıyoruz.

-mİş: Bu ekle yapılan sıfat-fiiller de her zaman vasıf ifade etmiştir. Bu ek, fiilin ismin üzerinde hâlâ görülmekte olan tesirini anlatır. Fiil varlık üzerinde umumiyetle şekil yönünden bir vasıf meydana getirir. Bu yönüyle **-mİş** eki **-(İ)k** ekine benzer.

-(y)AçAk: Edilgen çatılı fiillerde veya edilgen çatı manası ihtiva eden fiillerde öznenin veya sözde öznenin yapması veya maruz kalması beklenen hareketi ifade eder. İsim, hareketin, fiilin meydana gelmesine sebep olacak şartları kendi

bünyesinde her zaman barındırıyorsa vasıf ifade eder. Hareketin meydana gelmesinin sebepleri ismin haricindeyse vasıf ifade etmez.

öğinen erenler 277/9, 278/9, 279/9

solduran sop 7/6, 7/11

ölen adam 3/1

tolduran top 7/6, 8/6

çalabilen yigit 4/6

biter senün otların 27/8

akar senün suların 27/8

görür göz 24/7, 119/3, 157/10, 157/5

kaçar geyik 28/7

kaçar senün geyiklerün 27/10

keser gün 208/5

tutar bil 119/3

tutar el 157/6

tutar menüm ellerüm 157/10

yarar kocalar 202/8

gedilmiş cıda 141/1

kalmış yigit 36/1, 110/2, 205/2

kiçmiş gün 246/5

kiçmiş menüm günümi 54/10, 149/3

yetişmiş bir cılasun oğul 170/7

yanmış arpa ekmeği 144/5

yataçak yir 8/13, 192/12

yıkılacak iv 9/7

Hareket Bildirenler

-dUk: Bu ek geçmiş zaman manası taşır. Bir defada yaşanmış; varlık üzerinde tesiri olmayan, tesiri devam etmeyen veya varlık üzerindeki tesirini anlatmayı kastetmediğimiz fiilleri sıfat hâline getirir. Geniş bir zaman ve varlık üzerinde tesir ifade etmediği için vasıf bildirmez. Varlıkla hareket arasında bir alâka kurarak varlığı bilinir hâle getirmeyi amaçlar.

-mİş: Bu ek hiçbir misalde vasıftan tecrit edilmiş bir hareket ifade etmemiştir. Bu ekte maksat hareket değil, hareketin neticesidir. Bundan dolayı hareketi merkeze alan bir sıfat meydana getirmez.

-Ar, -Ur: Sadece bir misalde hareketi ön plana çıkaran sıfat meydana getirmiştir. Ek bu misalde **-dUk** eki manasına sahiptir. Kitapta bu misalden bir sayfa sonra aynı manaya aynı kelimelerle **-dUk**'lu şeklin kullanıldığı görülür.

yatur yirde 243/5

yatduğı yir 244/8

-(y)AçAK: Bu ek iyelik ekiyle kullanılırsa hareketi ön plana çıkarır. İyelikli şeklinde her zaman açık olarak karşımıza çıkmasa da **-Dİk** manası hissedilir.

Yapacağı iş : *yapacak olduğı* iş

Fiilimsilerle meydana getirilen sıfatların bazıları bu kitapta belirtili isim tamlamasının tamamının sıfatı olmuşlardır. Bunların çoğu kitaptaki manzum bölümlerde karşımıza çıkar. Bu da ilk bakışta bunlar devrik bir cümle mi yoksa sıfat tamlaması mı diye düşündürebilir. *Kaçar* geyiklerine 28/7, *tutar* el 157/6 örnekleri bunların sıfat olduğunu gösterir.

akar senün sularun 27/8

biter senün otlarun 27/8

kaçar senün geyiklerün 27/10

tutar menüm ellerüm 157/10

kiçmiş menüm günümi 54/10, 149/3

B. Grup Oluşturan Fiilimsiler

-(y)An

- ‘âlemleri yokdan var iden** Allah 251/13
adam etin yahnı kılan aşbaz 130/7
ağ boz ata binen ol yigit 286/13
ağ çıkarup kara giyen kızlar 105/6
ağ otağı koyuban kara otağa giren kızlar 105/5
ağaç gimileri oynadan su 45/3
akup giden aru su 147/10
ala yatan kara tağlar 206/12
alañ alçak hava yirden gelen argış 95/5
alañ sabah yirinden turan kızlar 105/5
alar tañ ile yirinden turan yigit 287/13
arabî atlar olan yir 54/10
arkurı yatan Ala Tağ 19/7, 20/6, 240/5, 241/8, 244/12, 257/9
at üstünde eğlenmeyip yortan Kazan 149/7
ata adını yorıtmayan hoyrad oğul 4/9
avda kalan oğul için 140/9
ayağı uzun şahbaz ata binen argış 95/7
azup gelen kaza 5/9
bâkî kalan settâr tañrı 161/9
baña tutan gerdek 144/10
basduğın belürtmeyen bellü tañrı 210/7
baş kalduran kafirler 72/6
Bayındır Hanuñ yağısın basan Şir Şemseddin 37/9
bidevi atın oynadı gelen yigit 287/13
cigerinde olan er yigitler 63/6, 152/3
cümle âlemleri yaradan Allah tañrı 7/3

çağnam çağnam kayalardan çıkan su 45/3

dâyim turan cebbâr tañrı 161/8, 168/12

düpde oturan has bigler 110/12

eğni bek demür tonın geyen yigit 286/6

ejdehalar ağzından adam alan Delü Evren 206/2

ere varan kız 112/10, 113/1, 113/12, 113/7, 114/12

Fir'avun şişler yükleyüp yirden çıksa kaba ökçem ile perçin kılan Kazan er (idüm) 278/1

gafillüce başlar kesen, destursuzca menüm yağıma giren yigit 196/4

gavga günü öñdin depen alpuñuz 268/11

gice gelen hırsuzlar 46/10

girü kalan bigler 294/5

gök ile pehlû uran anuñ kal'a(sı olur) 175/12, 176/9

götürdüğün göge yetüren görklü tañrı 210/7

göz kakuban köñül alan anuñ görklü(si olur) 175/13, 176/10

han kızı halaluñı tanımayan göz 149/9

hay dimedin baş getiren cellad(ı olur) 176/1

hay dimedin başlar kesen celladı (olur) 130/6

ılgayuban kara tağum yıkan Kazan 149/5

ilerü yatan deniz 206/13

ilerü yatan kara deniz 206/12

itüm ile bir yalakda yundım içen azgun kafir 40/13

itüñi avlatmayan, çetüğini mavlatmayan Alplar başı Kazan 127/2

kaba alem götüren han 231/12, 231/7, 268/11, 269/6

kaba kaba bigler oğlı gavga kılsa kamçı salup tiñdüren Kazan er (idüm) 278/2

kakıduğın kahr iden kakhâr tañrı 210/8

kalın Oğuz ilinden gelen yigit 267/11

kalkubanı yirinden turan Kazan 149/4

kalkubanı yirinden turan yigit 196/2, 286/5

kamın akan görklü su 35/4, 66/2, 154/5, 169/13

kamın akan yügrük su 25/2, 138/9

kara göz atın biline binen Kazan 149/4

karşu yatan ala tağ 25/1

karşu yatan kara tağ 59/2, 83/8, 102/12, 103/7, 104/4, 104/10, 117/13, 137/1, 138/7, 145/2, 145/10, 146/13, 163/7, 167/8, 179/5, 223/7, 252/11, 258/4

karşu yatan karlu kara tağlar 75/6

kırış günü öñdin depen alp 231/8, 231/13, 269/6

kışda yazda karı buzı erinmeyen Kazılık Tağı 26/5

kızıl develer olan yir 54/11

kızlar oturan otağa 112/2

konuğı gelmeyen kara ivler 4/7

koñur atlu Kazana keşiş diyen Big Yigenek 37/11

koşa badem sığmayan tar ağız(lum) 199/9

koşa burçdan kayın okı eğlenmeyen Yağrınçı oğlu İlalmış 205/12

kölgelüçe kaba ağacum kesen Kazan 149/5

köñlin yüce tutan er 3/4

kulağumda şorşayan nâyib 269/2

meni seven yigitler 72/1

Muhammedün sağ yanında namaz kılan Ebubekir Sıddık 5/13

muradına maksudına irmeyen yalunuz kardaş 91/13

Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan Beyrek 37/10

pıçak alup kanatlarum kıran Kazan 149/6

pilon geyen keşiş 124/7

sağda oturan sağ bigler 110/10

seni bilen big oğulları 146/4

sol kolda oturan sol bigler 110/11

şehid olan kardaş 42/4

tañrı viren tatlu can(un) 27/5

urduğın ulıtmayan ulu tañrı 210/6

üç kerre yağı görmese kan ağlayan Toğsun oğlu Rüstem 205/13

ürkdüğümüz vaktin düşen menüm oğlançuğ(umdur) 213/13

üzengüye dirmeyen diz 149/8

yalap yalap yalabıyan ince ton(lum) 199/7
yaluñuzça oğlum Uruza kıyan Kazan 149/6
yaykandağında yağ tökilen bol nimetlü 205/1
yaykanduğında yağ dökilen bol nimetlü 110/2
yigirmi dört boyun ohşayan Delü Tundar 151/7
yilisi kara kazılık ata binen yigit 196/3
yir basmayup yoriyan selvi boylum 199/8
yirüñ bir uçından bir uçına yetem diyen Soğan Saru 206/3
yumruğumda talbınan şahin benüm kuşum 42/13
yüksek yüksek kara tağdan taş yuvarlansa kaba ökçem uyluğum karşı tutan
Kazan er (idüm) 277/12

Allah viren umuduñ 66/8
Allah viren ümidüñ 253/8
Allah viren ümizüñ 154/9, 201/8
at yimeyen acı otlar 4/7
big yigitler cılasunlar birbirine koyulan çağda 11/6, 21/9
Hak yanduran çırağuş 35/8
Kâdir viren tatlu canuş 267/9
koynında yatan halal 242/11
oğlan emen süd tamarum 24/8

ağam tutulan kal'aya 259/13, 262/12
ağça koyunlar olan yirde 54/12
aklu karalu seçilen çağda 11/5
kardaşı tutulan koru 263/4
kılıç asılan zencir 230/9

-dUk

ak südin emdügüm kadunum ana 28/4

aygır virüp alduğum ağ tozlu katı yay 109/3

bişikde koyup gitdügüm kardaşçuğ(um) 269/3

bişikde koyup gitdügün kardaş 269/10

buğa virüp alduğum boğma kırış 109/4

Duharlıyı koduğum yağı yurdu 109/2

göz açuban gördüğüm, köñül ile sevdüğüm Banı Çiçek 97/7

göz açuban gördüğüm, köñül virüp sevdüğüm koç yigidüm şah yigidüm 167/5

göz açuban gördüğün, köñül virüp sevdüğün Pay Piçen kızı Banı Çiçek 96/9

göz açuban gördüğüm, köñül ile sevdüğüm Pay Piçen kızı Banı Çiçek 95/11

güvencüm ile getürdügün gelinçüg(ün) 223/4

karañu dünnde bulduğum oğul 24/6, 136/7

kılıç çalup baş kesdügüm yirler 126/4

kocaluğum vakti aldurduğum yalunuz oğul 141/11

oh atduğum yirleri 126/4

on ay diyende dünyaya getürdügüm oğul 52/10

şölenünnde kırduğun koyun 223/3

toğduğında tokuz buğra öldürdügüm aslan oğul 163/4

tokuz ay tar karnumda götürdügüm oğul 52/9, 164/13

tolap tolap ağ südümi emzürdügüm oğul 165/3

tolma bişiklerde beledüğüm oğul 165/1

tolması altun bişikde beledüğüm oğul 52/11

toynça yüzine bakmaduğum hanum yigit 92/4

tul tulara girdüğüm tulararı 109/2 ?

ivün yağmalatduğun dem 292/6

ölülerüne aş virdüğün vakıt 274/11

Kazılık Koca tutsak olduğı vakt 203/13

ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğu su 45/6
Basat Depegözi öldürdüğü boy 213/5
Depegöz olduğu Salahana Kayası 225/8
İç Oğuz Taş Oğuza 'âsî olup Beyrek öldüğü boy 291/7
kafir kiçdüğü yola 44/13
kalemçiler çaldığı kara kaş 199/9
kızıl develer gelüp giçdüğü su 45/6
Salur Kazan tutsak olup oğlu Uruz çıkardığı boy 271/12
Salur Kazanun ivi yağmalandığı boyı (beyan ider) 35/10
sen istediğün kız 81/5
şahbaz atlar gelüp içdüğü su 45/5
taşı düşdüğü yir 57/2

Kazan Big oğlu Uruz Bigün tutsak olduğu boyı 122/8
Beyregün kiçürdüğü yüzük 115/6

-mİş

aklı şaşmış biligi yitmiş koca baba 34/2
bıyacağı kararmış yigitçükler 233/7
dün katmış, üç gün dünlü yortmış yigit 263/7
iş görmüş, işe yarar adam 202/8
kadası yetmiş kavat oğlu kavat 248/5
karañulu gözlerini uyhu almış yigit 263/8
kariçuk olmuş ana 38/9, 143/10, 143/11, 176/3, 187/4, 259/5
kazası yetmiş yigit 196/9
kırar yirde tikilmiş otahlar 222/12
koyun görmemiş koç 85/9

-mAz

adam içmez acı sular 4/8

ala yılan sökemez anuñ ormanı (olur) 175/11, 176/8

üçin atup birin yarmaz okçı(sı olur) 130/5

yüzi dönmez kılıc 277/7

Dönebilmez Dülek Evren 209/6, 249/13, 287/11, 288/4, 294/4

atlu batup çıkamaz anuñ balçığı (olur) 175/10, 176/7

-Ar, Ur

ağ boz atlar çapdurur alplar 206/10

alnı başı balkır bir er 207/2

çalup keser öz kılıç 4/5

iş görmüş, işe yarar adam 202/8

mana yarar kız 172/1, 174/5

yağrımında kalkan oynar yayası 176/1, 176/11

iner karışur toz 195/2

ayun on dördüne beñzer bir mahbub ala gözlü genç yigit 266/12

buña beñzer söz 2/7

güz almasına beñzer al yañak 12/10

kaza beñzer kız(umuñ) gelin(ümün çiçeği) 52/8

kaza beñzer kız(umuz), gelin(ümüz) 293/3

kaza beñzer kız(i), gelin(i) 38/5, 40/8, 97/6, 119/2, 146/5, 163/6, 256/3, 290/10, 299/10

kurulu yaya beñzer çatma kaşlum 12/9

-(y)AçAK

(ol) **saña virecegi** kız 90/4

sen varaçak yirün 175/9

(bu) **zaval gelecek** delü 113/8

-AsI

ol eri sançasım vakt 207/4

sen varası kafir (degül) 130/8

-mA

bişik kertme yavuklu 69/4

bişik kertme nişanlısı 76/10

Bir fiilimsi ve ona bağı unsurlar da bir ismin sıfatı olabilir. Bu gruplar umumiyetle sıfat-fiil ekleriyle yapılır. Fiilimsilerle yapılan sıfatlarda ismin bir fiille olan alâkası veya fiille alâkalı vasfı anlatılır. Bunlarda eke bağı olarak zaman manası da vardır. Zaman manası çoğu kere sıfatın türünü belirlemede etkili olur. Fiilimsiye bağı diğer unsurlar ismin özelliğini direkt olarak ifade etmez, fiile bağı olarak ismin daha iyi tanınmasına yardımcı olur.

Dede Korkut kitabındaki fiilimsi ekleri genel hatlarıyla günümüzle aynı olmakla beraber bazı eklerin manası, grubu oluşturuş şekli ve kullanım sıklığı günümüzden farklıdır.

-(y)An

Bu ek üç farklı şekilde grup oluşturmıştır.

1) Özne+fiilimsi /nesne

Sıfat-fiillerin içinde günümüz Türkçesine en aykırı kullanım bu yapıda görülür. Türkiye Türkçesinde **-(y)An** sıfat-fiil eki öznelerin sıfatlarını oluşturan fiilimsi grupları meydana getirir. Hiçbir zaman grubun öznesi grubun içinde yer almaz. Tamlanan olarak tamlamada yer alır. Günümüzde bu yapının yerini **-Dık** ekiyle meydana getirilen gruplar almıştır. Dede Korkut'ta da **-dUk**'lu şekiller daha fazla tercih edilmiştir.

Bu yapıda yer alan özneler grubun fiilinin bildirdiği işi yapan faillerdir.

at yimeyen acı otlar 4/7

2) Özne+fiilimsi/ yer tamlayıcısı-zarf

Bu yapılarda özne işi yapan değil, sözde özne veya fiile mevzu olan öznedir. Özne belirli bir varlık da olsa umumî manada da olsa Dede Korkut'ta bu yapı kullanılabilir. Bunun **-dUk** ekiyle yapılmış şekli daha fazla kullanılmıştır.

Günümüzde bu yapı öznenin umumî mana taşıdığı hâllerde kullanılır. (*zeytin alınan yer*) Özne belirli bir varlıksa bu yapı kullanılmaz. (*zeytinin alındığı yer*)

kardaşı tutulan koru 263/4

3) diğer unsurlar + fiilimsi / özne

Türkiye Türkçesinde bu fiilimsinin en yaygın bir şekilde kullanıldığı yapıdır. Dede Korkut'ta da en fazla kullanılan kalıptır.

Mana Bakımından

-(y)An eki geniş zaman manası da verir. Bu manayı veren eklerle oluşturulan sıfatlar daha çok vasıf bildirirler.

Geçmiş zaman da ifade eder. Üç farklı geçmiş zaman manası görülür:

- a) Bir defada meydana gelip sona eren fiiller
- b) Bir defada meydana gelmiş ancak söylediğinde devam etmekte olan veya neticesi sona ermemiş olan fiiller

Hak yanduran çırağın 35/8

tutsak olan Kazılık Kocayı 211/5

- c) Geçmişte bir defadan fazla meydana gelmiş, yapılmaya uzun süre devam edilmiş ve sona ermiş fiiller

Muhammedün sağ yanında namaz kılan Ebubekir Sıddık 5/13

Bunların hiçbirisi vasıf ifade etmez. Hepsi bir varlığın fiille olan alâkasını bildirir.

-dUk

Üç farklı yapı dikkati çeker.

1) özne + tamlayan eki / fiilimsi + iyelik // isim

En az kullanılan yapıdır. Dede Korkut'ta iki tamlamada karşımıza çıkar. Günümüzde ise tamamen bu yapı kullanılmaktadır.

Beyregün kiçürdüğü yüzük 115/6

2) özne+Ø / fiilimsi+iyelik // isim

Dede Korkut'ta en fazla kullanılan yapıdır. Günümüzde hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. Sadece zaman bildiren zarf manası olan tamlamalarda görülür. (*Savaş+ Ø bizi karlı dağlara götürdüğü gün*)

Basat Depegözi öldürdüğü boy 213/5

3) gizli özne / fiilimsi+iyelik // isim

Bu yapının öznesinin tamlayan eki alıp almadığı net olarak metinden çıkarılamıyor. Ancak tamlayan eki almayan yapının yaygınlığı ve ***sen istediğini*** kız 81/5 örneğine istinaden bunların öznesinin tamlayan eki almadığı söylenebilir.

bişikde koyup gittiğini kardaşun 269/10

Mana Bakımından

-dUk ekiyle yapılan sıfatlarda hareket manası ağırlıklıdır, bunlar vasıf bildirmez. Boy isimlerinde kısaltma olduğu düşünülebilir.

Kazan Big oğlu Uruz Bigün tutsak olduğu boyı 122/8

Salur Kazan tutsak olup oğlu Uruz çıkardığı boy 271/12

Salur Kazanuy ivi yağmalandığı boyı (beyan ider) 35/10

İç Oğuz Taş Oğuz a ‘âsî olup Beyrek öldüğü boy 291/7

-**dUk** ekiyle yapılan fiilimsiler ağırlıklı olarak geçmiş zaman bildirir. Geniş zaman bildirenler de vardır.

ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su 45/6

-mİş

Grubu meydana getiriş bakımından günümüzden farklı değildir.

Bu fiilimsi geçmiş zaman ifade eder. Bu ekle yapılan sıfat-fiiller de her zaman vasıf ifade etmişlerdir. Bu ek fiilin, ismin üzerindeki hâlâ görülmekte olan tesirini anlatır. Bu fiilimsi isnat grubu diye isimlendirilen gruba benzer yapılar da oluşturur.

-mAz

İki yapı dikkat çeker.

1) özne+Ø /fiilimsi / nesne

Günümüzde görülmeyen bir kullanımdır. Türkiye Türkçesinde bunun yerine diğer fiilimsilerin iyelik eki almış şekli kullanılır.

adam içmez acı sular 4/8

2) nesne+iyelik / fiilimsi /özne

Günümüzde yapı bakımından bir farklılık yoktur, sadece -(y)**An** eki bu ekin fonksiyonunu da üstlenerek onun yerini tutmuştur.

üçin atup birin yarmaz okçısı (olur) 130/5

Mana Bakımından

Geniş zaman manasına sahiptir. Bir defaya mahsus hareketlerden daha çok varlıkların fiile maruz olmayacaklarını bildirir. Fiile maruz olmama sebebi kendi bünyelerinden olduğu için vasıf ifade ederler. Manaca olumsuzdur.

-Ar, -Ur

Yapıca günümüzle bir farkı yoktur. Dede Korkut'ta bu fiilimsi günümüzdekinden daha fazla kullanılmaktadır. Günümüzde bu ekin yerine –
(y)An eki daha çok kullanılmaktadır.

Geniş zaman bildirir. Vasıf bildiren sıfatlar meydana getirir.

ağ boz atlar çapdurur alplar 206/10

-(y)AçAK

Dede Korkut'ta çok az kullanılan bir fiilimsidir. Kullanılışında da farklılıklar vardır. Her yapı grup meydana getirecek şekilde sadece birer yerde kullanılmıştır.

- 1) *nesne / fiilimsi / isim* : (bu) zaval gelecek delü 113/8
- 2) *yer tamlayıcısı / fiilimsi+iyelik / nesne* : (ol) saña virecegi kız 90/4
- 3) *özne+Ø / fiilimsi / isim* : sen varaçak yirün 175/9

Dede Korkut'un günümüzden farklı olan diğer yapılarına benzer. Günümüzde tamlayan eki ve iyelik ekiyle beraber kullanılır.

Gelecek zaman manası vardır. Vasıf bildirmez. Varlıkların yapılması beklenen veya plânlanan bir fiille olan alâkasını kurar.

-AsI:

İki farklı yapının görüldüğü iki yerde kullanılmıştır. Günümüzde **-(y)AcAK** eki kullanılır. Dede Korkut'taki örneklerin benzerleri daima iyelik eki alır.

1) gizli özne /nesne /fili+iyelik / isim

ol eri sançasım vakt 207/4

2) özne+Ø/ fili+ isim

sen varası kafir (degül) 130/8

Gelecek zaman bildirir. Gelecekteki tek bir fiilden bahsederse isimlerin hareketle olması beklenen alâkasını bildirir.

Gelecekte bir fiili bir failin her zaman yapabilmesinden bahsederse vasıf bildirir. Fiilin yapılabilmesinin varlığın kendi özelliklerine bağlı olduğu hissedilir. Bu yüzden de vasıf manası vardır.

-mA

Bir varlığın nasıl meydana getirildiğini, meydana getirilişi bakımından cinsini ifade eder. Sıfat-fiil değildir ancak sıfat yapma fonksiyonu da vardır. Umumiyetle vasıf bildirir. Buradaki misallerdeki eklerin kalıplaştığı görülür.

2.6.2. İSİM CÜMLELERİNİN FİİLİMSİ GRUBU OLMASI

Türkçede cümleler, yüklemlerine gelen ve zaman bildiren bazı eklerle bir unsurunun sıfatı olabilir. Bu eklerle fiilimsi ekleri diyoruz.

Türkçede isimler tek başlarına bir hüküm bildirmez, yüklem olamaz, kendilerine bağlı unsurlar barındıramaz, zaman bildiremez. Bu görevler fiillere aittir.

İsimler bir ek-fiille yüklem olur ve fiillerin görevlerini yapabilir. Türkçede pek çok ek-fiil bulunmakla birlikte “i-” fiili bu adla yaygınlaşmıştır. Bu fiilin kullanım alanı sınırlıdır ve günümüzde yüklem olarak tek başına hiç kullanılmamaktadır. Sadece bir isimle beraber geçmiş zaman ve şartlarda karşımıza çıkmaktadır. Halbuki bizim, isimlerin gelecekteki hâlleri ile ilgili anlatmak istediğimiz fikirlerimiz de vardır. İsmi gelecekteki hâlini beyan için isim cümlesinin yerine, o manayı verecek bir fiil cümlesi kurulabilir. Ancak bu her zaman için yeterli olmayabilir. Bunun için gelecek isim cümlelerinde gelecek zaman ifade edebilmek için, ek-fiilin yerini tutacak yeni kelimelere ihtiyaç duyarız.

İşte “i-” fiilinin kullanılmadığı, kullanılamadığı yerlerde karşımıza “ol-” fiili çıkar. Bunu “ol-” fiili ek-fiildir manasına söylemiyoruz. Bu kelime bazen ek-fiilin görevini üstlenmektedir. “Ol-” fiili, kullanım alanı darlaşmış bir “i-” fiilinden daha fazla kullanılmakta; cümlelerin genişlemesinde, isimlerin zaman çekiminde, fiillerin daha farklı zaman manası kazanmasında aktif rol oynamaktadır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi fiil cümlelerinin yüklemi direkt olarak fiilimsi eklerinden birini alarak sıfat olabilir. İsimler, ek-fiil yardımıyla yüklem olabildikleri ve ek-fiil yardımıyla zaman ve şahıs eklerini alabildikleri için, daha doğrusu zaman ve şahıs ekleri isme değil de yine bir fiil olan ek-fiile geldiği için fiilimsi haline gelemeyiz. Ancak bunlara gelen ek-fiilin fiilimsi olması beklenir.

Osmanlı döneminde ve daha önceki dönemlerde “i-” fiilinin bazı fiilimsi eki alabilmesine rağmen günümüz Türkçesinde bu durum görülmez. Ayrıca önceki dönemlerde bir fiilimsi ekinin(-dUk) dışındaki fiilimsilerin ek-fiil üzerine geldiği de

görülmemiştir. Bunlara bakarak ilk bakışta günümüzde isim cümlelerinin fiilimsi grubu oluşturmadığı iddia edilebilir.

Bir dilde kelimeler, ekler zaman içinde kaybolabilir ama görevler, fonksiyonlar yok olmaz. Bir ek kullanılmaz olduğunda onun vazifesini üstlenen yeni yapılar, ekler meydana çıkar. Ek-fiil de dilde bir vazifeyi icra eder. Ek-fiil olan bir kelimenin kullanımı sona erer veya kullanım alanı darlaşırsa onun yerini mutlaka yeni kelimeler tutacaktır, bu fonksiyon dilde eksik kalmayacaktır. Nitekim öyle olmuştur. Ek-fiilin fiilimsi olamadığı durumlarda önceki dönemlerde “**ol-**” fiili görev almıştır. Zaman içinde ek-fiilin fiilimsi olabildiği durumlarda bile artık bu fiil tercih edilmeye başlamıştır. Günümüzde bu ikili durum tamamen ortadan kalkmış, isim cümleleri sadece “**ol-**” fiili yardımıyla fiilimsi haline gelir olmuştur.

Bununla ilgili misaller:

*Ne **idüğü** belirsiz. = Ne olduğu belirsiz*

*Han kızı aydur: Kazan, oğlan avda **idügin** andan bileyin kim yorgun atur ile gedilmiş cıdan ile ardına düşesin. 140/13*

*Dirse Han oğlançuğı **idügin** bilmedi. 32/1*

*Dirse Han burada oğlançuğı sağ **idügin** bildi. 34/8*

*Pay Püre Big aydur: Oğlum **idügin** andan bileyim; sırça parmağını kanatsun...118/9*

*Mere delü kavat, gözüm çönge **idügin** ne begenmezsin 158/3*

*Selcen **idügin** bilmedi, kakıdı 196/1*

*Tekür adam saldı, kim **idügin** bilün, didi. 273/3*

*Pay Pürenün oğlu **olduğın**⁵ bilemediler. 73/6*

Ek-fiil geniş zamanlarda düşer. Mana çok rahat anlaşılır. Ek-fiilin yerine geçen fiil de geniş zamanlarda fiilimsi hâline gelirse mana karışıklığı olmadığı müddetçe düşer. Neticede hâl grupları, isnat grubu, kısaltma grubu diye

⁵ Semih Tezcan, bu kelimeyi **ol-ıduğın** şeklinde okumuştur. Bk. Semih Tezcan, Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar, YKY, İstanbul 2001, s.157

isimlendirdiğimiz gruplar; sıfat olan isim tamlamaları, iyelik eki almış sıfatlar, hâl eki almış sıfatlar hepsi isim cümlelerinin fiilimsi eklerini alarak sıfat olmuş şekilleridir. Bunlarda fiilimsinin manası her zaman hissedilir.

Aydın ilimizdir. = *İlimiz (olan) Aydın*

Çam bir ağaçtır. = *Bir ağaç olan çam*

Kitap senindir. = *Senin kitap*

Yunus arkadaşımıdır. = *Arkadaşım Yunus*

Halit Hasan'ın oğludur = *Hasan'ın oğlu Halit*

O sporcu İzmirlidir. = *İzmirli sporcu*

Anıtlar mermerdendir. = *Mermerden anıtlar*

Bu kitap diğerlerinden güzeldir. = *Diğerlerinden güzel olan bu kitap*

Çocuğun gözleri yeşildir= *Gözleri yeşil (olan) çocuk*

O bahçe bir zamanlar bizimdi. = *Bir zamanlar bizim olan o bahçe*

İsim cümlelerinde iki ana unsur vardır: Özne, yüklem. Özne burada işi yapan değildir. Kendisi hakkında bir haber verilen, bir hüküm bildirilen varlıktır. Yüklem de bildirilen haber veya verilen hükümdür. Bu cümleler fiilimsi grubu hâlinde sıfat tamlaması meydana getirdiğinde yüklem;

öznenin vasfını bildiriyorsa *vasıflandırma sıfatı*,

öznenin ne olduğunu bildiriyorsa *mahiyet-hüviyet bildiren sıfat*,

öznenin miktarını bildiriyorsa *miktar sıfatı*

olur.

Cümle sadece özne ve yüklemden meydana gelmiyorsa, hâl eklerini almış diğer unsurlar varsa hâl grupları adı verilen gruplar meydana gelir:

Okul bize uzaktır. > *Bize uzak okul* (Yönelme grubu)

Cümlelerin öznesi belirli isim tamlaması ise isim tamlamasının tamlayanı sıfat tamlamasının ismi yerine geçer. Tamlanan ve yüklem sıfat olur. Bu grup da isnat grubudur:

Sandalyenin ayağı kırıktır. = *Ayağı kırık sandalye*

A) İki Unsurla Meydana Gelenler

2.6.2.1. İsnat Grubu

adı görklü Muhammed 63/3, 120/4, 132/4, 152/1, 154/12, 170/4, 182/2 182/10, 185/1, 189/3, 193/8, 227/1, 253/9, 264/5, 265/1

adı görklü Muhammed Mustafa 66/10, 122/7, 201/11, 213/4, 235/3, 291/6

ağı büyük humralar 122/13

alnı açık cömerd erenler 169/11

avazı kaba köpeklere 46/3

ayağı uzun şahbaz at 95/7

başı açık Tatyān Kal'ası 126/13

boyı uzun Burla 112/5

boyı uzun Burla Hatun 38/8, 51/5, 51/6, 52/4, 135/4, 148/6, 153/1

boyı uzun, bili ince Burla Hatun 54/6

boyını uzun bidevî at 17/13, 32/3, 33/6, 136/5

burması altun tuç borılar 63/5, 132/7

buynuzu burma koç 107/1

dökmesi büyük bizüm tağlarumuz (olur) 160/6

dünlüğü altun ban iv 40/4, 52/7, 57/9, 91/10, 97/5, 118/5, 119/1, 163/5, 166/13

eğni bek demür ton 129/9, 245/11, 285/13, 286/6, 297/2

göksi güzel kaba tağ 11/5, 24/5, 131/8, 136/5

gözçügezi çönge koca 157/13

gözi gökçek kızlar, gelinler 158/4

kademi kutsuz gelin 262/2

kara koçı yügrük at 252/12

karañuluça gözleri çöng e oğlan 247/12

karnu yaruk balığı 210/4

keremi çok kâdir tañrı 169/2

mancılığı ağır taş 188/8

sakalçuğı ağça koca 157/13

sakalı uzun tat eri 11/4, 21/6

sıdkı bütün hacı 6/9

tolması altun bişik 52/11

yilisi kara kazılık at 21/4, 41/8, 44/11, 136/4, 139/12, 174/9, 181/6, 186/6, 196/3,
197/9, 200/1, 239/9, 245/7, 257/9, 267/3

ağ tozlu yayı gide oğlan 247/10

altunda al aygırı aruk oğlan 247/8

bilüğinde toksan okı seyrek oğlan 247/11

elindeki süñüsü sinuk oğlan 247/10

kara polad öz kılıcı gedik oğlan 247/9

yanındağı yoldaşları çıplak oğlan 247/11

ahır soñ uçı ölümlü dünya 65/13, 154/3

bıyığı kanlu Bügdüz Emen 218/13, 221/12

çiğni kuşlu cübbe ton 18/4

elçügezi kınalu kızçuğazları 233/9

günlügi altunluça oda 271/5

soñ uçı ölümlü dünya 34/13, 201/6, 291/3, 303/10

südi peyniri bol kaymaklu çoban 40/4

yüzi nikâblu Beyrek 78/1

yüzi nikâblu yahşı yigit 77/12

adı bellü bigler 208/3

isim+iyelik / vasıf ismi // isim

Filimsi grubu hâline getirilen isim cümlelerinde cümlenin öznesi belirli isim tamlaması ise isim tamlamasının tamlayanı sıfat tamlamasının ismi yerine geçer. Tamlanan ve yüklem sıfat olur.

İsnat gruplarını oluşturan cümlelerin yüklemeleri umumiyetle vasıf isimleridir ve bu vasıflar varlığın kendisinin değil de sahip olduğu varlığın, yani tamlayanın değil de tamlananın vasfıdır. Bunun için cümle filimsi hâline getirilirken isim tamlamasının tamlananı yüklemden ayrılmaz. Tamlananda tamlayana işaret eden bir iyelik eki bulunur.

İsnat gruplarını meydana getiren cümlelerin yüklemi çoğu zaman vasıf bildiren isimlerden olduğu için bu gruplar umumiyetle vasıflandırma sıfatı yapar.

Gerek yapı gerekse mana bakımından **Dede Korkut**'taki isnat gruplarının günümüzden hiçbir farkı yoktur.

Dede Korkut'ta isnat grubunun ilk unsuru çoğu misalde tek kelimedir. Altı misalde ise sıfat tamlamasıdır.

Bazı misallerde ise ikinci unsur **+IU** eki ile vasıf bildirir hâle gelmiştir. Ancak buradaki ek, grubun tamamında etkili değildir. Sadece ikinci unsuru etkilemiştir. Bunlar da isnat grubudur.

2.6.2.2. Ayrılma Grubu

anamdan yigrek kayın ana 262/4

atamdan yigrek kayın ata 262/4

aydan aru, günden görklü kız kardaşuñ Banu Çiçek 83/11

benden alçak kişiler 11/13

kartaşumdan yig kartaş (direm) 99/9

menden delü, menden güçlü er (var mı) 155/5

menden yigrek (kâdir size) oğul (vire) 145/7

senden yigrek (kâdir bize) oğul (virmez) 147/4

yoldaşumdan yig yoldaş (direm) 99/10

İsim+ayrılma hâli /isim //isim

Bu yapıda ikinci unsur vasıf bildiren sıfatlardan olur. Birinci unsur hâl eki alır. Bu yapıyla vasıfların üstünlük derecesi ifade edilir. Sıfat tamlamasının tamlananı üstün olan varlığı, ayrılma grubunun birinci unsuru da üstün olmayan varlığı gösterir.

Günümüzde de aynı yapı kullanılmaktadır; ancak “**daha**” kelimesiyle sıfat kuvvetlendirilebilmektedir. Dede Korkut’ta üstünlüğü kuvvetlendiren buna benzer kelime hiç kullanılmamıştır.

Dede Korkut’ta **+dA** eki de ayrılma bildirdiği halde ayrılma gruplarında hiç kullanılmamıştır.

Bu grup, mana bakımından üstünlük manası taşıyan vasıflandırma sıfatlarını meydana getirir.

2.6.2.3. Yönelme Grubu

kulan ile sığın geyiğe koşşı yurdum 44/6

mana lââyık kız 170/12

İsim+yönelme hâli / isim // isim

İki misalde karşımıza çıkar. Mana bakımından vasıflandırma ve mahiyet sıfatlarını meydana getirir.

2.6.2.4. Zarf / İsim // İsim

karañku ahşam olanda kaygulu çoban 40/2, 47/5

başuñ ala bakar olsam başsuz ağaç 55/13

kar ile yağmur yağanda çakmaklu çoban 40/3, 47/6

Dede Korkut'ta üç misalde görülür. İki misalde zaman zarfı ve yüklem, grup hâlinde öznelerinin sıfatı olur; birinde ise yüklem başka bir zarfla birleşip grup oluşturur:

Bu yapıyla meydana getirilen sıfatlar vasıf bildirir.

2.6.2.5. İsim Unsuru + “+dA” Ayrılma Hâli / İsim

altun tahtında (yine) iv(ini dikdi) 65/5

ağ sunkur kuşu irkeginde bir kök(üm var) 280/12

azvay kurt enügi irkeginde bir kök(üm var) 280/11

kara koçda kazılık at (bundan kiçdi) 139/8, 196/12, 296/9, 297/1, 2993, 293/2

Ak Kayanun kaplanınun irkeginde bir kök(üm var) 280/8

Ak Sazun aslanında bir kök(üm var) 280/10

Ayrılma hâli eki Dede Korkut'ta iki şekilde karşımıza çıkar. Bu grubu oluşturan hâl ekinin bütün misallerde **+dA** şeklinde olması dikkat çekicidir.

Hâl eki alan isim unsuru, hiç tek isimden meydana gelmemiştir; sıfat tamlaması, isim tamlaması, isnat grubundan meydana gelmiştir.

Mana bakımından sıfat, ismin neden yapıldığını veya hangi gruba, cinse ait olduğunu bildirir. Umumiyetle mahiyet bildiren sıfatları meydana getirir.

B. Tek Unsurdan Oluşanlar

2.6.2.6. İsim Tamlamaları

âdemîler evreni Delü Dumrul 159/6
ağaçuzun başı ve gözi sadakası köhne kaftan(uğuz var ise) 105/11
altı parmak derinliği zahm (urdı) 210/13
altun tahtum iyesi bigüm yigit 238/12
Âyişe ile Fâtımanun nigâhı su 45/5
bağ ve bostanun ziyneti su 45/4
başum bahtı Kazan 143/8
big babamun kadın anamun savgatı argış 95/6
büyük büyük sularun köprüsi ağaç 55/9
cemal ve kemâl iyesi yigit 179/13
cömerdler cömerdi ganî tañrı 184/11
deñiz kulunı boz aygır 69/13, 72/9, 99/3
erenler evreni Kan Turalı 171/10
erenler evreni Karaçuk Çoban 41/8
Hasan ile Hüseyinün hasreti su 45/4
kafirler azgunı Şökli Melik 38/1
kara kara deñizlerün gimisi ağaç 55/10
kargu talı altmış tutam süñi 297/3
kargu talı süñü 245/2, 248/9, 250/3, 250/13
Mekke ile Medinenün kapısı ağaç 55/8
Musa Kelimün asası ağaç 55/8
on altı yılun hasreti hanum Bamsı 96/2
padişahlar padişahı Hak 299/8
şah Hasan ile Hüseyinün bişigi ağaç 55/12
Şâh-ı merdân Alinün düldülünün eyeri ağaç 55/10
tañrı dostı, din serveri Muhammed 5/12
tañrı ilmi kur'an 6/5

tañrı ivi Mekke 6/8

Zülfikaruñ kınıy-ile kabzası ağaç 55/11

Arhu Bili Ala Tağ 186/7

Arku Bili Ala Tağ 200/3, 239/10, 239/2, 245/8, 267/3, 298/4

Arku Mili Ala Tağ 181/7

şâh-ı merdân Ali 6/2, 55/10

AKRABALIK

Arşun oğlu Direk Direk Tekür 202/12, 208/12

Aruz oğlu Basat 220/12, 232/2, 299/2, 299/5

Aruz oğlu hanum Basat 221/6

Begil oğlu Emre 235/4

big oğlu big 77/4, 77/12

Dirse Han oğlu Buğaç Han 9/13

Duha Koca oğlu Delü Dumrul 154/13, 155/1

Düzen oğlu Alp Rüstem 218/9, 249/13, 289/1

Ense Koca oğlu Okçı 302/2

Eylik Koca oğlu Alp Eren 62/12

Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dülek Evren 287/11, 288/4

Eylik Koca oğlu Saru Kulmaş 38/12, 205/11

Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin 61/1, 107/11, 150/10

Han Kazanuñ oğlu Uruz Big 38/10

Kam Gan oğlu Han Bayındır 10/1, 66/12, 201/13, 235/5

Kaıılı Koca oğlu Kan Turalı 170/5, 186/13

Kara Göne oğlu Delü Budak 64/1, 64/8

Kara Göne oğlu Kara Budak 37/1, 60/10, 67/5, 95/10, 96/3, 107/10, 204/6

kavat oğlu delü kavat 108/6, 112/5

kavat oğlu kavat 74/6, 76/12, 198/6, 198/9, 248/5

Kazan Big oğlu Uruz 107/10, 122/8

Kazan oğlu Uruz 52/12, 67/6, 132/12, 253/3

Kazan oğlu Uruz Big 120/11

Kazanun oğlu Uruz 52/1

Kazılık Koca oğlu Big Yigenek 61/9, 67/7, 151/5

Kazılık Koca oğlu Yigenek 201/12, 209/11

Kıyan Selçük oğlu Delü Dunder 60/3

Kıyan Selçük oğlu Delü Tunder 36/13, 64/6, 92/9, 95/9, 96/2, 150/6, 205/9, 209/1

Pay Püre Big oğlu Bamsı Beyrek 78/5

Pay Püre Bigün oğlançuğı Beyrek 121/5

Püre Han oğlu Bamsı Beyrek 286/10

toñuz oğlu toñuz 108/4

Ulaş oğlu Salur Kazan 36/9, 42/10, 95/8, 122/9, 123/5, 231/13

Uşun Koca oğlu Segrek 253/10

Uşun Kocanın kiçi oğlu Segrek 256/6

Yağrınçı oğlu İlalmış 205/12

Yalançı oğlu Yaltaçuk 94/9, 97/4, 97/8, 98/4, 100/11, 101/11, 108/11, 108/5, 119/5

Yalançı oğlu Yartaçuk 93/7,.96/11

Kazan Bigün karındaşı Kara Göne 37/8

Kazanun kardaşı Kara Göne 218/8, 300/12

kızun kardaşı Delü Karçar 92/13, 107/12

han kızı halalun 149/9

Pay Piçen kızı Banı Çiçek 77/6, 95/12, 96/9, 97/1

Pay Piçenün kızı Banu Çiçek 80/2

Pay Piçen Big kızı Banu Çiçek 81/6

yad kızı halalum 144/10, 166/3

Beyregün babası Pay Püre Big 94/10

Kazan Bigün hatunı boyı uzun Burla 112/4

Kazan Bigün tayısı at ağızlu Aruz Koca 62/1

Kazanun tayısı Aruz 292/11

kalın Oğuzun devleti, Bayındır Hanın güyegüsi Ulaş oğlu Salur Kazan 42/9

BENZETME

akındılı görklü suyumuñ taşkunu kardaş 223/8

başum tacı Kazan 148/9

canavarlar serveri kağan aslan 184/4

canum parası oğul 163/4

cümle kuşlar sultanı çal kara kuş 188/12

dünlügi altun ban ivümüñ kabzası oğul 52/7, 119/1, 163/5

erenlerün meydanı aslanı, pehlivanlaruñ kaplanı boz oğlan 72/4

görür gözüm aydını oğul 119/3

güçlü bilüm kuvveti canum oğul 145/11, 243/13

güçlü bilüm kuvveti, karañulu gözlerümüñ aydını kardaş 223/8

güzeller serveri sarı tonlu Selcen Hatun 177/11

güzeller şahı Banı Çiçek 77/8

kanlu suyum taşkunu oğul 141/10

kara tağum yüksegi kartaş 258/10

kara tağum yüksegi oğul 141/10, 289/12

karañulu gözlerüm aydını oğul 145/12, 289/12

karañulu gözüm aydını kardaş 257/4

karañuluça gözlerüm aydını oğul 137/2, 243/12

karşu yatan kara tağum yüksegi kardaş 223/7

karşu yatan kara tağum yüksegi oğul 137/1, 145/10

kaza beñzer kızumuñ gelinümüñ çiçeği oğul 52/8, 119/2, 163/6

tutar bilüm kuvveti oğul 119/3

MAKAM

ağ alınlı Bayındır Hanuñ bigler bigisi Salur Kazan 249/11

âlimler serveri Osman Affan oğlı 6/7

Alplar başı Kazan 127/3, 218/7, 221/11

bigler başı Yigenek 107/11

biñ Bügdüz başları Emen 151/10

biñ kavum başları Düger 151/9

hanlar hanı Bayındır 19/8, 20/7, 121/4

hanlar hanı Han Bayındır 10/4, 34/9

kalın Oğuz imrençesi canum oğul 119/4

kalın Oğuzun imrençesi Han Beyrek 92/8

tokuz koca başları Aruz 151/10

KUVVETLENDİRME

big oğlı big 77/4, 77/12

cömerdler cömerdi ganî tañrı 184/11

hanlar hanı Bayındır 19/8, 20/7, 121/4

hanlar hanı Han Bayındır 10/4, 34/9

kavat oğlı kavat 74/6, 76/12, 198/6, 198/9, 248/5

padişahlar padişahı Hakka 299/8

toñuz oğlı toñuz 108/4

Bazı isim cümleleri özne ve yüklem olmak üzere iki unsurdan meydana gelir. Bunlardan bazılarının yüklemeleri isim tamlaması olur. Yüklemi isim tamlaması olan isim cümlelerinin yüklemi açık veya gizli bir sıfat-fiil ekiyle öznesinin sıfatı hâline getirilir. Sıfat tamlaması meydana getirerek başka bir cümlede bir unsur olarak kullanılır. İsim cümlelerinden sıfat-fiil yapılırken getirilen “ol-” fiili geniş zaman manası olan cümlelerde çoğu kere düşer.

Dede Korkut’ta da bu şekilde meydana gelmiş sıfat tamlaması çoktur; ancak bunların konuları sınırlıdır:

- **Akrabalık bildirenler**

Bunların çoğu, bilinen bir kişiyle olan akrabalığı bildirir. Böyle olmayanlar da vardır. Akrabalık isimlerinden en çok “oğul” kelimesi kullanılmıştır.

Püre Han oğlu Bamsı Beyrek 286/10

- **Benzetme bildirenler**

Bazı sıfat tamlamaları mecaz anlamda kullanılmıştır. Müşahhas varlıklar mücerret manada kullanılarak mecazlaştırma yapılmıştır. Tamlamanın sıfatı da mecazî manada bir benzerlik manası kazanmıştır.

akındulu görklü suyumuş taşkunı kardaş 223/8

- **Makam bildirenler**

Bir şahsın makamını bildiren tamlamalardır. Bunlar iki türdür. Makam ismi, isim tamlamasıdır veya makam ismiyle önce makam sahibinin ilgili olduğu isim tamlama meydana getirir.

ağ alınlı Bayındır Hanuñ bigler bigisi Salur Kazan 249/11

hanlar hanı Han Bayındır 10/4, 34/9

- **Kuvvetlendirme**

İki yolla yapılır:

Aynı kelimenin isim tamlamasının hem tamlayanı hem tamlananı olması ve birinci unsura **+ler, +lar** eki getirilmesiyle kuvvetlendirme yapılır. Bu yapı ile “*çok, en büyük, en üstün*” manaları ifade edilir.

cömerdler cömerdi ganî tañrı 184/11

İsim tamlaması bir ismin sıfatı olduğunda isim tamlamasının tamlayanı ile sıfat tamlamasının tamlananı aynı kelime olursa kuvvetlendirme manası meydana çıkar.

toñuz oğlu toñuz 108/4

İsim tamlaması şeklindeki sıfatlar mana bakımından umumiyetle isimlerinin mahiyetini veya hüviyetini bildiren sıfatlar yapar.

2.6.2.7. İyelik Eki Almış İsimler⁶

ağam Beyrek 103/10, 103/11, 103/12, 103/13, 104/1, 104/2, 104/3, 106/5, 106/6, 106/8, 106/10, 106/12

ağam Kazan 37/2, 37/4, 48/7, 49/8, 49/11, 50/11, 60/4, 60/11, 61/6, 61/2, 61/11, 62/6, 62/13, 124/1, 128/1, 129/3, 133/1, 150/11, 150/7, 151/6, 300/13

ağaç Kazan 53/4

alpum Uruz 289/13

anam kişi 194/8

arslanum oğul 128/4

aslanum Uruz 289/13

atam Kazan 54/3

babası Pay Püre Han 81/4

bigüm kartaş 91/12

bigüm Kazan 62/3

bigüm yigit 238/13

bigümüz Kazan 287/2

canum ana 28/5

canum baba 162/10, 171/6, 174/5

canum Bamsı 96/2

canum oğul 119/4, 145/12, 146/2, 174/13, 283/3

canum yigit 92/5

çalabum kâdir tañrı 210/9

dayım Emen 207/5

devletüm sakar koç 227/9

emmisi Kara Göne 289/6

halalañ boyı uzun Burla Hatun 47/11

hanum baba 143/5

hanum Bamsı 96/2

⁶ Bu başlık altında verilen ve tek kelimedenden oluşan sıfatlar kelime halindeki sıfatlar incelenirken mahiyet bildiren sıfatlarda ve benzerlik bildiren vasıflandırma sıfatlarında da incelenmiştir.

hanum Basat221/7
hanum Kazan 110/6, 151/2
hanum oğul 30/12
hanum yigit 92/5, 97/13
itüm kafir 40/13, 248/7
kardaşı Kara Göne 123/8
kardaşum Kıyan 232/9
kardaşum Kıyan 232/9
karındaşı Kara Göne 302/12
karındaşum Kara Göne 42/12
karındaşum Kıyan 232/5
karındaşuñ Kıyan Selçük 222/1
kartaşı Kara Göne 249/12
kartaşum Kara Göne 124/12
köpegüm kafir 281/6
köpegüm kafir 281/6
kulunum oğul 124/12
oğlançuğı Emren Bahadır 241/4
oğlı Kırk Kınuk 180/2
oğlı Uruz 65/7, 123/12, 123/7, 127/13, 271/13
oğlum Basat 216/12
oğlum Beyrek 118/11
oğlum Uruz 37/9, 44/8, 57/13, 149/7
oğluñ Uruz 47/12, 58/8
oğuluñ Beyrek 117/9
ortacum oğul 137/1
sultanum Kan Turalı 183/13
tayım Aruz 125/1, 293/1, 293/4, 294/11
tayıñ namerd Aruz 300/5
tayısı Aruz 123/9, 293/8
tayısı Emen 208/9

Bunlar asıl olarak tamlayanı kişi zamiri olan isim tamlamalarıdır. Tamlayanları her zaman söylenmez.

Mana bakımından da isim tamlamalarından meydana gelen sıfatlarla aynı özelliklere sahiptirler.

2.6.2.8. İyelik Eki Almış Sıfat Tamlamaları

ağ sakallu baban Aruz 221/13

big yigidüm Kazan 136/3

big yigidüm, han yigidüm Beyrek 116/2

kız kardaşun Banu Çiçek 83/11

otuz dokuz yigidüm amanat(ı) 100/4, 100/6

ulu kardaşı Eğrek 268/7, 269/11

Bunlar da asıl olarak tamlayanı kişi zamiri olan isim tamlamasıdır. Tamlayanları düşmüştür. Buradaki sıfatı isim tamlaması olarak görmek, sıfat tamlaması olarak görmemek gerekir.

Mana bakımından isim tamlamalarından meydana gelen sıfatlarla aynı özelliklere sahiptirler. Bu yapıdaki sıfatlar daha çok mahiyet-hüviyet bildiren sıfatlar meydana getirir.

2.6.2.9. İsim Unsuru + Bulunma Hâli

ağayılda ağça koyun(-ı sorar olsam) 103/3, 104/1, (-um sana şölen olsun) 113/4, (bundan kiçdi) 139/9, (esen olsa) 145/5, (-um gerek ise) 163/11, (-um) 167/2, 196/13

altında al aygır 247/8, 250/2

altumda al aygır 248/7

bilügünde toksan ok 41/5, 247/11

elümde kıl kişlüm 109/3

kaytabanda kızıl deve 130/6, 145/4

sadağunda seksen ok 49/1

sadakda ohum 248/11

üstümüzde tañrı 5/12

yanumda yigitlerüm 248/12

kaba ağaçda dal budağ(uñ yeşerdi) 258/5

öküz ardında sarvanlar (sana bakar) 113/4

Dede Korkut'ta kullanılan fakat günümüzde hiç kullanılmayan bir yapıdır. Yükleminde bulunma hâli eki bulunan isim cümlelerinin yüklemine, öznesinin sıfatı hâline gelmesiyle oluşur. Günümüzde bunun gibi hâllerde ya “**olan**” kelimesi ya da **+ki** eki getirilir. Dede Korkut'ta bunların **+ki**'li şekilleri de vardır. Hatta aynı kelimelerle kurulmuş iki tamlamadan biri **+ki** ekini almıştır, diğeri almamıştır. “**olan**” kelimesini alan misaller de vardır.

yanumda yigitlerüm 248/12

yanuñdağı yigitler 249/6

yanında olan kızlar 178/12

yanındağı kızlar 180/5

Mana bakımından bu yapı isimlerin alâkalı oldukları mekânı açıklar.

2.6.2.10. “Ol-” Fiilini Alanlar Sıfatlar

anda olan bigler 300/9

başında olan bit 173/11, 199/4

bigler bigi olan han Kazan 272/1

bigler bigi olan Kazan 245/1, 254/2

tutsak olan Kazılık Koca 211/5

yanında olan kızlar 178/12

yügrük olan atlar 222/13

babam tutsak olduğu kal’a 205/5, 283/5

İsim cümlelerinin fiilimsi grubu hâline getirilirken “ol-” kelimesini aldığını, bu kelimenin geniş zamanlarda umumiyetle söylenmediğini ifade etmiştik. Dede Korkut’ta umumiyetle söylenmeyen bu kelime bazı tamlamalarda kullanılmıştır.

Bu misallerde geçmiş zaman manası görülür. Geniş zaman manası olup da “ol-” kelimesinin düşmediği misaller de vardır. Hatta bir misal hem “olan” kelimesi kullanılarak hem de kullanılmadan söylenmiştir.

2.6.2.11. +IU Ekiyle Kurulan Sıfatlar

Bunlar da isim cümlesinin yüklemi olan sonra, gizlenmiş bir sıfat-fiil ile öznesinin sıfatı olmasıyla kurulan tamlamalardır. +IU eki burada kelimenin veya grubun vasıf ifade etmesini sağlar.

2.6.2.12. İsim Unsuru+Tamlayan Eki/İsim

Bir misalde karşımıza çıkar. Bu, tamlananan eki düşmüş isim tamlaması değildir.

bizüm il 56/3, 196/6

2.6.2.13. İsim Unsuru+ dAn / İsim

aruk candan iki karındaş(ı) 218/11

bezirganlar hususından bir söz (söylemedi) 73/13

erdil teke buynuzından katı yay(lu) 221/5

kara kıldan sicim 144/3

kara toğuz etinden yahnı (yidürdüñ) 100/3

Yüklemde +DAn hâl eki bulunan isim cümlelerinde yüklem fiilimsi grubu olarak öznesinin sıfatı haline gelebilir. Böylece sıfatı meydana getiren kelimedeki hâl eki bulunur. Bütün isim cümlelerinde olduğu gibi bunlarda da fiilimsi olma halinde fiilimsi ekini alan ek-fiil düşer.

Bu yapıyı meydana getiren bazı cümleler fiilimsi grubu hâline dönüşmeden önce de aslında kısaltılmış şekildedir. Bazılarında *yap-* fiili söylenmeyip yer tamlayıcısı yüklem yapılmıştır.

Dede Korkut'ta yer alan örnekler günümüzden farklı özelliklere sahip değildir.

2.6.2.14. Diğer Hâl Grupları

kavum kabile (benüm) **kuma** yurd(um) 44/5

Uzun bıñar dimekle meşhur bir bıñar 214/13

yidi yaşında bir kızçuğaz(um) 275/1

3. SAYILAR

A. Tek Kelimeden Oluşan Sayılar

altı baş 279/5

altı bölük 127/6, 135/1

altı cellad 186/3, 187/6

altı gün 279/6

altı kafir 263/6

altı katla 279/5

altı kerre 203/12

altı ögeç derisi 61/13

altı parmak 210/13

altı per(lü) 64/9, 70/2, 72/10, 209/7, 250/7, 287/6

altı yıl 261/10

altı yol 135/1

altı yol ayırdı 261/10

altı yüz 39/9, 40/2, 48/7, 192/2, 255/11

altmış adam 219/12, 263/13

altmış arşun 202/13

altmış batman 203/1, 203/7, 209/4

altmış biğ 60/13, 150/9, 277/4

altmış demür tonlu kafir 264/1

altmış kişi 264/10

altmış ögeç derisi 61/12

altmış tutam 41/3, 48/12, 60/2, 150/4, 209/1, 297/4, 302/10

altmış yaraklu adam 264/1

biğ (dahı) aygır 85/8

biğ (dahı) buğra (ner) 86/9

biğ (dahı) koyun görmemiş koç 85/9

- biñ** (dahı) püre 85/10, 87/8
biñ (de) haraça karaça püreler 86/12
biñ (de) koç 86/10
biñ (de) kuyruksuz kulaksuz köpek 85/10, 86/11
biñ aygır 86/9, 87/5
biñ buğra (ner) 87/6
biñ buğra 85/7
biñ Bügdüz 151/9
biñ kafir 128/12
biñ kavum 151/9
biñ koç 87/7
biñ kuyruksuz kulaksuz köpek 87/7
biñ yir 10/3, 67/1, 122/11, 202/2, 235/7
bir alay 264/5
bir at 235/10
bir ay 144/7
bir batman 13/9, 14/10
bir bölük 155/9, 195/10, 255/10, 273/2
bir çomak 235/10
bir günde 43/11
bir kerre 10/4, 236/13
bir kez 232/12
bir kılıç 235/10
bir kızçuğaz(ımı) 191/13
bir kiçi 56/12
bir saat(de) 148/3
bir süri 76/2, 272/5
bir torba 281/5
bir tutam 225/4
bir ya **iki** bölük 127/8
bir yıl 261/3, 261/7, 261/8

biş gün 242/7, 255/1

biş yaş(ına) 70/3

biş yıl 261/9

biş yüz 22/5, 65/1, 70/13, 71/9, 220/1, 220/6, 222/5

dört oğlu 220/7, 222/6

dört parmak 289/9

dört yan 115/9, 136/11, 259/9, 267/12

dört yıl 261/9

dört yigit 180/1

elli biş 277/3

iki adam 219/13

iki adam 220/2, 220/6, 222/5

iki argış 109/5

iki at 82/9

iki ay 144/7

iki ayağ(inun üzerine) 99/4

iki canavar 186/2

iki göz 3/13, 99/12

iki halal 168/6

iki hasret 212/5

iki kardaş 6/4, 39/12, 41/12, 48/7, 270/1, 271/7, 289/1

iki karındaş 218/11

iki kayış 189/7

iki kelpçügez 26/10

iki kılıç 230/2

iki koşa kardaş 99/8

iki koşa yay 172/12

iki oğlançuk 166/4, 167/4, 222/8

iki oğlu 253/12

iki oh 198/13

iki para 108/10, 230/6, 230/8, 268/3

iki pehlivan 79/7

iki rek‘at 151/13, 193/7

iki rik‘at 120/4, 132/4, 63/3

iki şahbaz yügrük at 82/5

iki şeb-çerağ 99/7

iki talu 22/13, 52/13

iki yıl 261/3, 261/8

iki yirden 189/6

kırk akça 155/4

kırk ala gözlü yigit 126/9

kırk baş (kul) 65/7

kırk big kızı 52/2, 53/1, 53/13

kırk bin 277/3

kırk cariye 153/10

kırk cübbe 62/11

kırk er(çe) 252/2

kırk gice 121/11

kırk gün 29/7, 89/12, 121/11

kırk ince billü kız 38/8, 39/2, 47/11, 51/4, 55/3, 57/11, 148/7

kırk ince kız 23/8, 26/3, 28/13

kırk iş 177/13, 177/9 181/3, 190/9

kırk ivlü kul 153/10

Kırk Kınuk 180/2

kırk kırnak 65/7

kırk namerd 21/12, 23/4, 25/12, 30/9, 30/13, 33/8, 33/9, 33/11, 33/12, 34/1, 34/3

kırk namerdler 22/6, 29/7, 31/8

kırk nefer 100/7

kırk otak 153/9

kırk oynaş(lu) 114/2

kırk tutam 199/10

kırk yigit 11/7, 18/10, 18/10, 18/13, 19/4, 21/11, 30/13, 31/5, 34/3, 34/5, 40/8, 47/12, 57/13, 58/7, 71/3, 90/1, 97/3, 97/9, 121/7, 129/12, 131/7, 133/10, 134/1, 141/7, 157/3, 171/11, 174/4, 177/5, 180/12, 181/1, 181/4, 296/2

kırk yir 51/9, 51/11, 51/12, 121/9, 189/10

kırk yoldaş 31/10, 97/3, 132/13, 177/9, 177/13, 181/3, 190/10

on ay 52/10, 165/2

on beley 84/6

on biş 39/7

on gün 190/4

on parmak 43/5, 115/2

on yaş(ına) 70/3, 260/12

otuz biş 277/2

seksen biş 277/5

seksen ok 49/1

seksen yir 36/4

toksan baş(lu) 36/2

toksan biş 277/5

toksan oh 198/18

toksan ok 41/5, 247/11

toksan tümen 122/12, 141/4

toksan yir 36/3

tokuz ... kafir kızları 36/6

tokuz ay 52/9, 164/13

tokuz bazlamaç 7/12

tokuz buğra 163/4

tokuz kara gözlü kafir kızları 123/1

tokuz koca (başları) 151/10

tokuz tümen 235/9, 236/11, 240/1

tokuz yir(de) 122/13

tümen koyun 18/1, 32/5, 33/10, 280/12

üç (dahı) ordu uşığı 16/3

üç ay 144/8

üç canavar 173/1, 173/2, 173/6, 175/1, 177/11, 190/11, 191/13

üç gün 43/11, 105/8, 105/9, 237/4, 237/5, 242/2, 263/3, 263/8

üç katla 26/12

üç kerre 28/12, 85/3, 148/3, 150/6, 182/12, 205/13

üç kiçi 56/11

üç kişi 15/13, 16/1

üç nesne 73/2

üç oğlan 16/5

üç ok 291/9, 301/13

üç yaşar tana 56/10

üç yelek(lü) 63/11

üç yıl 57/1, 261/4

üç yir 39/13, 48/10

üç yüz 37/5, 38/10, 41/12, 48/9, 126/8, 153/5, 237/9, 246/3, 246/9, 250/4, 254/13, 265/6, 266/1, 266/2, 293/11

üç, boz ok 293/5

yidi ağaç 178/4

yidi baş(lu) 278/6

yidi biñ 38/2

yidi dere 5/4

yidi gice 65/6, 177/6, 190/8, 290/12

yidi gün 65/6, 126/4, 140/9, 153/9, 177/6, 190/7, 272/12, 290/12, 300/11

yidi kafır bigi 120/10

yidi kat 178/10

yidi katla 207/13, 222/3

yidi kerre 219/5, 219/6

yidi kız 61/5

yidi kız kardaş 91/11, 96/7

yidi kız karındaş 95/11, 121/8

yidi urgun 207/10

yidi yaş(ında) 275/1

yidi yıl(lık) 178/7

yidi yigit 121/9

yidi yir 59/12, 150/1, 185/12, 229/10

yidi yol (ayırdı) 96/7

yidi yüz 90/6

yirmi biş 277/1

yüz adam 247/4

yüz biş 277/6

yüz kafir 178/9, 247/6, 264/11

yüz kerre 264/10

yüz para 297/9

yarım kerpiç 281/6

B. Grup Halindeki Sayılar

altı yüz kafir 39/8, 39/9, 48/7, 192/1

altı yüz kara tonlu kafir 255/11

altmış biş er 277/4

altmış biş kafir 60/13, 150/9

biş biş er 277/1

biş yüz kafir 70/13

biş yüz kafir 71/9

biş yüz koyun 220/1, 220/6, 222/5

biş yüz Oğuz yigitleri 65/1

elli biş er 277/3

elli yidi kal'a 62/9, 205/10, 288/4

kırk biş er 277/3

on altı biş 127/4, 127/10

on altı biş ip üzengülü, kiçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kafir 127/10

on altı biş kara tonlu kafir 127/4

on altı yaş (yaşladuñ) 125/3

on altı yıl 71/6, 92/12, 93/3, 96/2, 98/2, 101/10, 203/11, 204/8

on altı yıl(lık) 117/9

on altı yıllık hasretüñ 117/9

on altı yigit 284/5

on biş koyun 39/7

on biş biş 153/3

on biş biş kafir 153/3

on biş yaş(ına) 15/7, 70/4, 204/2

on igiçe süñüçüg 27/5

on iki batman 56/12

on iki biş 64/13

on iki biş kafir 64/13

otuz biş er 277/2

otuz dokuz yigit 90/12, 100/4, 100/7, 120/12, 121/10

otuz dokuz yigit 90/12, 120/12

otuz dokuz yoldaş 99/13, 109/5

otuz dokuz yoldaşın 99/13

otuz iki baş 173/8

otuz iki diş 243/1

otuz iki kafir bigi 173/4

otuz tokuz kız 121/9

otuz üç akça 155/3

otuz yidi kal'a bigi 62/11

seksen biş er 277/5

toksan biş yağı 277/5

üç otuz on yaş 4/12

üç yüz altmış altı alp 237/9, 259/7

üç yüz altmış altı alp erenler 293/11

üç yüz kafir 48/9, 266/1, 266/2

üç yüz murassa' tonlu yigit 126/8

üç yüz say cıdalı yigit 254/13

üç yüz yigit 37/5, 38/11, 153/5, 246/3, 246/9, 250/4

yidi biş kaftanınun ardı yırtıhlu, yarımından kara saçlu, sası dinlü, din düşmeni, alaca atlu kafir 38/2

yidi biş kafir 32/2

yidi yüz kafir 90/6

yigirmi biş big 273/9

yigirmi dört bahadır sancak bigi 206/5

yigirmi dört boyun 151/7

yigirmi dört sancak bigi 205/6, 209/10

yirmi biş er 277/1

yitmiş iki puthana 251/11

yüz bin er 277/6

yüz kırk yıl 168/6, 168/8, 169/6

Tek kelimelik sayıların yetmediği yerde birden fazla sayının bir araya gelmesiyle sayı grubu meydana gelir. Bu grup iki şekilde meydana gelir.

- a) Yüzler, binler, milyonlar, milyarlar basamağından önce gelen sayılarla sayı grubu meydana gelir. Bunlar sıfat tamlaması şeklindedir.
- b) Yüzler, binler, milyonlar, milyarlar basamağından sonra gelen alt basamakları ifade eden sayılarla sayı grubu oluşur. Yeni sayı her iki sayının toplamıdır.

Dede Korkut'taki sayı grupları yapı bakımından günümüzle paralellik arz eder. Sadece bir yerde farklı bir yapı kullanılmıştır. Bu otuzun katlarından meydana gelen sayı sistemidir.

üç otuz on yaş 4/12

Sıralanış

altmış yaraklu adam 264/1

kırk ivlü kul 153/10

altmış demür tonlu kafir 264/1

biñ (dahı) koyun görmemiş koç 85/9

biñ (de) haraça karaça püreler 86/12

biñ (de) kuyruksuz kulaksuz köpek 85/10, 86/11

biñ kuyruksuz kulaksuz köpek 87/7

kırk ala gözlü yigit 126/9

kırk ince billü kız 38/8, 39/2, 47/11, 51/4, 55/3, 57/11, 148/7

tokuz kara gözlü kafir kızları 123/1

altı yüz kara tonlu kafir 255/11

on altı biñ / ip üzengülü, kiçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kafir 127/10

on altı biñ kara tonlu kafir 127/4

üç yüz murassa‘ tonlu yigit 126/8

üç yüz say cıdalı yigit 254/13

yidi biñ kaftanınun ardı yırtuhlu, yarımından kara saçlu, sası dinlü, din düşmeni, alaca atlu kafir 38/2

iki koşa yay 172/12

iki koşa kardaş 99/8

iki şahbaz yügrük at 82/5

kırk ince kız 23/8, 26/3, 28/13

yidi kız kardaş 91/11, 96/7

yidi kız karındaş 95/11, 121/8

yigirmi dört bahadır sancak bigi 206/5

yaraklu **altmış** adam 263/13

kurumsı **kırk tutam** kara saçlum 199/10

Dede Korkut'ta sayılardan yapılan sıfatlarla vasıf bildiren sıfatlar aynı isme gelirse sıralama “*sayı+vasıf+isim*” şeklinde olur. Bu kuralın dışına bir misalde çıkmıştır. Günümüzde ise daha çok “*vasıf + sayı + isim*” sıralaması tercih edilmektedir. Ancak bu her zaman geçerli değildir. Bazı vasıflarda veya mana karışıklığı olmayacak şekilde vurgulanmış yerlerde sıra tersine dönebilmektedir. Bu durum konuşma dilinde daha yaygındır.

Dede Korkut'ta cinsiyet, cins bildiren vasıflar günümüzde olduğu gibi sayılarla meydana gelen miktar sıfatlarından sonra gelir.

Dede Korkut'ta günümüzdeki kullanıma en aykırı misaller **+IU** eki ile meydana getirilen vasıflarda görülmektedir. Sayı ile bu ekle meydana getirilen sıfatlar aynı isme geldiğinde önce sayı sonra **+IU** ekini alan sıfat gelir. Söz konusu sıfatlar sadece bir örnekte günümüzdeki sıralamaya uygun olarak sıralanmışlardır. Günümüzde bu ekle yapılan vasıflar sıralamada hiçbir şekilde sayıdan sonra gelmez.

Çokluk Eki Alanlar

biş (de) haraça karaça püreler 86/12

kırk namerdler 22/6, 29/7, 31/8

tokuz ... kafir kızları 36/6

tokuz kara gözlü kafir kızları 123/1

biş yüz Oğuz yigitleri 65/1

üç yüz altmış altı alp erenler 293/11

Sayılarla meydana getirilen sıfat tamlamalarının isimlerine günümüzde çokluk eki getirilmez. Dede Korkut'ta da bu kural hemen hemen geçerlidir. Beş altı yerde bunun hilafına bir duruma rastlanır. Günümüzde de daimî grup ismi meydana getiren sayıların kullanıldığı sıfat tamlamaları çokluk ekini alırlar. Dede Korkut'ta sayı ve isimden meydana gelen sıfat tamlamalarının çokluk eki alması bu sebebe bağlı değildir.

Dede Korkut'ta sayılarla ilgili dikkat çeken ilk husus sayıların sembolik değer ifade etmeleridir. Bundan dolayı karşımıza çok farklı sayılar çıkmaz. Umumiyetle aynı varlıklar aynı sayılarla ifade edilir. En çok ; *üç, yedi, on, kırk, altmış, biş, on iki, on beş, on altı, üç yüz, yedi yüz* sayıları kullanılmıştır. Bazı isimlerin sayısı standarttır.

Yigit: üç, yidi, on altı, kırk, otuz dokuz, üç yüz, biş yüz

Yaş: üç, biş, yidi, on, on biş, on altı, yüz (üç otuz on)

Kafir: altı, altmış, yüz, üç yüz, biş yüz, altı yüz, yidi yüz, biş, yidi biş, on biş biş, on altı biş, altmış biş

Sayısı Bildirilen Varlıklar

Kafir, yağı, namerd

Koyun, koç, ögeç, at, aygır, buğra, köpek, canavar

Er, yigit, yoldaş, alp, big, nefer, adam, kişi

Yıl, yaş, ay, gün, gice

Çomak, kılıç, yay, ok

Oğul, kız, karındaş, halal, cariye, uşak

Bölük, batman, arşun, ağaç, torba, tümen, katla, kerre, kez, tutam

4. EDAT GRUBU

(bir) **kuş deŋlü** oĝlan 247/2

dört parmak deŋlü zahm (urdı) 289/9

bu kadar iş 176/5

bu kadar nesne 89/11

bunun gibi kız 81/3

bunun kibi söz 108/7

bunun kibi yigit 180/7

menüm gibi oĝul 55/1

bögelek gibi buŋlu 87/13

depe gibi et (yıĝdı) 15/2, 24/12

depe gibi taş (yıĝdı) 39/13

göl gibi kıımız (saĝurđı) 15/2, 24/12

gümüş gibi aĝ bilek 115/5

güz alması gibi al yaŋak 54/6, 92/2, 94/4, 96/8, 115/10, 116/1, 139/3,

kargu gibi kara saç 54/7, 91/8, 115/9, 115/13, 164/11

Kazan kibi pehlivan 150/5

Uşun Koca oĝlı kibi pehlivan 218/10

gözinden gayrı yir 226/10

Edat, tek başına anlamı olmayan kelimelere verilen isimdir. Sona gelen çekim edatları geldikleri ismin anlamını çeşitli yönlerden tamamlar.

Türkçede hâl ekleri, iyelik ekleri gibi çekim ekleri isimlerin değişik manalar almasını sağlar. Çekim eklerinin karşılayamadığı manalar da mevcuttur. Bunları da edatlar karşılar. Meselâ: *benzerlik, miktar, vasıta, sebep, netice...*

Sona gelen çekim edatları üzerlerine geldikleri kelimeleri ya cümlede bir unsur (daha çok zarf) hâline getirir veya diğer bir kelime veya grupla birleştirip yeni bir grup meydana getirirler.

Çekim edatlarının çekim eklerinden hiçbir farkı yoktur. Bunlar, çekim ekleri kadar yaygın kullanıma sahip olup, kelime gruplarına gelebilirler. Çekim ekleriyle farklı olan yanları, ayrı yazılmaları ve ünlü uyumlarına uymamalarıdır. Eskiden bulunan fakat günümüzde bulunmayan bazı çekim eklerinin yerini edatların tutması bu kanaati doğrular. Aynı zamanda sadece hâl ekiyle yerine getirilen bazı görevlerin, hal ekinin edatlarla genişmesinden sonra da yine aynı şekilde devam etmesi edatlarla çekim eklerinin görev bakımından aslında ayrı ayrı görevler üstlenmediklerini gösterir.

Dede Korkut'ta:

Yapılar:

1. isim unsuru + deñlü / isim
2. isim unsuru + kadar / isim
3. zamir (şahıs veya işaret) + tamlayan eki + gibi / isim
4. isim unsuru + gibi / isim
5. isim + ayrılma hâli+ gayrı / isim

Dede Korkut'ta sıfat tamlamalarını meydana getiren edatlar; sıfatın, ismi üzerinde üç mana ifade etmesini sağlamıştır.

- **Benzerlik:** “*Gibi*” edatıyla sağlanmıştır. Sıfat, ismin neye benzediğini ifade eder. Günümüzle aynı yapı kullanılmıştır. Bazı tamlamalarda benzerlik ifade eden edattan sonra benzetme yönü olan vasıf söylenmemiştir. Benzetmelerin çoğunda üstünlük aşırılık manası hissedilir.
güz alması gibi al yaqak 54/6, 92/2, 94/4, 96/8, 115/10, 116/1, 139/3,

- **Miktar:** “*deqlü, kadar*” edatlarıyla sağlanmıştır. Sıfat, isminin miktarını belirtir. Bunların dışında “*gibi*” edatı da miktar manası ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Şüphesiz bunların hepsinde de benzerlik manası, “*benzer miktarda*” manası vardır. Miktar bildiren sıfatlarda da aşırılık manası görülür.

- **İstisna**
gözinden gayrı yirde 226/10

Benzerlik manası taşıyan edatlarla meydana getirilen sıfatlar vasıf, *kadar* ve *deqlü* edatlarıyla meydana getirilenler sıfatlar ise miktar bildirir.

“*Gibi*” edatının bazı misallerde benzerlik bildirmediği de görülür. Bir vasfın, sıfatta adı geçen kişide en üst seviyede bulunduğunu; o sıfatla, bahsedilen kişinin meşhur olduğunu bildirir.

Uşun Koca oğlu kibi pehlivan 218/10

Kazan kibi pehlivan 150/5

5. SIFAT TAMLAMASI

A. Miktar Bildirenler

1. Sayı +Ölçü Bildiren İsim / İsim

altı baş er ile 279/5
altmış arşun kamet 202/13
altmış batman gürz 203/1, 203/7, 209/4
altmış tutam ala gönder 41/3, 60/2, 150/4, 302/10
altmış tutam gönderüni 48/12
altmış tutam süni 297/4
altmış tutam süvri cıda 209/1
bir batman 'ayâl 14/10
bir batman oğul 13/9
bir tutam oh 225/4
kırk baş kul 65/7
kırk tutam kara saç(lum) 199/10
on beleğ yir 84/6
on iki batman taş 56/12
yidi ağaç yir 178/4

2. Sayı +Ölçü Bildirmeyen İsim / İsim

üç canavar kalınlığı kaftanlığı (var idi) 173/1
kırk nefer kafirler 100/7
biş kelime haber 128/3
iki rik'at namaz 63/3, 120/4, 132/4, 151/13, 193/7
biş kelime du'â 66/8, 154/10, 201/9, 213/3, 291/5, 304/3, 170/2
birkaç kelime haber 130/2, 194/12
bir niçe müddet(den sonra) 15/4

3. Sıfat + Kap İsmi / İsim

bir kazan süd 217/5

bir külek yoğurt 7/13

bir torba saman 281/5

4. Sayı + Topluluk İsmi /İsim

bir alay atlu 264/5

bir bölük atlı 273/2

bir bölük kaz 195/10

bir bölük oba 155/9

bir bölük toz 127/6

bir süri geyik 76/2

bir süri kaz 272/5

toksan tümen genç Oğuz 122/12, 141/4

tokuz tümen Gürcistan 235/9, 236/11, 240/1

B. Diğer Sıfat Tamlamaları

1. Neden Yapıldığı

bir torba saman döşek(lü) 281/5

kara polad (polat) öz kılıç 3/10, 13/11, 31/3, 35/6, 49/1, 63/10, 66/4, 129/7, 130/10, 132/9, 154/8, 184/2, 184/11, 211/3, 221/9, 232/7, 245/12, 247/9, 248/9, 249/4, 250/2, 250/11, 259/2, 282/2, 297/2, 297/11

yarım kerpiç yasduk(lu) 281/6

yonma ağaç tañrı(lu) 281/6

2. Birleşik Kelime Olan Cins

ağ boz at 35/5, 60/13 , 66/3, 154/7, 206/10, 234/4, 258/8, 268/5, 285/13, 286/13, 298/4, 299/11

kara göz at 149/4

kara koç at 81/2, 137/10, 145/3, 171/1, 263/2

3. Vasıf

kan alaca ordu 244/9

kaz alaca yund 280/10

4. Mahiyet

Ağça Kal'a Sürmelü 153/8, 279/13

karı düşmen tatar oğlu 142/2

on altı yıllık hasretün oğuluñ Beyrek 117/9

yaluñuzça oğlum Uruz 14/6

5. “Zarf + Sıfat”tan Meydana Gelenler

azîm görklü mahbûb kız 172/11

gayet sarp kilise 283/11

ne eylemeklü kada(sın) 161/3

ne heybetlü kocasın 157/8, 158/1

6. TEKRAR GRUBU

ala ala gönderler 63/9

asılan asılan kayalar 136/8

ayru ayru yollar 5/3

biserek biserek develer 223/2

böyük böyük sular 55/9

kanlu kanlu ırmaklar 59/2

kanlu kanlu su 75/7, 117/5, 145/2, 186/12, 234/12, 244/5, 256/1

kara kara denizler 55/10

kara kara taşlar 186/11, 244/5, 256/1, 224/9

kızıl kızıl develer 59/4

kunt kunt bilekler 106/7

kuru kuru çaylar 24/14, 138/1

salkum salkum taş yılleri (esdüğinde) 11/2, 21/4

sovuk sovuk bıçarlar 163/8

sovuk sovuk sular 102/13, 103/9, 118/1, 166/11, 167/10

şahbaz şahbaz atlar 59/3, 63/9

taşkun taşkun sular 104/5

yüksek yüksek kara taş 277/12

yüksek yüksek kara taşlar 166/10

argap argap kara taş 117/4

bam bam tepe başına 115/8, 115/12

çırgap çırgap çadır otak 123/5

katar katar deve 57/9, 103/12, 103/2, 118/3, 123/6, 163/10, 167/1

katar katar kızıl deve 38/6, 39/3, 40/6, 48/1

tavla tavla at 87/5

tavla tavla şahbaz at 38/6, 39/1, 40/5, 48/1, 58/1, 103/1, 103/10, 163/9, 166/12, 167/12

tolamaç tolamaç yolları 175/10, 176/6

tolap tolap ağ süd 165/3

yapa yapa karlar (yağsa) 3/8

cici bici türkmen kızı 171/7

dan dansuh kafir malı 71/7

dan dansuh, ala yahşi armağanlar 69/12

gelimlü gidimlü dünya 34/13, 65/12, 154/3, 201/5, 291/3, 303/9

haraça karaça püre 86/12

karalu göklü otağı 103/4, 104/2

kur kurma kuşak(lu) 61/8, 151/4

kuyruksuz kulaksuz köpek 85/10, 86/10, 87/7

tepel kaşga aygır 37/7

yamrı yumrı tadı(m), daya(m) 274/3

bir iki gögerçin 159/6

elli altmış adam 218/7

kırk elli yigit 299/11

üç dört yıl 261/9

Vurgulamak, çokluk ifade etmek için, eş görevli iki kelimenin eş anlamlılık, zıt anlamlılık, yakın anlamlılık veya şekilde benzerlik gibi bir ilgiyle, hiçbir eke ihtiyaç duymadan yan yana gelmiş biçimidir.

Bu iki kelime arasına hiçbir kelime girmez.

yavaş yavaş, tekrar tekrar, ara sıra, sabah akşam

Tekrar gruplarını iki ana başlık altında toplayabiliriz:

1) Deyimleşmiş (kalıplaşmış – donmuş) Tekrarlar

Bunlar toplumda herkesin bildiği ve kullandığı, tarihî bir süreç içinde teşekkül etmiş tekrarlardır. Adetleri sabittir. Bunlar gibi yeni bir tekrar grubunun teşekkülü uzun bir zaman ister.

a) Aynı Kelimenin Tekrarıyla

Daha çok ses taklidi kelimelerden ve ünlemlerden teşekkül eder. Bunların dışındaki misaller azdır.

şırıl şırıl, pırıl pırıl, gürül gürül, patır patır, hay hay, vah vah

b) Eş Manalı Veya Yakın Manalı Kelimelerin Tekrarıyla

kırık dökük, açık seçik, yalan yanlış, yarım yamalak, yorgun argın

c) Zıt Manalı Kelimelerin Tekrarıyla,

aşağı yukarı, er geç , az çok, iyi kötü,

d) Biri manalı biri manasız veya her ikisi de manasız olan (veya bizim manasını bugün bilemediğimiz) kelimelerin tekrarıyla

abuk subuk, eğri büğrü, apar topar, palas pandıras

2) Deyimleşmemiş Tekrarlar

Bunların sınırı yoktur. Herkes cümleye katmak istediği manaya göre yeni tekrarlar oluşturabilir.

a) Aynen tekrarlar

yavaş yavaş, koşa koşa, köy köy

b) Kelimenin ilk harfinin “**m**”ye çevrilerek tekrar edilmesiyle oluşanlar

kâğıt mağıt, okul mokul, para mara, kürk mürk

Bunların dışında başa getirilen seslerle yapılan kuvvetlendirmeler bazı dilcilerimiz tarafından tekrar grubu olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada bunlar ayrı bir kelime olarak kabul edilmedi. Bundan dolayı herhangi bir grup içinde ele alınmadı.

Masmavi, taptaze, sapasağlam

Dede Korkut’ta:

1. Aynı Kelimelerle

- **Vasıf Bildiren Kelimelerle Yapılanlar:** Bunlar mana bakımından ikiye ayrılmışlardır. Birinci ve en çok kullanılan grup, sıfatın isminin birden fazla olduğunu ve her birerinin de aynı vasfa sahip olduğunu ifade eder. İkinci grupta ise ismin sıfatının derecesi kuvvetlendirilir. Vasfın isimde normalden fazla bir şekilde bulunduğunu ifade eder.

tolamaç tolamaç yolları 175/10, 176/6

kuru kuru çaylar 24/14, 138/1

Bu tekrarlar mana bakımından vasıf bildiren sıfatlar yapmıştır.

- **Miktar Bildiren Kelimelerle Yapılanlar:** Bu tekrarlar, isimlerinin sayılarının veya miktarlarının fazla olduğunu ifade eder.
Mana bakımından bu tekrarlar miktar bildiren sıfatlar yapar.

2. Farklı Kelimelerle

- Birbirine ses ve mana bakımından yakın kelimelerle
- Zıt manalı kelimelerle
- Farklı kelimelerle

Bunlardan bazılarında bağlama grubu manası da vardır.

gelimliü gidimliü dünya

Mana bakımından bu tekrarlar vasıf bildiren sıfatlar yaparlar.

Sayılarla:

Dede Korkut'ta birbirine yakın sayıların bir araya getirilmesiyle de tekrar grubu meydana getirilmiştir. Bunlarda önce küçük sayı sonra büyük sayı söylenir. Bu tekrarlar mana yönünden belirsiz miktar ifade ederler.

elli altmış adam 218/7

7. CÜMLE HÂLİNDEKİ SIFATLAR

Boğazça Fatma dirler bir hatun 113/10

Egrek dirler bir yigit 257/12

Kan Turalı dirler bir yigit 178/3

Kapak Kan dirler bir kişi 220/9

Kılbaş dirler bir kişi 292/4

Kısırça Yinge dirler bir hatun 77/1, 112/11

Korkut Ata dirler bir er 2/1

Uşun Koca dirler bir kişi 253/11

Yalançı oğlu Yaltaçuk dirler bir kişi 98/4

Duha Koca oğlu Delü Dumrul dirler idi bir er 155/1

Kaınlı Koca dirler idi bir gürbüz er 170/6

Kazılık Koca dirler idi bir kişi 203/12

Begil dirler idi bir yigit 236/5

Ters Uzamış dirler idi Oğuzda bir yigit 254/5

Dirse Han dirler idi bir big 11/1

“*Dirler*” kelimesinin yüklem olduğu cümleler kendisinden sonraki bir kelimenin veya kelime grubunun sıfatı durumuna gelebiliyor. Cümlelerin sıfat olarak kullanılışına verilebilecek örneklerin içinden en fazla karşımıza çıkan yapı budur.

“-r” eki günümüzde sıfat-fiil olarak da, geniş zaman eki olarak da kullanılıyor. Buna sıfat-fiil, dolayısıyla bu cümleye de fiilimsi grubu diyemeyiz. Fiilimsiler hiçbir zaman şahıs eki almaz, çekimli fiil değildir.

Bunun yanında aynı kalıbın bir versiyonu olan “*dirler idi*” şekli de vardır. Bu iki şekilden biri bir kaideye göre tercih edilmemiştir. Metinleri yazıya geçiren kişinin

veya müstensih'in bazı yerlerde kendi şivesini esas alması veya eserin bu yapının değişmekte olduğu bir dönemde yazılmış olması buna sebep olabilir.

Günümüzde bunların yerine “*denilen, denilmekte olan*” gibi yapılara rastlıyoruz. “*Dedikleri*” şekli de bu yapıyı karşılar.

Günümüzde yüklemi “**yok**” kelimesi olan isim cümlelerini bir kelimenin sıfatı hâline getirmek istediğimizde bu kelime düşer yerine “olmayan” kelimesi gelir. Bu yapının yerine +sUz eki kullanılarak meydana getirilen tamlamalar da kullanılır. Dede Korkut’ta iki yerde “**yok**” kelimesi olduğu gibi korunarak cümlesiyle birlikte sıfat olarak kullanılmıştır:

dini yok akılsuz kafir 59/1

ussı yok dirneksüz kafir 59/1

8. BİRDEN FAZLA SIFATLA MEYDANA GETİRİLMİŞ BAZI TAMLAMALAR

Birden fazla sıfatla meydana getirilmiş tamlamaları iki ayrı bölümde inceleyip sıfatların sıralanış şekilleri ele alınacak.

8.1. Normal Kuruluştaki Olanlar

Bu sıfat tamlamalarında göze çarpan belli başlı gruplar şunlardır:

- a) Sıfat-fiil grupları
- b) İsim tamlamaları
- c) Yükleme +IU eki almış olan hâl grupları, isnat grubu
- d) Vasıf bildiren sıfatlar
- e) +IU ekiyle kurulmuş sıfatlar
- f) Hâl grupları

8.1.1. Birden Fazla Sıfatla Meydana Getirilen Sıfat

Tamlamalarının Sıralanışlarındaki Benzerliğe Göre Gruplandırılması

Fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

Fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

Fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

Fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi // isim tamlaması / isim

Fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi /// isim tamlaması // vasıf bildiren sıfat / isim
fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi /// isim tamlaması // vasıf bildiren sıfat / isim
fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi // isnat (+IU ile) / isim
fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi /// isim tamlaması // sıfat / isim
Fiilimsi, fiilimsi, isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması // +IU / isim
Fiilimsi, fiilimsi, isim tamlaması, isim tamlaması // +IU / isim
Fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, isim tamlaması, isim tamlaması // vasıf bildiren
sıfat / isim

fiilimsi, fiilimsi, isnat grubu (+cA ile - mikdar), isnat (vasıf), /// isim tamlaması //
+IU ile yapılan sıfat / isim
Fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, fiilimsi, +IU ile kurulan, isnat (+IU ile) /// isim
tamlaması // sıfat / isim

isim tamlaması, isim tamlaması / isim
isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması, isim
tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması /
isim

+IU ile kurulan; +IU ile kurulan, hâl grubu, isnat grubu (+IU eki almış), isnat
grubu (+IU eki almış), isnat grubu (+IU eki almış) // vasıf bildiren sıfat / isim
+IU ile kurulan; +IU ile kurulan, hâl grubu, isnat grubu (+IU eki almış), isnat
grubu (mikdar bildiren) / isim

isim cümlesi(+IU ile), +IU eki ile kurulan sıfat, +IU eki ile kurulan sıfat, isnat
grubu (+IU ile), fiilimsi /// isim tamlaması // sıfat / isim
isim cümlesi (+IU ile), +IU ile kurulan /// belirsiz sıfat // vasıf, vasıf / isim
isnat (+IU ile), hâl grubu (+IU ile), +IU ile kurulan, isim tamlaması // +IU ile
kurulan / isim

8.1.2. Birden Fazla Sıfatla Meydana Gelen Sıfat Tamlamalarının Nitelenen Kişi ve Varlıklara Göre Gruplandırılması

**Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan, adahlusun ayruklar alur iken
tartup alan Pay Püre Han oğlu Bamsı Beyrek 286/8**

**Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan, ap alaca gerdegine karşı gelen,
yidi kızun umudı, kalın Oğuz imrençesi, Kazan Bigün inağı boz aygırlu Beyrek
61/1-6**

**Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan, ap alaca gerdegine karşı gelen,
kalın Oğuz imrençesi, Kazan Bigün yınağı boz aygırlu Beyrek 150/13-151/1**

Fülimsi, fülimsi //isim tamlaması/ isim

Fülimsi, fülimsi, isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması // +lU / isim

Fülimsi, fülimsi, isim tamlaması, isim tamlaması // +lU / isim

kalın Oğuz arkası, Bayındır Hanun güyegüsi Salur Kazan 67/10

**tülü kuşun yavrisı, beze miskin umudı, Amit Suyınun aslanı, Karaçuğun
kaplanı, koğur atun iyesi, Han Uruzun ağası, Bayındır Hanun güyegüsi, kalın
Oğuzun devleti, kalmış yigit arhası Salur Kazan 35/11-36/1**

isim tamlaması, isim tamlaması / isim

*isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması,
isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması, isim tamlaması / isim*

Demür Kapu Dervendinde olan, kargu süñü uçında er böğürden, garıma yetdüğinde kimsin diye sormayan Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar 205/7

Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı depüp alan, altmış tutam ala gönderinüñ uçında er böğürden Kıyan Selçük oğlu Delü Dunder 60/1-2

Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı kapup alan, altmış tutam ala gönderinüñ uçında er böğürden, Kazan kibi pehlivanı bir savaşıda üç kerre atından yıkan Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar 150/3-6

Fülimsi, fülimsi // isim tamlaması / isim

Fülimsi, fülimsi // isim tamlaması / isim

Fülimsi, fülimsi, fülimsi // isim tamlaması / isim

Kara Dere ağzında Kadir viren, kara buğa derisinden bişiginüñ yapuğı olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, bıyığın eşsesinde yidi yirde dügen, erenler evreni, Kazan Bigüñ kartaşı Kara Göne 59/10-12

Kara Dere ağzında Kadir viren, kara buğa derisinden bişiginüñ yapuğı olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, kara bıyığın yidi yirde eşsesinde dügen, Kazan kartaşı Kara Göne 149/12-13

Fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi, isim tamlaması, isim tamlaması // vasıf bildiren sıfat / isim

Fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi /// isim tamlaması // vasıf bildiren sıfat / isim

Aygır Gözler Suyından at yüzdüren, elli yidi kal'anuñ kilidin alan Eylik Koca oğlu Dülek Evren 205/10

Öz adına horlayan, ilden çıkan, elli yidi kal'anuñ kilidin alan Eylik Koca Oğlu Dönebilmez Dülek Evren 288/3

fülimsi, fülimsi // isim tamlaması / isim

fülimsi, fülimsi, fülimsi /// isim tamlaması // vasıf bildiren sıfat / isim

çaya baksa çalımlu, çal kara kuş erdemlü, kur kurma kuşaklu, kulağı altun küpelü, kalın Oğuz biglerini bir bir atından yıkıçı Kazılık Koca oğlu Big Yigenek 61/8-9

çaya baksa çalımlu, çal kara kuş erdemlü, kur kurma kuşaklu, kulağı altun küpelü, kalın Oğuz biglerini bir bir atından yıkan Kazılık Koca oğlu Big Yigenek 151/3-5

isim cümlesi(+IU ile), +IU eki ile kurulan sıfat, +IU eki ile kurulan sıfat, isnat grubu (+IU ile), fülimsi /// isim tamlaması // sıfat / isim

destursuzca Bayındır Hanuñ yağısın basan, altmış biñ kafiye kan kurduran, ağ boz atınuñ yilisi üzerinde kar turduran Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin 60/12-61/1

varuban destursuzca Bayındır Hanuñ yağısın basan, altmış biñ kafiye kan kurduran Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin 150/8-10

fülimsi, fülimsi, fülimsi // isim tamlaması / isim

fülimsi, fülimsi // isim tamlaması / isim

kara gözlü, hûb yüzlü, saçı ardına örölü, göksi kızıl dügmelü, elleri bileginden kınalu, parmakları nigarlu mahbub kafir kızları 36/5-7

kara gözlü, örme saçlu, elleri aya bileginden kınalu, parmakları nigarlu, boğazları birer karış kafir kızları 123/2-3

+IU ile kurulan; +IU ile kurulan, hâl grubu, isnat grubu (+IU eki almış), isnat grubu (+IU eki almış), isnat grubu (+IU eki almış) // vasıf bildiren sıfat / isim

+IU ile kurulan; +IU ile kurulan, hâl grubu, isnat grubu (+IU eki almış), isnat grubu (mikdar bildiren) / isim

altmış ögeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külâh itse kulaklarını örtmeyen, kolı budı haraınça, uzun baldırları ince, Kazan Bigün tayısı at ağızlu Aruz Koca 62/1

fülimsi, fülimsi, isnat grubu (+cA ile - mikdar), isnat (vasıf), /// isim tamlaması // +IU ile yapılan sıfat / isim

Hemid ilen Merdin kal'asın depüp yıkan, demür yaylu Kapçak Melike kan kUSDuran, gelüben Kazanuñ kızın erlik ile alan, Oğuzuñ ak sakallu kocaları görende ol yigidi tahsinleyen, al mahmûzî şalvarlu, atı bahrî hotozlu Kara Göne oğlı Kara Budak 60/6-9

Fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi, +IU ile kurulan, isnat (+IU ile) /// isim tamlaması // sıfat / isim

**varuban peygamberün yüzini gören, gelübeni Oğuzda sahabesi olan, acığı
tutanda bıyıklarından kan çıkan bıyığı kanlu Bügdüz Emen 62/5**

fülimsi, fülimsi, fülimsi // isnat (+IU ile) / isim

**kafirleri it ardında horlayan, ilden çıkup Aygır Gözler Suyından at yüzdüren,
elli yidi kal'anuñ kilidin alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikah iden, Sofı Sandal
Melike kan kusduran, kırk cübbe bürinüp otuz yidi kal'a biginüñ mahbub
kızlarını çalup bir bir boynın kuçan, yüzinde tutağında öpen, Eylik Koca oğlu
Alp Eren 62/7-12**

fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi // isim tamlaması / isim

çaya baksa çalımlu, çal kara kuş erdemlü bir gözel yahşı yigit 70/4

isim cümlesi (+IU ile), +IU ile kurulan /// belirsiz sıfat // vasıf, vasıf / isim

**kaftanınun ardı yırtuhlu, yarımından kara saçlu, sası dinlü, din düşmeni alaca
atlu kafir 38/2**

*isnat (+IU ile), hâl grubu (+IU ile), +IU ile kurulan, isim tamlaması // +IU ile
kurulan / isim*

ağça sazlar içinde saru gönler görüben taylar basan, avuñ tamarun delüben
kanın soran, kara polad öz kılıçdan kayıtmayan, ağça tozlu katı yaydan
dürsinmeyen, ağ yeleklü ötkün ohdan korkmayan canavarlar serveri kağan aslan
184/1-4

fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi /// isim tamlaması // sıfat / isim

kap kayalar başında yuva tutan, kâdir ulu tañrıya yakın uçan, mancılığı ağır
taşdan ğızıldayup katı inen, Arı gölün ördüğün şakiyup alan, kaba üyge dip
yorır iken tartup üzen, karınçuğu aç olsa kalkup uçan cümle kuşlar sultanı çal
kara kuş 188/7-12

fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi, fülimsi // isim tamlaması / isim

Birden fazla sıfat bir diğerrinin sıfatı hâline gelmeden bağlama grubu hâlinde sıralandığında;

- Önce fiilimsiler gelir. Fiilimsilerde aynı fiilimsinin olması hatta, aynı fiilimsinin de aynı zamanı ifade etmesi gerekir.
- Sonra isim tamlamaları, +II eki ile kurulanlar, vasıf bildirenler gelir.
- İsim tamlaması ve +II ile meydana getirilen sıfatlar isme yakın olursa ve tek olurlarsa tamlama hâlinde kendinden önce gelen fiilimsilerin mevsufu olurlar.

Dede Korkut'ta umumiyetle bunlara uyulmuştur. Sıfatlar günümüze yakın bir şekilde sıralanmıştır. Dede Korkut'taki sıralama için şunlar söylenebilir:

- Fiilimsi gruplarıyla isim cümlesinden meydana gelen sıfatlar bir arada olursa önce fiilimsi sonra isim cümlesi (bazen isim tamlaması; ki bu da bir isim cümlesidir) sonra da +IU eki ile meydana getirilen sıfatlar gelir. Bunda fiilimsi, +IU eki ile kurulan sıfatlar yoksa hepsinin sıfatı olur, varsa isim cümlesi ile fiilimsi, +IU eki ile kurulan tamlamanın sıfatı olur.
- Birkaç fiilimsi ve isim tamlaması sıfat olursa fiilimsiler sıfat diğerrleri mevsuf olur.
- Günümüzde isim tamlamalarının mevsufa dahil olmayıp fiilimsi grubu ile bağlama grubu oluşturması istenirse, mevsufa dahil edilmek istenmezse; bunlara “olan” kelimesi getirilir. Böyle durumlarda bu sıfatlar sıralamada diğerrlerinden önce de gelebilir. Dede Korkut'ta “olan” kelimesi kullanılmadan da bu işlem yapılmıştır.
- +IU ile kurulan sıfatlar, isim tamlamalarında olduğu gibi fiilimsilerden önce, “olan” kelimesini almadan gelebilirler.
- Fiilimsiler arasında uyumun olmadığı örneklere rastlanır.
- Umumiyetle tek olan isim tamlamaları sıfat tamlaması kurup tamlamalarıyla birlikte fiilimsilerin ve +IU ekiyle kurulanların mevsufu olur.

8.2. Hitap Şeklinde Olanlar

Bu sıfatlarda sıralanış neredeyse hiçbir kurala bağlı değildir. Bunlarda söylenen sözün yapısı değil manası mühimdir ve yapı bakımından diğer sıfatlara da benzemeyen sıfatların sıralanışında önem sırası esastır. Âdeta bunlar isimleşmiş sıfat gibidirler. Muhataba söylendiği için isimleri söylenmiyor diye düşünülebilir. Ancak en sonunda isim söylenir. Bunun için isimle sıfatları arasındaki bağ çok kuvvetli değildir. Her sıfat isimleşmiş gibi düşünüldüğü için de ayrı ayrı hitap unsuru gibi görülebilir. Böyle olunca sıfatların belli sıralarda gelmesi gerekmez.

alañ sabah sapa yirde dikilende ağ ban ivlü, atlas ile yapılanda gök sayvanlu, tavla tavla çekilende şahbaz atlu, çağıruban dad virende bol çavuşlu, yaykanduğında yağ dökilen bol nimetlü, kalmış yigit arhası, beze miskin umudı, Bayındır Hanuñ güyegüsi, tülü kuşuñ yavrısı, Türkistanuñ direği, Amıt Suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı, koñur atıñ iyesi, Han Uruzuñ ağası hanum
Kazan 109/12-110/6

alañ sabah sapa yirde dikilende ağ ban ivlü, atlas ile yapılanda gök sayvanlu, tavla tavla çekilende şahbaz atlu, çağıruban dad virende bol çavuşlu, yaykanduğında yağ tökilen bol nimetlü, kalmış yigit arhası, beze miskin umudı, Türkistanuñ direği, tülü kuşuñ yavrısı, Amıt Suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı devletlü han 204/12-205/4

Salur bigi, Salur görki; başum bahtı, ivüm tahtı; han babamıñ güyegüsi, kadun anamıñ sevgüsi, atam anam virdügi, göz açuban gördüğüm, köñül virüp sevdüğüm big yigidüm Kazan 136/1-3

avucına sığmayan elüklü oğlu, erdil teke buynuzından katı yaylu, İç Oğuzda Taş Oğuzda adı bellü Aruz oğlu hanum Basat 221/5-6

(berü gelgil) başum bahtı ivüm tahtı, han babamuñ güveyisi, kadın anamıñ sevgüsü, atam anam virdügi, göz açuban gördüğüm, köñül virüp sevdüğüm a
Dirse Han 24/1-3

it kibi güv güv iden, çerkez hırslu, küçücük toñuz şölenlü, bir torba saman döşeklü, yarım kerpiç yasduklu, yonma ağaç tañrılı köpegüm kafir 281/4-6

III. BÖLÜM

1. SONUÇLAR

Dede Korkut'taki sıfat tamlamaları yapı ve görev bakımından günümüz Türkçesiyle hemen hemen aynı özelliklere sahiptir. Bununla birlikte günümüz yazı dilinde görülmeyen yapılar da mevcuttur:

1. Günümüzde belirtili isim tamlamalarından önce sıfat kullanılmaz, sıfat tamlayanla tamlanan arasına girer. *Dede Korkut*'ta ise sıfatlar isim tamlamasından önce gelebilir

Kiçmiş menüm günüm 54/10

2. Günümüzde vasıf bildiren sıfatla belirsiz miktar bildiren sıfatlar aynı isme gelirse genellikle önce vasıf, sonra miktar söylenir. *Dede Korkut*'ta ise sıralama bunun tersidir. Önce belirsiz miktar sonra vasıf bildiren sıfat söylenir.

cemî' yanında olan kızlar 178/11

Dede Korkut'ta sayılardan yapılan sıfatlarla vasıf bildiren sıfatlar aynı isme gelirse sıralama "sayı+vasıf+isim" şeklinde olur; ancak aksi örnekleri de görmek mümkündür

biñ (dahı) *koyun görmemiş* koç 85/9

Sayı ve +IU eki ile meydana getirilen sıfatlar aynı isme geldiğinde önce sayı sonra +IU ekini alan sıfat gelir.

altmış yaraklu adam 264/1

kırk ivlü kul 153/10

altmış demür tonlu kafir 264/1

3. Dede Korkut'ta kişi zamirleri sıfat olarak kullanılmıştır.

ben gelin 191/9

biz kafir 40/11

sen yaluşuz göz 231/2

4. Dede Korkut'ta **isim + bulunma hâli +  / isim** şeklinde mekan sıfatı yapan yapı kullanılmıştır. **+ki** eki alan benzer kelimeler bu ek olmadan da varlıkların mekânını bildirmişlerdir. Bu sıfatlarda “+de olan, +de bulunan” manası vardır.

ařayılđa aşça koyun(‑ı sorar olsam) 103/3, 104/1, (‑um sana şölen olsun) 113/4, (bundan kiçdi) 139/9, (esen olsa) 145/5, (‑um gerek ise) 163/11, (‑um) 167/2, 196/13

altında al aygır 247/8, 250/2

5. Fiilimsi gruplarında farklılıklar görülür:

‑(y)An

Özne+fiilimsi /nesne

Sıfat-fiillerin içinde günümüz Türkçesine en aykırı kullanım bu yapıda görülür. Türkiye Türkçesinde **‑(y)An** sıfat-fiil eki öznelerin sıfatlarını oluşturan fiilimsi grupları meydana getirir. Hiçbir zaman grubun öznesi grubun içinde yer almaz. Tamlanan olarak tamlamada yer alır. Günümüzde bu yapının yerini **‑Dık** ekiyle meydana getirilen gruplar almıştır. Dede Korkut'ta da **‑dUk**'lu şekiller daha fazla tercih edilmiştir. Bu yapıda yer alan özneler grubun fiilinin bildirdiği işi yapan faillerdir.

at yimeyen acı otlar 4/7

Özne+fiilimsi/ yer tamlayıcısı-zarf

Bu yapılarda özne işi yapan değil, sözde özne veya fiile mevzu olan öznedir. Özne belirli bir varlık da olsa umumî manada da olsa Dede Korkut'ta bu yapı kullanılabilir. Bunun **-dUk** ekiyle yapılmış şekli daha fazla kullanılmıştır.

Günümüzde bu yapı öznenin umumî mana taşıdığı hâllerde kullanılır. (*zeytin alınan yer*) Özne belirli bir varlıksa bu yapı kullanılmaz. (*zeytinin alındığı yer*)

kardaşı tutulan koru 263/4

+dUk

özne+Ø / fiilimsi+iyelik // isim

Dede Korkut'ta en fazla kullanılan yapıdır. Günümüzde hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. Sadece zaman bildiren zarf manası olan tamlamalarda görülür. (*Savaş+ Ø bizi karlı dağlara götürdüğü gün*)

Basat Depegözi öldürdüğü boy 213/5

-mAz

özne+Ø / fiilimsi / nesne

Günümüzde görülmeyen bir kullanımdır. Türkiye Türkçesinde bunun yerine diğer fiilimsilerin iyelik eki almış şekli kullanılır.

adam içmez acı sular 4/8

-(y)AçAk

özne+Ø / fiilimsi / isim

sen varaçak yir 175/9

6. Dede Korkut'ta cümlelerin sıfat olarak kullanıldığı da görülür.

“*Dirler*” kelimesinin yüklem olduğu cümleler kendisinden sonraki bir kelimenin veya kelime grubunun sıfatı durumuna gelebilmektedir. Cümlenin sıfat olarak kullanılmasına verilebilecek örneklerin içinden en fazla karşımıza çıkan yapı budur. Bunun yanında günümüzde hiç kullanılmayan, aynı kalıbın bir versiyonu olan “*dirler idi*” şekli de vardır.

Kan Turalı dirler bir yigit 178/3

Begil dirler idi bir yigit 236/5

Günümüzde yüklemi “**yok**” kelimesi olan isim cümlelerini bir kelimenin sıfatı hâline getirmek istediğimizde bu kelime düşer yerine “olmayan” kelimesi gelir. Dede Korkut'ta iki yerde “**yok**” kelimesi olduğu gibi korunarak cümlesiyle birlikte sıfat olarak kullanılmıştır:

dini yok akılsuz kafir 59/1

ussı yok dirneksüz kafir 59/1

7. Günümüzde çokluk eki almayan miktar sıfatları ve miktar bildiren belirsiz sıfatlarla meydana getirilen sıfat tamlamaları Dede Korkut'ta bu eki alır.

birkaç çobanlar 101/5

biñ (de) haraça karaça püreler 86/12

kırk namerdler 22/6, 29/7, 31/8

biş yüz Oğuz yigitleri 65/1

IV. BÖLÜM

İNDEKS

KELİME HÂLİNDEKİ SIFATLAR

acı ayran 46/10

acı ot 4/7

acı soğan 144/5, 146/13

acı sözler 14/3

acı su 4/8

acı tırnak 91/7, 94/4, 164/10

acı yaş 115/10, 136/12, 259/10

adlu şehir 104/7

ağ akça 280/2

ağ alem(lü) 285/13,

ağ alın 13/3, 63/2, 66/7, 83/5, 120/3, 131/4, 147/11, 154/10, 170/2, 179/4, 192/7,
193/7, 201/8, 239/12, 239/3, 244/13, 245/8, 249/11, 253/1, 304/2

ağ ban ışık 181/8, 197/10

ağ ban iv 47/7, 66/13, 82/12, 109/13, 121/6, 200/2, 202/1, 204/12, 235/5, 256/3

ağ bidevi 37/9

ağ bilek 115/5, 179/5

ağ boyn(ına) ,29/13,30/10, 134/3, 142/13,146/9

ağ boz (at) 35/3, 60/13, 66/3, 154/7, 200/8, 206/10, 234/4, 257/11, 258/8, 268/5,
285/13, 286/13, 298/4, 299/11

ağ el 29/12, 30/1, 30/10, 91/11, 134/3, 136/10, 142/13, 143/3, 144/2, 146/8, 192/6,
243/5, 244/9, 248/1, 267/5

ağ et 30/2, 52/2, 52/13

ağ göks(i) 160/2, 279/8

ağ ışuk(lu) 206/10

ağ iv 299/9
ağ kaftan 89/10, 92/2
ağ koyun 45/6, 117/8
Ağ Melik (Çeşme) 62/9
ağ meydan 16/6, 18/6, 129/4, 277/8
ağ orman 110/7
ağ otağ 10/6, 10/10, 11/13 12/13, 13/1, 82/12, 105/5, 121/6, 140/1
ağ pürçek(lü) 19/6, 35/7, 66/6, 91/6, 95/11, 96/5, 122/4, 143/8, 165/13, 213/1, 224/13, 232/5, 233/6, 248/3, 267/7, 303/13, 28/4
ağ sakal(lu) 19/5, 33/2, 33/3, 34/1, 35/8, 66/5, 80/8, 80/12, 81/7, 95/10, 96/5, 122/3
ağ sakal(lu) 223/5, 224/13, 225/3, 231/8, 232/4, 233/5, 245/2, 248/3, 252/9, 259/5, 267/6, 267/10, 270/11, 289/13, 303/13
ağ sancak 75/5
ağ sunkur 280/12
ağ süd 6/13, 145/8, 165/3
ağ ton 146/1
ağ toz(lu) 31/3, 49/2, 70/1, 72/10, 109/4, 247/10
ağ yelek(lü) 184/4, 246/2, 249/8
ağ yıldırım 147/7
ağ yüz 32/12, 33/11, 53/8, 91/8, 94/4, 139/3, 164/10, 238/11
ağaç kimi 45/3
ağam Beyrek 103/10, 103/11, 103/12, 103/13, 104/1, 104/2, 104/3, 106/5, 106/6, 106/8, 106/10, 106/12
ağam Kazan 37/2, 37/4, 48/7, 49/8, 49/11, 50/11, 60/4, 60/11, 61/2, 61/6, 61/11, 62/6, 62/13, 124/1, 128/1, 129/3, 133/1, 150/11, 150/7, 151/6, 300/13
ağa Kazan 53/4
ağayıl ağça koyun(-ı sorar olsam) 103/3, 104/1, (-um sana şölen olsun) 113/4, (bundan kıçdı) 139/9, (esen olsa) 145/5, (-um gerek ise) 163/11, (-um) 167/2, 196/13
ağça burç(lu) 165/3
Ağça Kal'a 153/8, 279/13
ağça karlar 114/13

ağça koyun 46/1, 54/12, 103/3, 104/1, 118/4, 139/9, 145/5, 163/12, 167/2, 178/7, 196/13, 252/13, 299/3

ağça menüm göksüm 162/13, 164/6, 166/7

ağça sazlar 184/1

ağça ten 24/9, 137/4

ağça toz(lu) 184/3, 248/10, 249/7

ağça yun(lu) 280/11

ağça yüz(lü) 146/8, 191/9, 223/6, 232/6, 239/9, 244/10, 252/12, 256/5, 262/9, 290/9, 299/4, 299/6

ağır adlu şehirler 104/7

ağır bukağı 144/5, 146/12

ağır düğün yarağı 89/4

ağır gün 95/2

ağır hazine 25/6, 38/7, 40/7, 57/10

ağır konukluk (eylediler) 81/13

ağır leşker 138/12

ağır mancılık 233/1

ağır şiven 139/4

ağır ulu divan 146/3

ağır yükler 5/6

ahır sıpara 6/1

ahır soñ uç 65/13, 154/3

ahır vakt 122/5

ahır zaman 2/4

ak çadır 178/6

Ak Hisar 280/1

Ak kaya 280/8

Ak Saka (kal‘ası) 127/1

ak sakal(lu) 60/8

ak sancak(lu) 286/12

ak saz 280/10

ak süd 28/4

akan turı su 19/7

akar senün sularuñ 27/8

akılsuz kafir 59/1

akındılu görklü su 83/9, 147/1, 186/8, 223/8, 239/11, 239/3, 258/4, 267/4, 298/5

akındılu su 179/6

al aygır 244/2, 245/10, 246/10, 246/6, 247/8, 248/7, 249/4, 250/2

al duvak 92/3, 94/6, 198/5, 253/1

al kanat(lu) 156/4, 158/11, 158/7, 162/12, 164/5, 166/7

al mahmûzî şalvar(lu) 60/9

al şarab 20/4, 31/7, 123/3, 160/8, 178/8

al tağlar 160/6

al yañak 12/11, 54/6, 91/8, 92/2, 94/5, 96/8, 115/10, 116/1, 139/4

ala bârgâh otak 271/2, 294/6, 296/10

ala baş(lu) 41/1

ala çadır 14/4

ala evren, süvri cıda 129/5, 132/10

ala gerdek 189/11

ala geyik 200/3

ala gönder 35/7, 60/3, 66/5, 150/5

ala göz 32/12, 33/11, 76/6, 126/9, 131/7, 140/1, 141/6, 186/7, 197/10, 206/9, 208/2, 211/10, 212/2, 231/3, 232/7, 233/3, 238/9, 239/1, 239/12, 239/4, 239/7, 241/10, 242/1, 246/3, 252/13, 259/10, 262/8, 266/12, 267/8, 280/3, 297/4

ala iv 7/1

ala kalı 36/4, 178/7, 179/2

ala kalkan 133/11

ala kan 121/3, 212/8

ala kaz 187/8

ala kol(lu) 39/13, 41/6

ala köpek enügi 184/5

ala leşker 37/13, 76/2

ala oh 242/10

ala ördek 280/13

ala sayvan 10/2, 67/1, 71/2, 73/11, 122/11, 202/1, 235/6

ala tağ 19/7, 20/6, 25/1, 37/13, 76/2, 181/7, 186/8, 200/3, 239/2, 239/10, 240/6, 241/9, 244/12, 245/8, 257/9, 267/4, 293/11, 298/4

ala tañ 194/9

ala yahşı 69/12

ala yılan 167/1, 175/11, 176/8

ala yorgan 198/4

ala, kıyma, görklü, göz 192/6

alaca at 38/3, 41/1, 244/6

alaçağı ala gözlü kız 76/6, 105/5, 110/7, 116/6, 204/12, 268/5

alañ, alçak, hava yir 95/5

alar sabah 11/7, 21/10, 109/12

alar tañ 145/12, 287/13

alça kan 13/13, 23/1, 25/8, 27/3, 64/5, 138/13, 139/4, 143/3, 152/10, 192/8, 196/8, 232/9, 243/7, 248/2, 259/3, 282/13, 289/9

alça kopuz 183/11

alçak yir 6/7

almas cıda 182/1

alp er 176/6, 248/12, 268/12

alp eren 181/10, 231/9, 293/12

Alp Eren 62/13

alp ozanlar 168/11

Alp Rüstem 218/10, 249/13, 288/10, 288/13, 289/2, 294/4, 302/2

alp Uruz 283/8

alp yigitler 184/6, 188/13, 197/1

alp, delü yigit 256/7

alpum Uruz 289/13

altı baş 279/5

altı bölük 127/6, 135/1

altı cellad 186/3, 187/6

altı gün 279/6

altı kafir 263/6

altı katla 279/5

altı kerre 203/12

altı ögeç derisi 61/13

altı parmak 210/13

altı per(lü) 64/9, 70/2, 72/10, 209/7, 250/7, 287/6

altı yıl 261/10

altı yol 135/1

altı yol ayırdı 261/10

altı yüz 39/9, 40/2, 48/7, 192/2, 255/11

altında al aygır 247/8, 250/2

altmış adam 219/12, 263/13

altmış arşun 202/13

altmış batman 203/1, 203/7, 209/4

altmış biş 60/13, 150/9, 277/4

altmış biş er 277/4

altmış biş kafir 60/13, 150/9

altmış demür tonlu kafir 264/1

altmış kişi 264/10

altmış ögeç derisi 61/12

altmış tutam 41/3, 48/12, 60/2, 150/4, 209/1, 297/4, 302/10

altmış yaraklu adam 264/1

altumda al aygır 248/7

altun akça 39/1, 48/2, 93/4, 111/2, 118/4, 165/5, 167/11, 174/7, 229/5, 235/13

altun aşuk 279/4

altun ayak 71/13, 123/1, 123/4, 157/11

altun ayak, sürahiler 36/5, 123/1

altun ban iv 38/5, 143/9

altun baş(lu) 18/3, 32/10, 33/12

altun cıda 31/4, 137/9

altun günlük 292/12

altun haç 124/6

altun ışıık 239/6

altun kadeh 284/4

altun küpe(lü) 61/9, 151/4

altun taht 65/5, 238/12

altun yüzük 80/4, 115/11, 116/11, 116/4, 116/5

altun, gümüş pul 163/13

altun, tuç borı 63/5, 271/1

altundağı al aygır 245/10, 249/4

altundağı alaca at 41/1

altunlu günlük 221/2

altunlu ince keten bizi 179/11

altunluça günlük 200/13

altunluça kamçı 141/8

altunıdağı kara aygır 148/12

anam kişi 194/8

apalaca gerdek 61/4, 90/6, 96/13, 150/13

apalaca kalkan 48/13

apalaca ordu 94/7

arabî at 54/10

arı göl 188/9

Arkıç kır 278/13, 279/12

arсланum oğul 128/4

aru göñülde 240/4

aru iman 66/6, 122/5, 154/10, 201/7, 213/2, 235/2, 271/10, 291/4, 303/12

aru su, 63/2, 120/3, 131/3, 147/10, 151/13, 193/6

aruk can 218/11

aruk koyun 57/2

aruk toklı 48/10

âsî mel'un 251/12

aslan adum 130/1

aslan oğul 163/5

aslanum Uruz 289/13

asumanlu gök 147/6

aşağa kulp 198/10

atam Kazan 54/3

atduğı oh 172/13

atduğı taş 56/13

aygır at 144/9, 261/5

ayubluça han kızı 115/3

azgun din(lü) 25/4, 25/6, 127/11, 128/7, 128/13, 130/10, 133/8, 138/10

azgun kafir 41/1

azim görklü 172/11

azîm yas 92/11

aziz Allah 251/9

aziz baba 80/12, 81/7, 225/3

aziz tañrı 121/2, 209/13, 212/7

aziz, izzetlü, canum baba 162/10

azvay kurt enügi 280/11

babası Pay Püre Han 81/4

bahadır sancak bigi 206/5

bahadır, delü, yahşı yigit 253/13

bahrî hotaz(lu) 60/9

ban iv 18/3, 32/10, 33/13, 36/3, 38/5, 40/5, 43/1, 44/7, 47/7, 52/8, 57/9, 58/6, 82/12, 91/10, 97/6, 109/13, 118/5, 119/2, 121/6, 143/9, 163/5, 166/13

bârgâh otak 271/2, 294/6, 296/10

başsuz ağaç 56/1

başumdağı börk 41/2

başundağı tuğılga 41/2

begendüğün mal 72/8

bellü tañrı 210/7

ben gelin 191/9

ben Kazan 140/9

berk ağıl 46/2

bidevi at 11/4, 17/13, 21/6, 23/2, 26/3, 26/7, 31/4, 32/3, 33/7, 127/13, 129/4, 133/9, 137/10, 141/7, 287/13

bidevi geyik 136/5

big baba 95/6, 125/9, 136/12, 142/12, 175/6, 177/2, 190/5, 194/11, 200/8, 259/11

Big Begil 243/5, 244/8

big eren 65/11, 132/8, 145/6, 154/1, 201/4, 291/1, 303/8

Big Kazan 42/8

Big Yigenek 61/10, 67/7, 151/6

big yigit 11/6, 21/9, 71/5, 72/8, 72/9, 77/2, 100/10, 128/11, 116/2, 136/3, 156/4, 193/12, 196/11, 197/1, 197/2, 198/2, 208/2, 211/7, 211/11, 240/3, 242/9

bigüm kartaş 91/12

bigüm Kazan 62/3

bigüm yigit 238/13

bigümüz Kazan 287/2

bıkr kız 97/11

bilügünde toksan ok 41/5, 247/11

biñ (dahı) aygır 85/8

biñ (dahı) buğra (ner) 86/9

biñ (dahı) koyun görmemiş koç 85/9

biñ (dahı) püre 85/10, 87/8

biñ (de) haraça karaça püreler 86/12

biñ (de) koç 86/10

biñ (de) kuyruksuz kulaksuz köpek 85/10, 86/11

biñ aygır 86/9, 87/5

biñ buğra 85/7

biñ buğra ner 87/6

biñ Bügdüz 151/9

biḡ kafir 128/12
biḡ kavum 151/9
biḡ koç 87/7
biḡ kuyuksuz kulaksuz köpek 87/7
biḡ yir 10/3, 67/1, 122/11, 202/2, 235/7
bir (dahı) buğrası (var) 15/9
bir adam 276/6
bir ağaç 50/3, 218/6, 230/7
bir ağzı du‘alı 14/9, 15/3
bir ak sancaklu alay 286/12
bir ala sayvan 71/2
bir alay 264/5
bir arabaya 273/11
bir aslan 183/12, 213/9, 213/12
bir at 235/10
bir at 99/2, 101/2, 266/1
bir ay 144/7
bir ay 144/7
bir ayağ(ın) 227/6
bir ayal 15/4
bir azim görklü mahbub kız 172/11
bir batman 13/9, 14/10
bir bıñar 214/13
bir big 11/1
bir big oğlı 180/12
bir bigümüz oğlı 73/2
bir bıkır kız 97/11
bir bölük 155/9, 195/10, 255/10, 273/2
bir büyük ağaç 102/3
bir büyük depe 42/5
bir buğa 15/9, 18/6

bir buğra 188/5
bir can 167/3
bir cılasun bahadır 171/4
bir cılasun oğul 170/7
bir cici bici Türkmen kızı 171/7
bir çapar 257/11
bir çoban 214/11
bir çomağ (urdu) 287/8
bir çomak 235/10
bir çomak 4/6
bir daya 217/1
bir değirmen taşı 274/5 b
bir delü kardaş 81/9
bir delü yigit 263/11, 265/10
bir deniz kulunu 69/13
bir depme 189/4
bir dere 26/6, 195/5
bir derviş 89/13
bir dirneg(e) 256/7
bir döşeg(e) 260/8
bir du'a (eylen) 68/12
bir dürlü (dahi öldüremezsın) 21/3
bir ejderha 173/8
bir er 2/2, 155/2, 207/2, 221/8
bir er kafir 276/6
bir esir 221/1, 223/11
bir eski deve çuvalı 107/7
bir eski kaftan 107/6
bir eyer 276/7
bir gice 242/8, 272/2
bir gögerçin 159/5

bir gönder (urdu) 302/11

bir göz 216/11

bir gün 10/1, 63/12, 68/3, 92/13, 122/9, 125/4, 152/5, 155/8, 202/10, 204/5, 213/7, 214/10, 254/4, 256/7, 274/6, 282/2

bir günde 43/11

bir gürbüz er 170/7

bir güzel yahşı yigit 70/5

bir hamle (çekişdiler) 16/12

bir hampa 81/5

bir hatun 77/1, 112/12, 113/10

bir hatun kişi 221/3

bir hû 181/12, 184/9, 187/13, 189/3

bir ibret nesne 216/6

bir imirze hub yigit 71/3

bir kal'a 272/10

bir kara gözlü yavuklu 98/3

bir karı ana 162/6

bir karım 302/3

bir karındaş(um) 104/12

bir kartaş(um) 281/1

bir Kazan 217/5

bir kepeneg 184/13

bir kerre 10/4, 236/13

bir kez 232/12

bir kılıç (urdu) 203/5, 210/12

bir kılıç 235/10

bir kılıç 266/1

bir kinsuz kılıç 230/4

bir kırmızı kaftan 89/7

bir kırmızı otağ 76/5

bir kıyamât (savaş oldu) 120/5, 152/4, 63/7

bir kız (vir-) 68/13, 69/2, 69/3, 69/6

bir kız 78/8, 80/13

bir kız 81/1

bir kızan 256/9

bir kızçuğaz 275/1

bir kızçuğaz(ımı) 191/13

bir kiçi 56/12

bir kiçi başlu kiçer aygır 82/6

bir kimsene 195/13

bir kişi 98/4, 101/6, 202/4, 203/12, 220/10, 253/12, 282/2, 292/4

bir koca baba 162/6

bir koç 227/9

bir konuk 7/8

bir korı 255/3

bir kov 20/1

bir kök(üm) 280/9, 280/10, 280/11, 280/13

bir kömlek 93/8

bir köpri 155/3

bir köşek 54/12

bir köşk 178/11

bir kulağ(ın) 99/11

bir kulun 54/11

bir kurd(a tuş oldı) 45/9

bir kurı çay 155/2

bir kuş deñlü oğlan 247/2

bir kuyu 274/4

bir kuzı (pişir) 49/12

bir kuzıçak 54/13

bir külek 7/13

bir kür oğul 134/13

bir lahza 9/1

bir menüm gibi oğul 55/1

bir mermer taşı 180/10

bir odlu konuk 9/5

bir oğlan 15/5, 70/6, 216/10, 264/11

bir oğlançuğ(ı) 204/1, 282/1

bir oğul 24/13, 25/2, 25/3, 25/4, 25/5, 68/9, 69/6, 69/9, 75/4, 101/9, 137/11, 137/12, 138/5, 138/8, 138/9, 220/10, 281/1

bir oh 199/4, 200/4, 225/10

bir ozan 100/9

bir para 226/1

bir paralı geyik 240/9

bir pürelü yir 88/2

bir saat 148/3

bir savaş 150/6

bir sığırtmaç 284/10 b

bir soy 137/8, 277/12

bir söz 74/1

bir su (geldi) 44/13

bir suç 210/3, 251/7

bir süri 76/2, 272/5

bir şahbaz at 261/1

bir şahin 272/2

bir şapala 256/10

bir tal 266/11

bir tama (direk ururlar) 17/1

bir taqrı 251/11

bir taraf 197/4

bir tekür 202/12

bir toklu başlu torı aygır 82/6

bir tomar 47/2

bir torba 281/5

bir turfanda kuzı 226/4

bir tutam 225/4

bir uç(ı) 133/4, 195/11 , 195/12 197/2, 197/3, 206/3

bir uğur 212/3

bir uyan 276/7

bir uyluğ(ın) 300/6

bir ya iki bölük 127/8

bir yahşı bıñar 102/3

bir yahşı hûb yigit 155/9

bir yahşı yigit 156/2, 71/4

bir yalak 40/13

bir yan 207/1, 227/7

bir yaña 18/13, 19/1

bir yasduk 92/6, 167/8

bir yaş(ında) 204/1

bir yavuz canavar 87/13

bir yığanak 215/12

bir yıl 261/3, 261/7, 261/8

bir yılan 278/8

bir yigit, 3/1, 89/4, 93/3 , 104/5, 104/7, 104/8 , 167/13 , 178/3, 216/7, 236/3, 236/5, 254/5, 257/12, 300/13, 301/5

bir yir 10/6, 10/7, 12/1331/6, 72/3, 76/3, 88/1

bir yir 31/9, 143/4

bir yumruk 182/3, 185/2 b

bir yumuş oğlanı 160/13

bir yüce tağ 218/1

bir yüce yir 240/11

bir yüksek yir 191/12, 195/4, 198/12

bir yüzük 217/12

bir zaman 148/2

bir zarb (urdu) 221/11, 289/4

bir, ağ boz atlu ağ alemlü eğni bek demür tonlu 285/13

birer gürz (ur-) 284/5, 284/7

birer karış 123/3

birer oh 121/10

birkaç adam 218/2

birkaç adam 292/10

birkaç çobanlar 101/5

birkaç daya 217/4

birkaç gün 126/12

birkaç kelime, 28/1, 130/2, 194/12, 241/10

birkaç yigit 216/8

birkaç zaman 69/5

biş akça(lu) 208/3

biş gün 242/7, 255/1

biş kelime 66/8, 128/3, 154/10, 170/2, 201/9, 213/3, 291/5, 304/3

biş yaş(ına) 70/3

biş yıl 261/9

biş yüz 22/5, 65/1, 70/13, 71/9, 220/1, 220/6, 222/5

biter senün otlarun 27/8

biz kafir 40/11

bî-zeval ma‘bud 209/12

bizüm il 56/3, 196/6

boğaz kısarak 113/13

Boğazça Fatma 113/10, 114/2, 114/6

boğma giriş 109/4

bol akça 38/7, 40/7, 57/10

bol çavuş(lu) 110/1, 205/1

bol hazine 48/2, 138/12

bol kaymak(lu) 40/4

bol leşker 25/6

bol ni‘met(lü) 110/2, 205/1

boz at(lu) 26/11, 28/11, 249/13, 286/4

boz aygır 37/11, 61/6, 70/1, 72/9, 75/11, 76/1, 99/3, 99/4, 116/7, 151/1, 180/2

boz oğlan 72/5, 73/10

boz ok 291/9, 301/13

bozaç turgay 11/3, 21/5

böyle bid‘at 19/9, 20/8

böyle oğul 19/10, 20/9

böyük ağaç 102/3

böyük depe 42/5

böyük er 287/4

böyük harami 218/1

bu ad 75/13

bu ağaç 49/12, 50/10, 50/11, 50/12, 50/6, 55/5

bu ara(larda) 83/7

bu araba 274/2

bu at 246/12

bu aygır 72/12

bu başlar 173/11

bu bıyar 216/5, 215/11

bu boy 168/10

bu canavarlar 173/11

bu çeri 286/12

bu çoban 42/3

bu deve 188/1

bu didügi 2/6

bu didüğüm nesne 85/11

bu dünya 34/11, 182/8

bu dünje 4/11

bu düş 43/5, 208/8

bu elindeki urganları 273/13

bu evi harab olası 8/1

bu gavga 156/1

bu gelen 127/8, 246/13

bu gelen kafir 193/13

bu gelen kişi 194/6

bu gerdek 190/5, 260/13

bu geyik 77/2

bu gice 90/5

bu gün 12/2, 25/11, 80/9, 103/5, 129/11, 129/13, 129/4, 129/6, 129/8, 149/1, 158/2, 269/4

bu gün(ki) 111/5

bu günah 28/9

bu gürz 72/12

bu haber 19/2, 204/9, 243/3, 300/8

bu hal 44/10, 114/8

bu harab olası 8/13

bu havlu 255/5

bu hayflar 39/4

bu hüner 238/4

bu iki kardaş 39/12

bu iş 38/13, 42/8, 89/8, 123/12, 297/1, 297/5, 297/7

bu kafirler 133/3

bu kaftan 107/2

bu karayıb 12/5

bu katla 16/10, 85/12, 265/6

bu kavat oğlı kavat 76/12

bu kazalar 27/12

bu kerre 264/11, 265/4

bu kez 45/9, 71/12, 79/13, 113/10, 113/13

bu kırk yigit 18/13, 121/7

bu kız 79/9, 82/1

bu koru 255/6

bu mahal 56/9, 59/9, 72/4, 118/7, 142/4, 149/11, 180/8, 285/11
bu nesneler 86/12
bu oğlan 17/7, 17/12, 18/1, 18/2, 18/4, 18/5, 18/6, 126/3, 216/11
bu Oğuznâme 34/10, 65/10, 122/1, 153/13, 212/12, 253/5
bu otağ 76/5, 76/7, 76/10
bu otak 77/5
bu oturan bigler 254/6
bu otuz iki baş 173/8
bu söz 50/13, 117/12, 175/4, 178/2, 238/6, 285/2
bu su 45/1
bu su(yum) 83/6
bu suç 28/9
bu Taş Oğuz bigleri 292/5
bu taşı 101/7
bu uç(ına) 8/8, 8/8
bu üç nesne 73/2
bu üçü 72/11
bu vech (ile) 219/12
bu yağı 197/2, 285/3
bu yağı basup tağıdan 197/3
bu yahşı yigitler 158/12
bu yan 51/3, 242/6
bu yara 26/12, 28/10, 28/11
bu yay 72/12
bu yığanak 216/1, 216/10
bu yıkılacak iv 9/7
bu yigit 74/8, 75/13, 77/11, 77/12, 179/9, 179/10, 185/6, 189/10, 266/10
bu yir 12/12, 114/2, 191/3, 225/12
bu yol 101/7
bu zeval gelecek delü 113/8
buldukları kafir 284/8

bunça adamlar 274/7

bunçılayın avrat 7/10, 8/5, 9/12

buñlu yir 109/4

Bügdüz Emen 62/5, 218/13, 221/13

bütün ordu 243/2

canum ana 28/5

canum baba 162/10, 171/6, 174/5

canum Bamsı 96/2

canum oğul 119/4, 145/12, 146/2, 174/13, 283/3

canum yigit 92/5

cebbar tanrı 161/8, 167/12

cemî‘ bigler 283/6, 301/9

cemî‘ Taş Oğuz bigleri 292/3, 301/11

cemî‘ yanında olan kızlar 178/11

cılasun bahadır 171/4

cılasun big erenler 132/8

cılasun eren 153/11

cılasun koç yigitler 65/8

cılasun oğul 170/7

cılasun yigitler 64/1, 152/7

cömerd erenler 168/11

cümle bigler 208/9, 295/6

cümle kuşlar 188/12

çadır otak 123/6, 290/11

çakmakluça çoban 46/4

çal kara kuş 61/8 , 70/5, 151/3, 188/12

çalabilen yigit 4/6

çalabum kâdir tanrı 210/9

çatma kaş 12/10

çetir otağ 73/11

çetirlü otak 111/1

çıhan can 3/1

çok cahiller 167/10

çok dağlar, dere tepe 202/9

çok kafirdür 193/13

çok nişan (vardur) 116/5

çok zaman (imiş) 257/12

dar koltuk 83/10

dayım Emen 207/5

daz yir 108/10

Dede Korkut 4/3, 5/1, 17/10, 17/9, 82/2, 82/2, 82/8, 82/10, 83/1, 83/3, 83/8, 84/2, 84/4, 84/6, 84/10, 84/13, 85/4, 87/12, 87/3, 87/7, 88/6, 89/1, 206/11, 219/7, 219/12, 220/1, 220/3, 236/2

Dede Sultan 88/8

Dedem Korkut 75/3, 121/13, 153/12, 168/9, 201/2, 212/11, 214/5, 219/8, 234/9, 235/11, 236/7, 253/4, 268/1, 271/8, 290/13, 303/6

delim ağça karlar 114/13

delü big 84/9

Delü Budak 64/1

Delü Dumrul 155/1, 155/12, 156/5, 156/10, 157/3, 157/5, 157/7, 158/11, 159/1, 160/1, 160/13, 161/11, 161/4, 161/13, 162/3, 162/8

Delü Dundar 60/4, 92/9

Delü Evren 206/2

Delü Karçar 81/9, 82/3, 82/4, 82/12, 83/13, 84/2, 84/3, 84/11, 84/5, 84/6, 84/6, 85/1, 85/7, 86/2, 86/7, 87/8, 87/9, 88/2, 88/3, 88/8, 88/11, 89/2, 93/1, 107/12

delü kardaş 81/9

delü kavat 108/6, 112/5, 156/12, 157/1, 158/3, 158/7, 160/11, 161/12, 165/11

delü ozan 109/11, 110/13, 111/4, 111/11, 112/13, 112/9, 113/1, 113/11, 113/12, 114/12, 115/4

Delü Tundar 37/1, 63/11, 95/10, 96/2, 120/8, 120/11, 150/7, 151/8, 205/9, 209/1

delü yigit 253/13, 256/7, 263/11, 265/10, 266/3

demrenlü oh 199/1

demrensüz oh 200/4

Demür Kapu (Dervendi) 60/2, 150/3, 205/7, 244/6

demür kapu 150/4

demür ton 129/9, 245/11, 248/8, 249/5, 286/6, 297/2, 218/12, 264/1, 285/13

demür yay(lu) 60/6

demür zencir 16/1, 180/9

devletlü han 93/2, 205/4

devletlü oğul 3/13, 4/10

devletüm sakar koç 227/9

didügüm big erenler 65/11, 154/1, 303/8

didügüm nesne 85/11

didügün big erenler 201/4

dipsüz ağaç 56/1

dirneksüz kafir 59/1

dört oğlı 220/7, 222/6

dört parmak 289/9

dört yan 115/9, 136/11, 259/9, 267/12

dört yıl 261/9

dört yigit 180/1

düm kara pusrık 43/1

düm yürek 23/12, 135/11, 140/7

dürlü haber 2/3

eğnümdeki demür ton 248/8

eğnündeki demür ton 249/5

eğri baş(lu) 41/4

eğri yol 85/7, 276/3

elindeki süñü 247/10

elindeki urganlar 273/13

elli biñ 277/3

elümde kıl kişlüm 109/3

elündeki süvri cıda 148/13

emmisi Kara Göne 289/6

er adam 7/8, 9/5

er kafir 276/6

er yigit 63/6, 147/3, 152/3

erdil teke 221/5

ergenlik bir kırmızı kaftan 89/7

eski deve çuvalı 107/7

eski kaftan 107/6

eski panbuk 3/9

eski tut 256/11

evren süvri cıda 129/5, 132/10

eyle mal (istedi) 86/7

eyü and (içdi) 276/4, 285/7

eyü bahadır 256/7

fânî dünya 34/13, 65/12 154/2, 201/5, 291/2, 303/9

gafil baş 5/7

ganî tañrı 184/11

garip baş 239/5

gayet sarp (kilise) 283/11

gazi erenler 121/13, 201/3, 234/10, 290/13, 303/7

gedilmiş cıda 141/1

geldügi yol 47/2, 41/2

gelen kafir 130/9, 193/13

gelen kişi 194/6

genç Oğuz 122/12, 141/4

genç yigit 266/12

gin etek 83/10

giñ dünya 209/5

giñ göğüs 129/6

giñ kapu 159/8

giñ koltuk 179/7

giñ yaka 129/10, 132/1

giñ yazu 266/8

giñ yir 159/2, 228/13, 266/3

gögez yirler 5/3

gök alağ 126/11, 200/11, 303/5

gök bidevi 37/8

gök çayır 76/4

gök demür(lü) 192/1

gök polad 149/1

gök sayvan(lu) 109/13, 204/13

gökçe çemen 3/8

Gökçe Deñiz 255/2

Gökçe Tağ 126/6

görklü baş 143/3 187/7, 192/7, 194/10, 243/6, 248/2, 259/2, 267/8, 282/13

görklü çemen 126/12, 200/11 , 290/11, 303/5

görklü gelin 271/7

görklü göz 192/6

görklü halal 211/10, 212/2

görklü selam (virdi) 83/2

görklü su 35/4, 66/2, 83/9 147/1, 154/6, 170/1, 186/8, 223/8, 239/11, 239/3, 258/4, 267/4, 293/5

görklü tañrı 161/6, 167/10, 210/8, 251/6

görür göz 24/7, 119/3, 157/10, 157/5

gözel baş 143/7

gözel yurt 44/7

güçlü bil 145/11, 223/8, 243/13

gümüş pul 163/13

gün ortaç 231/11

gürbüz er 170/7

güzel yahşı yigit 70/5

halaluñ boyı uzun Burla Hatun 47/11

han baba 25/5, 136/1, 138/11

Han Bayındır 10/4, 34/9, 66/12, 68/6, 201/13, 235/5

Han Beyrek 94/7, 96/12, 100/12

han Kazan 37/1, 38/10, 67/13, 121/7, 142/5, 145/9, 272/2, 282/10, 282/3

han Uruz 110/6

han yigit 116/2

hanum baba 143/5

hanum Bamsı 96/2

hanum Basat221/7

hanum Kazan 110/6, 151/2

hanum oğul 30/12

hanum yigit 92/5, 97/13

haramzada oğlan 247/8

has bigler 110/12

hasûd kafirler 185/13

hatun ana 177/2, 59/11

hatun kişi 221/3, 223/10, 240/7

hayır haber 261/11

hep anda olan bigler 300/9

hep bigler 295/4

hep şol oturan bigler 296/5

hep Taş Oğuz bigleri 298/8

hep yimeg(i) 111/11

her gün 97/11

her kişi 197/10, 297/13

her yıl 235/13

hiç nesne(ř var mıdır yimege) 49/10

hiç yigid(e) 231/5, 233/11

hindû kul 56/3

hod kardaş 258/13

hod müminler 161/7, 167/11

hoýrad ođul 4/9

hub yigit 71/3

hûb yir 129/1

hûb yüz(lü) 36/6

ılkıçı kafirler 263/5

ibret nesne 216/6

İç Oğuz 14/6, 14/13, 67/2, 78/4, 171/11, 172/9, 202/3, 221/6, 235/8, 291/7, 291/11, 301/13

İç Oğuz bigleri 64/2

iki adam 219/13

iki adam 220/2, 220/6, 222/5

iki argış 109/5

iki at 82/9

iki ay 144/7

iki ayağ(ınun üzerine) 99/4

iki canavar 186/2

iki göz 3/13, 99/12

iki halal 168/6

iki hasret 212/5

iki kardaş 6/4, 39/12, 41/12, 48/7, 270/1, 271/7, 289/1

iki karındaş 218/11

iki kayış 189/7

iki kelpçügez 26/10

iki kılıç 230/2

iki koşa kardaş 99/8

iki koşa yay 172/12

iki oğl(ı) 253/12

iki oğlançuk 166/4, 167/4, 222/8

iki oh 198/13

iki para 108/10, 230/6, 230/8, 268/3

iki pehlivan 79/7

iki rek‘at 151/13, 193/7

iki rik‘at 120/4, 132/4, 63/3

iki şahbaz yügrük at 82/5

iki şeb-çerağ 99/7

iki talu 22/13, 52/13

iki yıl 261/3, 261/8

iki yir 189/6

ilk av 23/6, 135/6

imirze hub yigit 71/3

ince bil 79/13

ince bil(lü) 38/8, 39/2, 47/11, 51/4, 55/3, 57/11, 148/7

ince keten bizi 179/11

ince kız 23/8, 26/3, 28/13

ince ton(lu) 199/7

ip üzengü(lü) 127/10

ipek halıça 10/3, 67/2, 73/12, 122/11, 202/2, 235/7

irkek kuzı 131/2

irkek sinek 261/12

issüz yir 212/5

işikdeki ınaklar 110/12

itüm kafır 40/13, 248/7

ivdeki kız 174/1

izzetlü ana 28/4

kaba ağaç 35/4, 50/7, 66/1, 104/11, 117/5, 122/3, 149/5, 154/5, 168/13, 212/13, 232/1, 253/8, 258/5

kaba alem 231/7, 231/12, 268/11, 269/6

kaba çomak 129/11

kaba diz 36/10, 67/11, 202/5

kaba karın 129/6

kaba ökçe 13/11, 53/8, 277/13, 278/1

kaba saruk 91/4, 97/3, 97/9

kaba tağ 11/5, 20/2, 21/8, 24/5, 131/8, 136/5, 212/13

kaba üyge 188/10

kaçar geyik 28/7

kaçar senün geyiklerün 27/10

kadın ana 53/11, 53/12, 54/13, 95/6, 190/5, 194/10

kâdir Allah 83/5, 156/7, 198/7, 235/1

Kâdir Tañrı 2/11, 66/2, 147/11 , 167/5, 168/3, 170/1, 188/4, 210/9, 231/5, 233/11, 257/13

kâdir ulu tañrı 188/8

kadun ana 136/1, 136/12, 175/6

kadunum ana 28/4,

kafalu börk 232/8

kafir tekür 209/3

kağan aslan 173/6, 173/9, 177/1, 184/5, 186/10, 187/1, 224/10, 232/2

kahhar tañrı 210/8

kalaba ölke 65/8

kalabalık kafir 75/8

kalabalık yağı 242/9

kalan bigler 212/3, 291/13

kalan kafirler 252/6

kalan ölüler 275/7

kalın Oğuz (üstüne) 19/4

kalın Oğuz 21/7, 36/6, 42/9, 42/10, 61/5, 75/12, 79/10, 92/8, 95/8, 96/2, 119/4, 139/13, 144/12, 151/1

kalın Oğuz arkası 67/10

kalın Oğuz bigleri 15/12, 36/8, 37/13, 50/1, 59/9, 61/9, 65/3, 68/8, 68/13, 69/6, 75/2, 81/11, 81/12, 82/1, 92/11, 94/8, 107/3, 120/1, 120/2, 123/4, 151/5, 186/12, 200/13, 222/2, 223/13, 232/11, 232/13, 234/13, 234/5, 234/7, 256/2, 258/7, 260/2

kalın Oğuz ili 267/11, 280/13, 290/9

kalıñ sazlar 224/11

kalmış yigit 36/1, 110/2, 205/2

kamu yirde 210/2

kanlu geyik 237/9, 259/7

kanlu kafir ili 30/11, 30/3, 171/2, 174/10, 186/9, 270/10, 290/8

kanlu Kara Dervend 141/12

kanlu kuyruk 46/3

kanlu Oğuz 125/5

kanlu Oğuz bigleri 23/7, 135/6

kanlu Oğuz illeri 257/10

kanlu su 141/10

Kaıılı Koca 170/5, 170/6

kap kayalar 188/8, 192/9

Kapulu Dervend 39/6

Kara Aslan (Melik) 120/8

kara aygır 83/13, 84/1, 148/8, 148/11, 148/13

kara bağır 23/11, 44/12, 102/11, 135/10, 140/6, 204/10

kara baş 25/10, 27/13, 27/7, 45/8, 46/5, 46/12, 47/7, 48/11, 64/4, 71/11, 95/13, 103/5, 104/9, 118/6, 124/4, 124/9, 128/3, 130/3, 130/13, 140/3, 160/1, 192/2, 194/13, 196/9, 206/9, 211/1, 241/11, 244/4, 268/7, 269/4, 293/1, 293/4, 294/11

kara bıyık 149/13

Kara Budağ 37/2

Kara Budak 60/10, 64/8, 67/5, 95/10, 107/10, 120/11, 120/9, 152/12, 152/7

kara buğa 59/10, 149/12, 173/6, 186/9, 187/1

kara buğra 173/7, 173/9, 176/12, 186/11, 187/2

kara buğur 7/1, 43/7

kara bulut 147/6

Kara Çekür 180/2

Kara Deñiz 202/11, 206/12

kara dere 149/12, 59/10

Kara Dervend , 70/11, 71/8, 93/11, 141/12

kara deve 38/9, 43/3, 47/10

kara din(lü) 132/5, 136/9

kara eşek 3/6

kara evren 224/8

Kara Göne 37/1, 37/8, 42/12, 43/7, 59/13, 60/10, 64/1, 64/8, 67/5, 95/10, 96/3, 107/10, 124/12, 150/2, 204/6, 218/9, 221/12, 249/12, 281/1, 283/9, 286/2, 300/12, 302/12-13

kara göz 115/9, 136/11, 149/4

kara göz(lü) 36/6, 59/6, 98/3, 123/2, 124/5, 124/8, 143/1, 143/11

kara hindû kul 56/3

kara il 211/9, 212/1

kara inek 181/9

kara iv 4/7

kara kan 148/4, 210/13, 297/12, 298/12

kara kaplan 224/9

kara karlu tağ 75/6

kara kaş(lu) 199/10

kara kavurma 52/2, 53/1, 53/13

kara kaygulu vak'a 39/11

kara kaygulu vâkı'a 42/11, 42/12

kara kaz 80/13, 133/6

kara kepenek 141/13

kara kıl 144/3

kara kılıç 148/8, 159/4, 277/10

kara kıyma göz 23/12, 27/4, 44/11, 106/5, 135/11, 290/2

kara kiçe 11/10, 13/2, 13/6

kara koç (at) 45/13, 133/4, 137/10, 139/8, 145/3, 147/3, 171/1, 190/7, 252/12, 262/6, 263/2, 269/1, 269/10, 278/4, 293/2, 296/9, 297/1, 299/3

kara koyun 13/2, 13/6

kara köpek 46/7, 46/8

kara kuş 141/3

kara mudbak 44/10, 163/12

kara otağ 10/7, 10/8, 11/9, 12/1, 12/13, 12/13, 13/2, 13/6, 82/12, 105/6

kara ölüm 34/13

kara polad (polat) 3/10, 13/11, 31/3, 35/6, 49/1, 63/10, 66/4, 129/7, 130/10, 132/9, 154/8, 184/2, 184/10, 211/3, 221/9, 232/7, 245/12, 247/9, 248/9, 249/4, 250/11, 250/2, 259/2, 282/12, 297/2, 297/11

kara pusarik 43/1, 278/4

kara saç 43/4, 54/7, 91/8, 106/6, 115/9, 115/13, 164/11

kara saç(lu) 12/9, 38/3, 199/10

kara sağr(ı) sokman(ı) 211/1

kara sakaç 105/7

kara sakal(lu) 158/5

kara salkum(lu) 160/7

kara şayka(lu) 179/1

kara şiven 140/12, 155/12

kara tağ 3/2, 35/3, 83/8, 102/13, 103/7, 104/4, 104/10, 117/4, 122/2, 137/1, 138/7, 141/10, 145/2, 145/11, 149/5, 153/1, 154/4, 163/7, 166/11, 167/9, 168/12, 179/5, 206/12, 207/1, 223/7, 234/11, 241/13, 252/11, 253/7, 258/10, 258/4, 277/12, 289/12

kara tağlar 59/1, 66/1, 117/13, 126/10, 147/1, 244/7

kara taş 59/11, 49/13

Kara Tekür 120/7, 255/3, 255/8

kara teñiz 128/5

kara tırnak 139/3

kara ton 91/12

kara ton(lu) 24/11, 25/4, 127/4, 138/2, 192/1, 193/8, 210/10, 241/9, 242/1, 255/11, 264/6, 270/6

kara toñuz 100/3, 144/3

Kara Tüken (Melik) 64/6, 152/10

kara yir 36/3, 53/9, 66/13, 122/10, 140/1, 192/7, 202/1, 235/6

Karaça Çoban 47/2, 46/7, 56/9

Karaçuk Çoban 39/10

karaluça men kız 103/6, 104/13

karañku ahşam 40/2, 46/9, 47/5

karaņu dün 24/6, 136/7, 231/12, 231/7, 268/10, 269/5

karaņulu göz , 140/7, 145/12, 222/11, 223/8, 257/4, 263/8, 272/9, 289/12

karaņuluça göz 137/2, 243/12, 247/12

kardaş Kazan 59/13, 150/2

kardaşı Kara Göne 123/8

kardaşlu yigitler 259/8

kardaşsuz miskin yigit 259/8

kardaşum Kıyan 232/9

kargu cıda 137/8, 221/10

kargu dil(lü) 207/3

kargu süñü 205/7

karı ana 162/6

karı bigler 192/10

karı düşmen 3/9, 142/2

karıçuk ağ pürçeklü ana 232/5

karıçuk ana 146/6, 158/5, 162/10, 165/12, 172/8, 176/3, 187/4, 206/11, 213/1, 219/1, 221/13

karıçuk ana 40/6, 44/8, 47/10, 58/10, 58/3, 143/13, 146/6, 267/10

karındaşı Kara Göne 302/12

karındaşum Kara Göne 42/12

karındaşum Kıyan 232/5

karındaşuñ Kıyan Selçük 222/1

karlu kara tağlar 59/1, 65/13

karlu tağ 75/6

karma ögeç 46/2

karşu yaka 270/3

kartaşı Kara Göne 249/12

kartaşum Kara Göne 124/12

katı möhkem 203/1

katı taş 15/10

katı yay 22/12, 31/4, 49/2, 70/1, 109/4, 184/3, 248/11, 249/8

katı yay(lu) 221/6

kaygulu vak'a 39/11

kaygulu vâkı'a 42/11, 42/12

kayın ana 117/10, 195/1, 262/3, 262/5

kayın ata 117/9, 195/1, 262/3, 262/4

kayın oh 132/10, 221/10

kayın ok 205/12, 63/11

kaynar yağlar 102/10

kayrı eren 278/5

kaytabanda kızıl deve 130/6, 145/4

kazılık at 4/4, 24/4, 25/7, 136/4, 139/8, 139/13, 174/9, 181/7, 186/6, 196/12, 196/3, 197/9, 200/2, 209/6, 209/9, 239/10, 240/7, 241/8, 244/11, 245/7, 257/9, 267/3, 270/5, 288/12, 293/3, 296/9, 297/1, 299/3

keser günde 208/5

keten biz 179/11

kıl kepenek 144/4, 146/11

kıl kiş(lü) 109/3

kıl sicim 29/13, 30/1, 30/10, 142/13

kıl urgan 134/3, 146/9

kınsuz kılıç 230/4

kırañ yirde 222/12

kırk akça 155/4

kırk ala gözlü yigit 126/9

kırk baş (kul) 65/7

kırk big kızı 52/2, 53/1, 53/13

kırk biñ 277/3

kırk biñ er 277/3

kırk cariye 153/10

kırk cübbe 62/11

kırk er(çe) 252/2

kırk gice 121/11

kırk gün 29/7, 89/12, 121/11

kırk ince billü kız 38/8, 39/2, 47/11, 51/4, 55/3, 57/11, 148/7

kırk ince kız 23/8, 26/3, 28/13

kırk iş 177/13, 177/9 181/3, 190/9

kırk ivlü kul 153/10

Kırk Kınuk 180/2

kırk kırnak 65/7

kırk namerd 21/12, 23/4, 25/12, 30/9, 30/13, 33/8, 33/9, 33/11, 33/12, 34/1, 34/3

kırk namerdler 22/6, 29/7, 31/8

kırk nefer 100/7

kırk otak 153/9

kırk oynaş(lu) 114/2

kırk tutam 199/10

kırk yigit 11/7, 18/10, 18/10, 18/13, 19/4, 21/11, 30/13, 31/5, 34/3, 34/5, 40/8, 47/12, 57/13, 58/7, 71/3, 90/1, 97/3, 97/9, 121/7, 129/12, 131/7, 133/10, 134/1, 141/7, 157/3, 171/11, 174/4, 177/5, 180/12, 181/1, 181/4, 296/2

kırk yir 51/9, 51/11, 51/12, 121/9, 189/10

kırk yoldaş 31/10, 97/3, 132/13, 177/9, 177/13, 181/3, 190/10

kırmızı kaftan 89/7, 114/10

kırmızı otağ 76/5

kısır kısarak 113/3

Kısırça Yinge 77/1, 112/11, 112/12, 112/13, 113/8

kıyamât savaş 120/5

Kıyan Selçük 60/3

kıyma göz 27/4, 44/11, 106/5, 135/11, 192/6, 290/2

kız kardaş , 82/4, 83/11, 86/4, 91/12, 93/5, 96/7, 143/11

kız karındaş 85/3, 85/6, 86/13, 95/11, 102/4, 105/2, 106/3, 121/8

kız kişi 103/5

kızgun dil(lü) 127/11

kızıl ala gerdek 189/11

kızıl altun 115/2, 280/3

kızıl deve 18/2, 32/8, 33/8, 38/7, 40/6, 45/6, 45/13, 48/2, 54/11, 117/7, 139/6, 145/4

kızıl düğme(lü) 36/6

kızıl kaftan 89/10

kızıl kına 91/11

kızıl otağ 10/11, 10/7, 11/13, 12/13, 13/1

kızıl yaňak(lu)199/8

kızum kişi 194/9

kiçe bürk(lü) 127/11

kiçer aygır 82/6, 84/5

kiçi düğün 94/9, 96/11

kiçi kardaş 270/2

kiçi kız karındaş 102/4

kiçi oğul 256/6

kiçmiş gün 246/5

kiçmiş menüm günüm 54/10, 149/3

koca baba 34/2, 162/7

koca big 271/3

koç yigit 65/8, 167/7

kodığı yir 134/9

kolça kopuz 5/7, 31/11, 32/1, 181/3, 188/4

kondugı yir 191/1

koňur at 35/13, 43/11, 44/2, 44/12, 48/12, 110/5, 126/7, 127/12, 130/9, 135/3, 142/5, 143/6, 145/13, 147/10, 301/9

koňur at(lu) 37/11, 143/2

korhınç haberler 175/7

koşa badem 12/10, 199/9

koşa burc 205/12

koşa kardaş 99/8

koşa yay 172/13

kovulan kimse 133/9

köhne kaftan 105/12

kölgelüçe kaba ağaç 35/3, 66/1, 104/11, 122/2, 149/5, 154/4, 168/13, 212/13, 253/8

köpegüm kafir 281/6

köşekçe akl(u) yok 125/9

kuduz kurtlar 43/2

kulunum oğul 124/12

kunt ışıık 129/11, 297/3

kurı çay 155/2

kurılu yay 12/9

kurımışça göks(üm) 137/5

kurumsı kırk tutam kara saç(lum) 199/10

Kutlu Melek 8/13

kuyruksuz, kulaksuz köpek 85/10, 86/11, 87/7

küçücük ölüm 272/11, 272/13

küçücük toğuz 281/5

küfür söz 162/11

kür oğul 134/13

mahbub ala gözlü genç yigit 266/12

mahbub kafir kızları 36/7

mahbub kız 62/11, 172/11

mahmûzî şalvar(lu) 60/9

men babañ 259/5

men Kazan 279/6

men kız 103/6, 105/1

mermer taş 180/10

mezdandaki şol oğlanı 247/13

miskin yigit 259/9

möhkem kara şiven 155/12

möhkem urgan 273/11

muhanet ana(ñ), baba(ñ) 167/2

muhanet göz 278/8

murassa ton(lu) 126/8

murdar kafir 41/3

mürüvvetlü yigit 73/9

namerd Aruz 300/5

namerd Aruz dayın 298/7

namerd göz 278/7

namerd tayın 298/11, 300/1

namert yigit 4/5

(bu) **ne** ağaç(dur) 50/10

ne eksiklög(üm gördi) 11/12

ne eylemeklü 161/3

ne faide 4/2

ne hal 101/9, 142/7

ne hal(lu) 274/7

ne hayf(umuz) 39/6

ne heybet(lü kocası) 157/8, 158/1

ne hüner(üm var ise) 182/9

ne kaza (gelse) 191/5

ne kişi(dür) 156/6

ne kömlek(dür) 93/10

ne maslahat(a geldün) 78/6

ne ögüt (virürsün) 260/4

(bu) **ne** söz(dür) 53/10

ne yigit(dür) 77/11, 287/1

ne yigit(sin) 196/3, 196/4, 196/5, 196/9, 267/11, 286/6, 286/7, 287/13, 288/1, 288/12

ne yir(de) , 5/6, 19/5, 89/5, 195/2, 195/3, 179/3, 231/6, 268/10

niçe hayf (eylemek gerek) 51/3

o zalım 222/13, 223/1, 223/2, 223/3, 223/4

odlu konuk 9/5

oğlançuğı Emren Bahadır 241/4

oğlı Kırk Kınuk 180/2

oğlı Uruz 65/7, 123/12, 123/7, 127/13, 271/13

oğlum Basat 216/12
oğlum Beyrek 118/11
oğlum Uruz 37/9, 44/8, 57/13, 149/7
oğluḡ Uruz 47/12, 58/8
oğrı köpek 8/10
oğul çoban 49/7, 49/10
oğul Delü Dumrul 163/2
oğul Delü Dumrul 164/9
oğul Depegöz 219/9
oğul Karçar 87/12, 88/6
oğul Yigenek 207/7
oğuluḡ Beyrek 117/9
ol ağaç 50/11
ol ağam tutulan kal'a 262/12
ol altmış batman gürz 203/7, 209/4
ol ara(da) 26/8, 208/9
ol bağlar 160/7
ol bıḡar 214/13
ol bigler 96/4
ol bir uç(ına) 195/12
ol buğa 15/10
ol delü 265/11
ol delü kavat 157/1
ol delü yigit 266/3
ol dem 216/4
ol er 207/3, 207/4, 207/5, 275/9
ol gevde 27/12
ol gice 42/9, 42/10, 206/7
ol gün 63/6, 63/7, 63/12, 95/2, 97/11, 132/8, 132/9, 132/10, 132/11, 132/12, 152/2, 152/3, 271/2, 272/13
ol hatun kişı 223/10

- ol** iki at 82/9
- ol** iki halal 168/6
- ol** kafir 130/5, 202/13, 209/2
- ol** kal'a 202/11, 207/13, 208/3, 279/5
- ol** karındaşı tutulan kuru 263/4
- ol** kılıc 230/10
- ol** kılıç asılan zencir 230/9
- ol** kinsuz 230/3
- ol** kırk namerd 21/12, 22/6, 23/4, 25/12, 29/7, 30/9, 30/13, 31/8
- ol** kırk yigit 18/10
- ol** kız 172/13, 174/13, 175/2, 188/1
- ol** kocalar 229/4
- ol** kuru 263/7, 270/7
- ol** kur'an 6/6
- ol** mahal(da) 20/13, 194/5
- ol** Mekke 6/8
- ol** mel'un 90/6, 208/12
- ol muhannet** ana(η) baba(η) 167/2
- ol** namerdler 19/13, 31/6
- ol** oba 155/9
- ol** oğlan 132/1, 204/4
- ol** ögdüğüm yüce tanrı 7/4, 35/1
- ol** sana virecegi kız 90/4
- ol** şarab 160/9
- ol** tam 17/1
- ol** taraf 26/7
- ol** tatar 275/5
- ol** tekür 203/3
- ol** tutsak yigit 265/8
- ol** uç(ı) 8/7, 8/8
- ol** üç canavar 173/2, 173/6, 175/1, 190/11

ol üzüm 160/8

ol vakıt 261/4, 293/5, 293/6

ol vakt 144/9

ol vaktın 85/13

ol yigit 31/12, 60/8, 74/3, 155/10, 155/11, 156/5, 180/7, 258/1, 258/7, 258/9, 287/1

ol yir 141/6

ol zaman(da) 68/9, 70/6, 131/13, 191/5

olança ayb(umuz) 114/6

olança süd 217/2

on ay 52/10, 165/2

on beleş 84/6

on biş 39/7

on gün 190/4

on parmak 43/5, 115/2

on yaş(ına) 70/3, 260/12

ortacum oğul 137/1

ortaç kır 211/3, 221/9, 232/7, 245/12, 247/9, 248/9, 249/5, 250/11, 250/2, 259/2, 280/9, 282/12, 297/11, 297/2

oturan bigler 296/5

oturduğı yir 254/7, 300/6

otuz biş 277/2

ögdüğüm yüce tanrı 7/4, 35/1

ögdüğümüz big erenler 291/1

öginen erenler 277/9, 278/9, 279/9

öksüz oğlan 256/9, 256/11

ölen adam 3/1

örme saç(lu) 123/2

öteki gün 47/9

öteki kara tağ 207/1

ötkün oh 184/4, 246/2, 249/8

öz ad(ına) 288/3

öz can(ım) 199/12

öz gevde 13/12, 27/7

öz kılıç 3/10, 13/12, 31/3, 35/6, 49/1, 63/10, 66/4, 129/7, 130/10, 132/9, 154/8, 184/2, 184/10, 211/3, 221/9, 232/7, 245/12, 247/9, 248/9, 249/5, 250/2, 250/11, 259/2, 282/12, 297/2, 297/11

öz süñi 207/3

parmağumdaki yüzük 228/1

perrî anası 217/11

pir kocalar 172/8

pürelü yir 88/2

sadağunda seksen ok 49/1

sadakda oh(um) 248/11

sağ bigler 110/10

sağ taraf 64/5, 152/10

sağ uyluk 240/12, 244/4, 297/12

sağ yan 5/13, 15/13, 64/7, 67/6, 73/13, 123/8, 253/3

sakalu bozaç turgay 11/3, 21/5

sakar koç 227/9, 228/1

Salur Kazan 35/10, 36/9, 42/8, 56/9, 67/11, 95/8, 123/5, 232/1, 237/7, 249/12, 269/7, 271/12

samur cübbe 135/8

sapa yir 109/12, 132/12, 152/4, 204/12

sarp kayalar 30/8

sarp kilise 283/11

sarp yir 148/5, 279/1

Saru Çoban 214/11

saru gönler 184/1

Saru Kulmaş 38/12

saru ton(lu) 177/12, 181/10, 181/11, 183/13, 184/7, 187/9, 187/11, 187/12, 189/1, 189/2, 190/12

saru yılan 24/9, 137/4

sası din(lü) 37/4, 38/3, 53/4, 54/2, 100/2, 129/8, 165/4
savaşduğun vaktin 143/6
say cıda(lu) 254/13
sâyir cenk âleti 285/10
seksen biş 277/5
seksen ok 49/1
seksen yir 36/4
selvi boy(lu) 12/9, 199/8
semüz et 136/5
semüz koyun 48/9, 57/2
semüz sığın geyik 77/10
sen yalunuz göz 231/2
serhoş yigit 186/2
settâr tanrı 161/9
sevgülü kardaş 7/1
sevişdügüm Bamsı Beyrek 116/3
sevişdügün Bamsı Beyrek 116/12
sığın geyik 36/12, 44/6, 77/10, 116/8, 126/11, 200/3, 255/7
sırça parmak 118/9
sinirli katı yay 22/12
Sofı Sandal Melik 62/10
sol bigler 110/11
sol göz 278/7
sol kol 110/11
sol taraf 64/7, 152/10, 152/12
sol yan 67/7, 123/8
solduran sop 7/6, 7/11
som altun(lu) 207/12
soñ uç(i) 34/13, 65/13, 154/3, 201/6, 291/3, 303/10
sultan semüz sığın geyik 77/10
sultanum Kan Turalı 183/13

süvri cıda 129/5, 132/11, 148/13, 209/2

şah Hasan ile Hüseyin 55/12

şah yigit 92/4, 167/7

şahbaz at 38/6, 39/1, 40/5, 45/5, 48/1, 58/1, 58/9, 72/1, 95/7, 103/1, 103/10, 110/1, 117/6, 118/2, 163/10, 166/12, 167/12, 204/13, 236/8, 261/1

şahbaz yügrük at 82/5

şamî günlük 10/2

şer haber 261/12

şol koyunlar 39/7

şol kul 252/1

şol künbed 229/3

şol mağara 230/1

şol oğlan 248/1

şol oturan bigler 296/5

şol parmağumdaki yüzük 228/1

şol yigit 31/9

şöyle na'ra (urdi) 227/3

tar ağız(lu) 12/10, 199/9

tar baca 159/8

tar etek 179/6

tar karın 52/9, 164/13

tar yir 159/3

tar yol 133/6

tariça beyn(ün yok) 125/10

Taş Oğuz 14/13, 67/2, 152/6, 172/10, 202/3, 221/6, 235/8, 291/11, 291/13, 291/8, 292/3, 292/5, 292/7, 294/3

Taş Oğuz (bigleri) 63/13, 294/12, 294/6, 294/8, 296/3, 298/8, 300/2, 301/11, 303/1

tatlu can 27/6, 163/1, 231/3, 233/3, 267/9

tatlu damağ 167/7, 198/5, 200/7

tatlu menüm canımı 166/8

tayım Aruz 125/1, 293/1, 293/4, 294/11

tayın namerd Aruz 300/5
tayısı Aruz 123/9
tayısı Aruz 293/8
tayısı Emen 208/9
taze yigitçük 209/11
Ters Uzamış 254/5, 254/9, 254/11, 302/1
Toğan kuş 196/6
toğrı haber 144/1
toğrı yol 276/3, 285/6
toksan baş(lu) 36/2
toksan biş 277/5
toksan oh 198/18
toksan ok 41/5, 247/11
toksan tümen 122/12, 141/4
toksan yir 36/3
tokuz ... kafir kızları 36/6
tokuz ay 52/9, 164/13
tokuz bazlamaç 7/12
tokuz buğra 163/4
tokuz kara gözlü kafir kızları 123/1
tokuz koca 151/10
tokuz tümen 235/9, 236/11, 240/1
tokuz yir 122/13
tokuzlama çırgap çuha 121/4, 212/9
tolduran top 7/6, 8/6
tolma bişik 165/1
torı aygır 84/4
toru aygır 82/7
tuç borı 132/7
turfanda kuzı 226/4
turı su 19/7

tutar bil 119/3

tutar el 157/6

tutar menüm ellerüm 157/10

tutsak yigit 265/8

tülü kuş 110/4, 205/3

tümen koyun 18/1, 32/5, 33/10, 280/12

udsuz gelin 262/3

ulu dergah 156/13

ulu divan 146/3

ulu düğün 94/10, 96/11

ulu gerdek 140/2

ulu hayf 39/8

ulu kardaş 214/8, 240/13, 268/7, 269/5, 269/11

ulu kız karındaş 105/2, 106/3

ulu oğul 240/13, 253/12, 271/6

ulu tañrı 188/8, 210/6

ulu toy (eyledi) 14/9, 14/11

ulu yol 167/12

uzun baldır 62/1

Uzun Bıñar 214/13

uzun yaş 271/9, 303/11

uzunca tenef 7/2

üç (dahı) ordu uşağı 16/3

üç ay 144/8

üç boz ok 293/5

üç canavar 173/1, 173/2, 173/6, 175/1, 177/11, 190/11, 191/13

üç gün 43/11, 105/8, 105/9, 237/4, 237/5, 242/2, 263/3, 263/8

üç katla 26/12

üç kerre 28/12, 85/3, 148/3, 150/6, 182/12, 205/13

üç kiçi 56/11

üç kişi 15/13, 16/1

üç nesne 73/2

üç oğlan 16/5

üç ok 291/9, 301/13

üç otuz on yaş 4/12

üç yaşar tana 56/10

üç yelek(lü) 63/11

üç yıl 57/1, 261/4

üç yir 39/13, 48/10

üç yüz 37/5, 38/10, 41/12, 48/9, 126/8, 153/5, 237/9, 246/3, 246/9, 250/4, 254/13, 265/6, 266/1, 266/2, 293/11

ürkdüğümüz vaktin 213/13

üstümüzde tanrı 5/12

vâfir harclık 237/4

var kuvvetiyle 241/2

yad kafir 236/12

yağı kafir 128/8

yahşı armağanlar 69/10, 69/12

yahşı at 214/7, 237/3, 239/6

yahşı hûb yigit 155/9

yahşı kaftan 237/4, 296/10

yahşı savaş (eyledi) 148/2

yahşı yigit 70/5, 71/4, 73/9, 77/12, 156/2, 156/8, 158/8, 158/12, 159/4, 214/7, 253/13

yalan dünya 203/8

yalan söz 4/11

yalançı dünya 221/8

yalın kılıç 186/4, 187/6

yaluğuz bir oğul 137/12

yaluğuz göz 231/2, 233/12

yaluğuz kardaş 91/13

yaluğuz oğul 25/9, 137/6, 137/12, 138/5, 139/1 , 141/11

yaluğuz oğul haberi 24/13

yaluñuz yigit 248/4
yaluñuzça oğul 14/6, 24/9, 137/5
yaman yir 129/1, 165/6
yanal ala iv 7/1
yanındağı kızlar 180/5
yanındağı üç yüz yigit 250/4
yanındağı yoldaşlar 247/11
yanmış arpa ekmeği 144/5
yanuk cigercüg(ini) 56/8
yanumda yigitler(üm) 248/12
yanuñdağı gök polad 149/1
yanuñdağı yigitler 249/6
yañlış haber 259/4, 259/12
yapağulu gökçe çemen 3/8
yaradan Allah 147/9, 209/12
yaradan kâdir tañrı 188/4
yaraklu adam 264/1
yaraklu altmış adam 263/13
yarar kocalar 202/8
yarım kerpiç 281/6
yarınki gün 125/6, 170/10
yataçak yir 8/13, 192/12
yatduğı yir 244/8
yatur yirde 243/5
yavuz canavar 87/13
yavuz yir 176/2
yayan er 90/11
yazı yir 135/2
yeñi bayır 207/10
yetişmiş bir cılasun oğul 170/7
yıkılaçak iv 9/7

yidi ağaç 178/4

yidi baş(lu) 278/6

yidi biñ 38/2

yidi dere 5/4

yidi gice 65/6, 177/6, 190/8, 290/12

yidi gün 65/6, 126/4, 140/9, 153/9, 177/6, 190/7, 272/12, 290/12, 300/11

yidi kafir bigi 120/10

yidi kat 178/10

yidi katla 207/13, 222/3

yidi kerre 219/5, 219/6

yidi kız 61/5

yidi kız kardaş 91/11, 96/7

yidi kız karındaş 95/11, 121/8

yidi urgun 207/10

yidi yaş(ında) 275/1

yidi yıl(lık) 178/7

yidi yigit 121/9

yidi yir 59/12, 150/1, 185/12, 229/10

yidi yol (ayırdı) 96/7

yidi yüz 90/6

yigit bigler 178/5, 242/6, 303/5

yike tana 8/10

yin yaka 245/12

yirlü kara tağ 35/3, 122/2, 154/4, 168/12, 212/13, 253/7

yirmi biñ 277/1

yonma ağaç 281/6

yorgun at 141/1

yukaru kulp 198/10

yumrı baş 277/8

yüce çartak 95/4

yüce tağ 218/1, 278/3

yüce tañrı 7/4, 35/1, 251/5

yüce yir 26/5, 240/11

yüce tağlar 131/12

yügrük at 82/5, 177/7, 252/12

yügrük su 25/2, 138/9

yüksek yir 191/12, 195/4, 198/12

yüz adam 247/4

yüz biğ 277/6

yüz kafir 178/9, 247/6, 264/11

yüz kerre 264/10

yüz para 297/9

zalım ana 259/3

GRUP VE CÜMLE HÂLİNDEKİ SIFATLAR

açuk açuk meydana 99/6

adam etin yahnı kılan aşbaz 130/7

adam içmez acı sular 4/8

âdemîler evreni Delü Dumrul 159/6

adı bellü bigler 208/3

adı görklü Muhammed 63/3, 120/4, 132/4, 152/1, 154/12, 170/4, 182/2 182/10, 185/1, 189/3, 193/8, 227/1, 253/9, 264/5, 265/1

adı görklü Muhammed Mustafa 66/10, 122/7, 201/11, 213/4, 235/3, 291/6

ağ alınlı Bayındır 239/12, 245/8

ağ alınlı Bayındır Han 239/3, 244/13, 249/11, 253/1

ağ alınlı Bayındır Hanuğ bigler bigisi Salur Kazan 249/11

ağ boz at 35/5, 60/13 , 66/3, 154/7, 206/10, 234/4, 258/8, 268/5, 285/13, 286/13, 298/4, 299/11

ağ boz ata binen ol yigit 286/13

ağ boz atlar çapdurur alplar 206/10

ağ çıkarup kara giyen kızlar 105/6

ağ ışuklu alplar 206/10

ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su 45/6

ağ otağı koyuban kara otağa giren kızlar 105/5

ağ pürçeklü ana 35/7, 66/6, 91/6, 95/11, 96/5, 122/4, 143/8, 165/13, 224/13, 232/5, 248/3, 267/7, 303/13

ağ pürçeklü karı 19/6

ağ pürçeklü kariçuklar 233/6

ağ pürçeklü, izzetlü canum ana 28/4

ağ sakallı Aruz Koca 219/1

ağ sakallı ata 96/5

ağ sakallı aziz baba 80/12, 81/7, 225/3

ağ sakallı azîz, izzetlü, canum baba 162/10

ağ sakallu baba 33/3, 35/8, 66/5, 80/8, 95/10, 122/3, 146/6, 165/12, 176/3, 187/4, 213/1, 221/13, 223/5, 224/13, 231/8, 232/4, 245/2, 248/3, 252/9, 267/6, 267/10, 270/11, 289/13, 303/13

ağ sakallu baban Aruza 221/13

ağ sakallu Dede Korkut 206/11

ağ sakallu koca 19/5, 33/2, 34/1, 233/5

ağ sakallu men babanı 259/5

ağ sakallu pîr kocalar 172/8

ağ sakallu, kara sakallu yigtler 158/5

ağ sunkur kuşu irkeğinde bir kök(üm var) 280/12

ağ tozlu katı yay 70/1, 109/4

ağ tozlu yay 72/10, 247/10

ağ tozlu yayı gide oğlan 247/10

ağ tozluça katı yay 31/3, 49/2

ağ yeleklü ötkün oh 184/4, 246/2, 249/8

ağ yüzlü hatun 238/11

ağ yüzlü, ala gözlü gelinler 32/12, 33/11

ağaç gimileri oynadan su 45/3

ağam tutulan kal'a 259/13, 262/12

ağaçuzun başı ve gözi sadakası köhne kaftan(uğuz var ise) 105/11

ağça burçlu hisarlar 165/3

Ağça Kal'a Sürmelü 153/8, 279/13

ağça koyunlar olan yirde 54/12

ağça sazlar içinde saru gönler görüben taylar basan, avuğ tamarun delüben kanın soran, kara polad öz kılıçdan kayıtmayan, ağça tozlu katı yaydan dürsinmeyen, ağ yeleklü ötkün ohdan korkmayan canavarlar serveri kağan aslan 184/1-4

ağça tozlu katı yay 184/3, 249/7, 248/10

ağça yunlu tümen koyun 280/11

ağça yüzlü ana 223/6, 290/9, 146/8, 256/5

ağça yüzlü gelin 262/9

ağça yüzlü görklü 299/4, 299/6, 239/7
ağça yüzlü kız(ını) gelin(ini) 244/10
ağça yüzlü kız(um), gelin(üm) 299/4
ağça yüzlü men gelin 191/9
ağça yüzlü oğul 252/12
ağça yüzlü yinge 232/6
ağzı büyük humralar 122/13
ahır soğ uçı ölümlü dünya 65/13, 154/3
Ak Kayanuç kaplanınun irkeginde bir kök(üm var) 280/8
ak sakallu kocalar 60/8
ak sancaklu alay 286/12
Ak Sazun aslanında bir kök(üm var) 280/10
ak südin emdügüm kadunum ana 28/4
akındılu görklü suyumuñ taşkunı kardaş 223/8
aklı şaşmış biligi yitmiş koca babam 34/2
aklu karalu seçilen çağ(da) 11/5
akup giden aru su 147/10
al duvahlu gelin 253/1
al kanatlu ‘Azrâil 156/4, 158/7, 158/11, 162/12, 166/7
ala ala gönderler 63/9
ala başlu kiçi 41/1
ala gözlü bebekler 232/7
ala gözlü big yigitler 208/2
ala gözlü bigler 239/4, 239/7, 239/12, 297/4
ala gözlü gelin 140/1
ala gözlü genç yigit 267/2
ala gözlü görklü halal 211/10, 212/2
ala gözlü kırk yigit 131/7, 141/6
ala gözlü kız 76/6
ala gözlü kız(ı) gelin(i) 197/10
ala gözlü kız(uñ) gelin(üñ) 280/3

ala gözlü oğul 252/13, 259/10, 262/8

ala gözlü üç yüz yigit 246/3

ala gözlü yigit 126/9, 186/7, 238/9, 239/1, 241/10, 242/1

ala kollu sapan 39/13, 41/6

ala yatan kara taşlar 206/12

ala yılan sökemez anuñ ormanı (olur) 175/11, 176/8

alaca atlu kafir 38/3

alaca atlu Şökli Melik 244/6

alañ alçak hava yirden gelen argış 95/5

alañ sabah sapa yirde dikilende ağ ban ivlü, atlas ile yapılanda gök sayvanlu, tavla tavla çekilende şahbaz atlu, çağıruban dad virende bol çavuşlu, yaykanduğında yağ dökilen bol nimetlü, kalmış yigit arhası, beze miskin umudı, Bayındır Hanuñ güyegüsi, tülü kuşuñ yavrısı, Türkistanuñ direği, Amıt Suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Han Uruzuñ ağası hanum Kazan 109/12-110/6

alañ sabah sapa yirde dikilende ağ ban ivlü, atlas ile yapılanda gök sayvanlu, tavla tavla çekilende şahbaz atlu, çağıruban dad virende bol çavuşlu, yaykanduğında yağ tökilen bol nimetlü, kalmış yigit arhası, beze miskin umudı, Türkistanuñ direği, tülü kuşuñ yavrısı, Amıt Suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı devletlü han 204/12-205/4

alañ sabah yirinden turan kızlar 105/5

alar tañ ile yirinden turan yigit 287/13

‘âlemleri yokdan var iden Allah 251/13

âlimler serveri Osman Affan oğlu 6/7

Allah viren umud(uñ) 66/8

Allah viren ümid(üñ) 253/8

Allah viren ümiz(üñ) 154/9, 201/8

alnı açuk cömerd erenler 169/11

alnı başı balkır bir er 207/2

Alplar başı Kazan 127/3, 218/7, 221/11

altı baş er 279/5

altı parmak derinliği zahm (urdi) 210/13

altı perlü çomağ 209/7

altı perlü gürz 64/9, 70/2, 72/10, 250/7, 287/6

altı yüz kafir 39/8, 39/9, 48/7, 192/1

altı yüz kara tonlu kafir 255/11

altmış arşun kamet 202/13

altmış batman gürz 203/1, 203/7, 209/4

altmış biş er 277/4

altmış biş kafir 60/13, 150/9

altmış ögeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külâh itse kulaklarını örtmeyen, kolu budı harança, uzun baldırları ince, **Kazan Bigün** tayısı at ağızlu Aruz Koca 62/1

altmış tutam ala gönder 41/3, 60/2, 150/4, 302/10

altmış tutam gönder 48/12

altmış tutam süñi 297/4

altmış tutam süvri cıda 209/1

altun başlu ban iv 18/3, 32/10, 33/12

altun tahtında yine ivini (dikdi) 65/5

altun tahtum iyesi bigüm yigit 238/12

altunda al aygırı **aruk** oğlan 247/8

anamdan yigrek kayın ana 262/4

anda olan bigler 300/9

arabî atlar olan yir 54/10

argap argap kara tağ 117/4

Arhu Bili Ala Tağ 186/7

Arkıç Kırdâ yaykanur umman denizinde sarp yirlerde yapılmış kafir şehri 279/1

Arku Bili Ala Tağ 200/3, 239/10, 239/2, 245/8, 267/3, 298/4

Arku Mili Ala Tağ 181/7

arkurı yatan Ala Tağ 19/7, 20/6, 240/5, 241/8, 244/12, 257/9

Arşun oğlu Direk Direk Tekür 202/12, 208/12

aruk candan iki karındaş 218/11

Aruz oğlu Basat 220/12, 232/2, 299/2, 299/5

Aruz oğlu hanum Basat 221/6

asılan asılan kayalar 136/8

at ağızlu Aruz Koca 37/3, 62/2, 234/5

at üstünde eğlenmeyip yortan Kazan 149/7

at yimeyen acı otlar 4/7

ata adını yorıtmayan hoyrad oğul 4/9

atamdan yigrek kayın ata 262/4

atlu batup çıkamaz anuñ balçığı (olur) 175/10, 176/7

avazı kaba köpekler 46/3

avda kalan oğul 140/9

avucına sığmayan elüklü oğlu, erdil teke buynuzından katı yaylu, İç Oğuzda Taş

Oğuzda adı bellü Aruz oğlu hanum Basat 221/5-6

ayağı uzun şahbaz at 95/7

ayağı uzun şahbaz ata binen argış 95/7

aydan aru, günden görklü kız kardaşuñ Banu Çiçek 83/11

Aygır Gözler Suyından at yüzdüren, elli yidi kal'anuñ kilidin alan Eylik Koca

oğlu Dülek Evren 205/10

aygır virüp alduğum ağ tozlu katı yay 109/3

Âyişe ile Fâtımanuñ nigâhı su 45/5

ayru ayru yollar (izin) 5/3

ayuş on dördüne beñzer bir mahbub ala gözlü genç yigit 266/12

azgun dinlü kafir 25/6, 128/13, 130/10, 133/8, 138/10

azgun dinlü yağı kafir 128/7

azîm görklü mahbûb kız 172/11

azup gelen kaza 5/9

azvay kurt enügi irkeginde bir kök(üm var) 280/11

babam tutsak olduğı kal'aya 205/5, 283/5

bağ ve botanuñ ziynetı su 45/4

bâkî kalan settâr tañrı 161/9

bam bam tepe başı 115/8, 115/12

baña tutan gerdek 144/10

Basat Depegözi öldürdüğü boy 213/5

basduğın belürtmeyen bellü tañrı 210/7

baş kalduran kafirler 72/6

başı açık Tatyan Kal'ası 126/13

başında olan bit 173/11, 199/4

başum bahtı Kazan 143/8

(berü gelgil) **başum bahtı, ivüm tahtı, han babamuñ güveyisi, kadın anamıñ sevgüsü, atam anam virdüğü, göz açuban gördüğüm, köñül virüp sevdüğüm a**
Dirse Han 24/1-3

başum tacı Kazan 148/9

başuñ ala bakar olsam başsuz ağaç 55/13

Bayındır Hanuñ yağısın basan Şir Şemseddin 37/9

Begil oğlu Emre 235/4

benden alçak kişiler 11/13

Beyregüñ babası Pay Püre Big 94/10

Beyregüñ kiçürdüğü yüzük 115/6

Beyrek adlu bir yigit 104/5, 104/6, 104/8

bezirganlar hususından bir söz (söylemedi) 73/13

bıyıçağı kararmış yigitçükler 233/7

bıyığı kanlu Bügdüz Emen 218/13, 221/12

bidevi atın oynadı gelen yigit 287/13

bidevi atlu bir oğula 137/10

big babamuñ kadın anamuñ savgatı argı 95/6

big oğlu big 77/4, 77/12

big yigidüm Kazan 136/3

big yigidüm, han yigidüm Beyrek 116/2

big yigitler cılasunlar birbirine koyulan çağ(da) 11/6, 21/9

bigler başı Yigenek 107/11

bigler bigi olan han Kazan 272/1

bigler bigi olan Kazan 245/1, 254/2

- bilüginde toksan okı seyrek** oğlan 247/11
- biş biş** er 277/1
- biş Bügdüz başları** Emen 151/10
- biş kavum başları** Düger 151/9
- bir alay** atlu 264/5
- bir batman** ‘ayâl 14/10
- bir batman** oğul 13/9
- bir bölük** atlı 273/2
- bir bölük** kaz 195/10
- bir bölük** oba 155/9
- bir bölük** toz 127/6
- bir iki** gögerçin 159/6
- bir kazan** süd 217/5
- bir külek** yoğurt 7/13
- bir niçe** müddet(den sonra) 15/4
- bir süri** geyik 76/2
- bir süri** kaz 272/5
- bir torba** saman 281/5
- bir torba saman** döşek(lü) 281/5
- bir tutam** oh 225/4
- birkaç kelime** haber 130/2, 194/12
- biserek biserek** develer 223/2
- biş akçalı** ulufeçiler 208/3
- biş kelime** du‘â 66/8, 154/10, 201/9, 213/3, 291/5, 304/3, 170/2
- biş kelime** haber 128/3
- biş yüz** kafir 70/13
- biş yüz** kafir 71/9
- biş yüz** koyun 220/1, 220/6, 222/5
- biş yüz** Oğuz yigitleri 65/1
- bişik kertme** nişanlı 76/10
- bişik kertme** yavuklu 69/4

bişikde koyup gitdügüm kardaşçuğ(um) 269/3

bişikde koyup gitdügün kardaş(uñ) 269/10

Boğazça Fatma dirler bir hatun 113/10

boyı uzun Burla 112/5

boyı uzun Burla Hatun 38/8, 51/5, 51/6, 52/4, 135/4, 148/6, 153/1

boyı uzun, bili ince Burla Hatun 54/6

boynı uzun bidevî at 17/13, 32/3, 33/6, 136/5

boz atlu Beyrek 286/4

boz atlu Hızır 26/11, 28/11

boz aygırlu Bamsı Beyrek 75/11

boz aygırlu Beyrek 61/6, 151/1, 180/2, 249/13

bögelek gibi buñlu 87/13

böyük böyük su 55/9

böyük böyük sularuñ köprüsi ağaç 55/9

bu günki biglüg(üm) 111/5

bu kadar iş 176/5

bu kadar nesne 89/11

buğa virüp alduğum boğma kiriş 109/4

bunuñ gibi kız 81/3

bunuñ kibi söz 108/7

bunuñ kibi yigit 180/7

buña beñzer söz 2/7

burması altun tuç borılar 63/5, 132/7

buynuzı burma koçlar 107/1

canavarlar serveri kağan aslan 184/4

canum parası oğul 163/4

cemal ve kemâl iyesi yigit 179/13

cici bici türkmen kızı 171/7

cigerinde olan er yigitler 63/6, 152/3

cömerdler cömerdi ganî tañrı 184/11

cümle âlemleri yaradan Allah tañrı 7/3

cümle kuşlar sultanı çal kara kuş 188/12

çağnam çağnam kayalardan çıkan su 45/3

çalup keser öz kılıç 4/5

çaya baksa çalımlu, çal kara kuş erdemlü bir güzel yahşı yigit 70/4

çaya baksa çalımlu, çal kara kuş erdemlü, kur kurma kuşaklu, kulağu altun küpelü, kalın Oğuz biglerini bir bir atından yıkıcı Kazılık Koca oğlu Big Yigenek

61/8-9

çaya baksa çalımlu, çal kara kuş erdemlü, kur kurma kuşaklu, kulağu altun küpelü, kalın Oğuz biglerini bir bir atından yıkan Kazılık Koca oğlu Big Yigenek

151/3-5

çırgap çırgap çadır otak 123/5

çiğni kuşlu cübbe ton 18/4

dan dansuh kafir malı 71/7

dan dansuh, ala yahşı armağanlar 69/12

dâyim turan cebbâr tañrı 161/8, 168/12

Demür Kapu Dervendinde olan, kargu süñü uçında er böğürden, garıma yetdüğinde kimsin diye sormayan Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar 205/7

Demür Kapu Dervendindeki demür kapu 60/1

Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı depüp alan, altmış tutam ala gönderinüñ uçında er böğürden Kıyan Selçük oğlu Delü Dunder 60/1-2

Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı kapup alan, altmış tutam ala gönderinüñ uçında er böğürden, Kazan kibi pehlivanı bir savaşıda üç kerre atından yıkan Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar 150/3-6

demür tonlu kafir 264/1

demür tonlu Mamak 218/12

demür yaylu Kapçak Melik 60/6

deñiz kulunı boz aygır 69/13, 72/9, 99/3

depe gibi et (yığdı) 15/2, 24/12

depe gibi taş (yığdı) 39/13

Depegöz olduğı Salahana Kayası 225/8

**destursuzca Bayındır Hanuñ yağısın basan, altmış biñ kfire kan kurduran, ağ
boz atınuñ yilisi üzerinde kar turduran** Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin 60/12-
61/1

dini yok akılsuz kafir 59/1

Dirse Han oğlu Buğaç Han 9/13

dökmesi büyük bizüm tağlarumuz (olur) 160/6

dört parmak değlü zahm (urdu) 289/9

Duha Koca oğlu Delü Dumrul 154/13, 155/1

Duharlıyı koduğum yağı yurdu 109/2

dün katmış, üç gün dünlü yortmış yigit 263/7

dünlüğü altun ban iv 40/4, 52/7, 57/9, 91/10, 97/5, 118/5, 119/1, 163/5, 166/13

dünlüğü altun ban ivümüñ kabzası oğul 52/7, 119/1, 163/5

düpde oturan has bigler 110/12

Düzen oğlu Alp Rüstem 218/9, 249/13, 289/1

Egrek dirler bir yigit 257/12

eğer erdür eğer avratdur korkusu ağaç 55/12

eğni bek demür ton 129/9, 245/11, 285/13, 286/6, 297/2

eğni bek demür tonın geyen yigit 286/6

eğri başlu çevgen 41/4

ejdehalar ağzından adam alan Delü Evren 206/2

elçügezi kınalu kızçuğazlar 233/9

elindeki süñüsi sınık oğlan 247/10

elli altmış adam 218/7

elli biñ er 277/3

elli yidi kal'a 62/9, 205/10, 288/4

Ense Koca oğlu Okçı 302/2

erdil teke buynuzından katı yay(lu) 221/5

ere varan kız 112/10, 113/1, 113/12, 113/7, 114/12

erenler evreni Kan Turalı 171/10

erenler evreni Karaçuk Çoban 41/8

erenlerüñ meydanı aslanı, pehlivanlaruñ kaplanı boz oğlan 72/4

Eylik Koca oğlu Alp Eren 62/12

Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dülek Evren 287/11, 288/4

Eylik Koca oğlu Saru Kulmaş 38/12, 205/11

Fir'avun şişler yükleyüp yirden çıksa kaba ökçem ile perçin kılan Kazan er (idüm) 278/1

gafillüce başlar kesen, destursuzca menüm yağıma giren yigit 196/4

Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin 61/1, 107/11, 150/10

gavga günü öndin depen alp 268/11

gâyet sarı kilise 283/11

gelimli gidimli dünya 34/13, 65/12, 154/3, 201/5, 291/3, 303/9

gice gelen hırsuzlar 46/10

girü kalan bigler 294/5

gök ile pehlû uran anuñ kal'ası (olur) 175/12, 176/9

göksi güzel kaba tağ 11/5, 24/5, 131/8, 136/5

göl gibi kıımız (sağurdu) 15/2, 24/12

görür gözüm aydını oğul 119/3

götürdüğün göge yetüren görklü tañrı 210/7

göz açuban gördüğüm, köñül ile sevdüğüm Banı Çiçek 97/7

göz açuban gördüğüm, köñül ile sevdüğüm Pay Piçen kızı Banı Çiçek 95/11

göz açuban gördüğüm, köñül virüp sevdüğüm koç yigidüm şah yigidüm 167/5

göz açuban gördüğün, köñül virüp sevdüğün Pay Piçen kızı Banı Çiçek 96/9

göz kakuban köñül alan anuñ görklüsi (olur) 175/13, 176/10

gözçügezi çönge koca 157/13

gözi gökçek kızlar, gelinler 158/4

gözinden gayrı yir 226/10

güçlü bilüm kuvveti canum oğul 145/11, 243/13

güçlü bilüm kuvveti, karañulu gözlerümün aydını kardaş 223/8

gümüş gibi ağ bilek 115/5

günlügi altunluça oda 271/5

güvencüm ile getürdügün gelinçüg(ün) 223/4

güz alması gibi al yañak 54/6, 92/2, 94/4, 96/8, 115/10, 116/1, 139/3,

güz almasına benzer al yaňak(lum) 12/10

güzeller serveri saru tonlu Selcen Hatun 177/11

güzeller şahı Banı Çiçek 77/8

Hak yanduran çırağ(ı) 35/8

Han Kazanuç oğlu Uruz Big 38/10

han kızı halalun 149/9

han kızı halalunı tanımayan göz 149/9

hanlar hanı Bayındır 19/8, 20/7, 121/4

hanlar hanı Han Bayındır 10/4, 34/9

haraça karaça püre 86/12

Hasan ile Hüseyinün hasreti su 45/4

hay dimedin baş getiren cellad(ı olur) 176/1

hay dimedin başlar kesen cellad(ı olur) 130/6

Hemid ilen Merdin kal'asın depüp yıkan, demür yaylu Kapçak Melike kan kusduran, gelüben Kazanuç kızın erlik ile alan, Oğuzun ak sakallu kocaları görende ol yigidi tahsinleyen, al mahmûzî şalvarlu, atı bahrî hotozlu Kara Göne oğlu Kara Budak 60/6-9

ılgayuban kara tağum yıkan Kazan 149/5

İç Oğuz Taş Oğuz 'âsî olup Beyrek öldüğü boy 291/7

iki rik'at namaz 63/3, 120/4, 132/4, 151/13, 193/7

ilerü yatan deniz 206/13

ilerü yatan kara deniz 206/12

ince billü kız 38/8, 39/3, 40/9, 47/11, 51/6, 55/3, 57/11

ince billü kız oğlanı 148/7

iner karışur toz 195/2

ip üzengülü, kiçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kafir 127/10

iş görmüş, işe yarar adam 202/8

it kibi güv güv iden, çerkez hırslu, küçücük toğuz şölenlü, bir torba saman döşekli, yarım kerpiç yasduklu, yonma ağaç tañrılı köpegüm kafir 281/4-6

itüm ile bir yalakda yundım içen azgun kafir 40/13

itünj avlatmayan, çetüğini mavlatmayan Alplar başı Kazan 127/2

ivüñ yağmalatduğñ dem 292/6

kaba ağaçda dal budağ(uñ yeşerdi) 258/5

kaba alem götüren han 231/12, 231/7, 268/11, 269/6

kaba kaba bigler oğlı gavga kılsa kamçı salup tiñdüren Kazan er (idüm) 278/2

kadası yetmiş kavat oğlı kavat 248/5

kademi kutsuz gelin 262/2

Kâdir viren tatlu can 267/9

kafalu börklü baş 232/8

kafir kiçdügi yol 44/13

kafirler azgunı Şökli Melik 38/1

kafirleri it ardında horlayan, ilden çıkup Aygır Gözler Suyından at yüzdüren, elli yidi kal'anuñ kilidin alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikah iden, Sofi Sandal Melike kan kusduran, kırk cübbe bürinüp otuz yidi kal'a biginüñ mahbub kızlarını çalup bir bir boynın kuçan, yüzinde tutağında öpen, Eylik Koca oğlı Alp Eren 62/7-12

kaftanınun ardı yırtuhlu, yarımından kara saçlu, sası dinlü, din düşmeni alaca atlu kafir 38/2

kakıduğın kahr iden kakhâr tañrı 210/8

kalemçiler çalduğı kara kaş(lum) 199/9

kalın Oğuz arkası, Bayındır Hanuñ güyegüsi Salur Kazan 67/10

kalın Oğuz ilinden gelen yigit 267/11

kalın Oğuz imrençesi canum oğul 119/4

kalın Oğuzun devleti Bayındır Hanın güyegüsi Ulaş oğlı Salur Kazan 42/9

kalın Oğuzun imrençesi Han Beyrek 92/8

kalkubanı yirinden turan Kazan 149/4

kalkubanı yirinden turan yigit 196/2, 286/5

Kam Gan oğlı Han Bayındır 10/1, 66/12, 201/13, 235/5

Kam Pürenüñ oğlı Bamsı Beyrek 66/11

kamın akan görklü su 35/4, 66/2, 154/5, 169/13

kamın akan yügrük su 25/2, 138/9

kan alaca ordu 244/9

Kan Turalı dirler bir yigit 178/3

kanlu kanlu ırmaklar 59/2

kanlu kanlu su 75/7, 117/5, 145/2, 186/12, 234/12, 244/5, 256/1

kanlu suyum taşkunı oğul 141/10

Kaıılı Koca oğı Kan Turalı 170/5, 186/13

kap kayalar başında yuva tutan, kâdir ulu taıırıya yakın uçan, mancılığı ağır taşdan ğızıldayup katı inen, Arı gölün ördüğün şakıyup alan, kaba üyge dip yorır iken tartup üzen, karınçuğı aç olsa kalkup uçan cümle kuşlar sultanı çal kara kuş 188/7-12

Kapak Kan dirler bir kişi 220/9

kar ile yağmur yağanda çakmaklu çoban 40/3, 47/6

Kara Dere ağzında Kadir viren, kara buğa derisinden bişiginün yapığı olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, bıyığın eşsesinde yidi yirde dügen, erenler evreni, Kazan Bigün kartaşı Kara Göne 59/10-12

Kara Dere ağzında Kadir viren, kara buğa derisinden bişiginün yapığı olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, kara bıyığın yidi yirde eşsesinde dügen, Kazan kartaşı Kara Göne 149/12-13

kara dinlü kafir 132/5, 136/9

Kara Göne adlu bir kartaş 281/1

Kara Göne oğı Delü Budak 64/1, 64/8

Kara Göne oğı Kara Budak 37/1, 60/10, 67/5, 95/10, 96/3, 107/10, 204/6

kara göz at 149/4

kara göz atın biline binen Kazan 149/4

kara gözlü kafir kızı 124/8

kara gözlü kız 59/6

kara gözlü kız kardaş 143/11

kara gözlü yavuklu 98/3

kara gözlü yigitler 124/5, 143/1

kara gözlü, hûb yüzlü, saçı ardına örilü, göksi kızıl dügmelü, elleri bileginden kınalu, parmakları nigarlu mahbub kafir kızları 36/5-7

kara gözlü, örme saçlu, elleri aya bileginden kınalu, parmakları nigarlu, boğazları birer karış kafir kızları 123/2-3

kara kara deniz 55/10

kara kara denizlerün gimisi ğaç 55/10

kara kara tağlar 186/11, 244/5, 256/1, 224/9

kara kıldan sicim 144/3

kara koç at 81/2, 137/10, 145/3, 171/1, 263/2

kara koçda kazılık at (bundan kiçdi) 139/8, 196/12, 296/9, 297/1, 2993, 293/2

kara koçı yügrük at 252/12

kara polad (polat) öz kılıç 3/10, 13/11, 31/3, 35/6, 49/1, 63/10, 66/4, 129/7, 130/10, 132/9, 154/8, 184/2, 184/11, 211/3, 221/9, 232/7, 245/12, 247/9, 248/9, 249/4, 250/2, 250/11, 259/2, 282/2, 297/2, 297/11

kara polad öz kılıcı gedik oğlan 247/9

kara salkumlu üzüm 160/7

kara şaykalu tekür 179/1

kara tağ yumrusınça mal 3/2

kara tağum yüksegi kartaş 258/10

kara tağum yüksegi oğul 141/10, 289/12

kara tonlu azgun dinlü kafir 25/4

kara tonlu dervişler 24/11, 138/2

kara tonlu kafir 127/4, 193/8, 210/10, 241/9, 242/1, 255/12, 264/6, 270/6

kara tonlu, gök demürlü altı yüz kafir 192/1

kara toğuz etinden yahnı (yidürdün) 100/3

karalu göklü otağı 103/4, 104/2

karañku ahşam olanda kaygulu çoban 40/2, 47/5

karañu dünđe bulduğum oğul 24/6, 136/7

karañulu gözlerini uyhu almış yigit 263/8

karañulu gözlerüm aydını oğul 145/12, 289/12

karañulu gözüm aydını kardaş 257/4

karañuluça gözleri çöñge oğlan 247/12

karañuluça gözlerüm aydını oğul 137/2, 243/12

kardaşı tutulan koru 263/4

kargu dillü kayın ohlar 132/10

kargu dillü öz süñü 207/3

kargu gibi kara saç 54/7, 91/8, 115/9, 115/13, 164/11

kargu talı altmış tutam süñi 297/3

kargu talı süñü 245/2, 248/9, 250/3, 250/13

karı düşmen tatar oğlu 142/2

karıçuk olmuş ana 38/9, 38/9, 143/10, 143/11, 176/3, 187/4, 259/5

karnu yaruk balık 210/4

karşu yatan ala tağ 25/1

karşu yatan kara tağ 59/2, 83/8, 102/12, 103/7, 104/4, 104/10, 117/13, 137/1, 138/7, 145/2, 145/10, 146/13, 163/7, 167/8, 179/5, 223/7, 252/11, 258/4

karşu yatan kara tağum yüksegi kardaş 223/7

karşu yatan kara tağum yüksegi oğul 137/1, 145/10

karşu yatan karlu kara tağlar 75/6

kartaşumdan yig kartaş (direm) 99/9

katar katar deve 57/9, 103/12, 103/2, 118/3, 123/6, 163/10, 167/1

katar katar kızıl deve 38/6, 39/3, 40/6, 48/1

kavat oğlu delü kavat 108/6, 112/5

kavat oğlu kavat 74/6, 76/12, 198/6, 198/9, 248/5

kavum kabile (benüm) **kuma** yurdum 44/5

kaz alaca yund 280/10

kaza beñzer kız(i), gelin(i) 38/5, 40/8, 97/6, 119/2, 146/5, 163/6, 256/3, 290/10, 299/10

kaza beñzer kız(umuz), gelin(ümüz) 293/3

kaza beñzer kızumun gelinümün çiçeği oğul 52/8, 119/2, 163/6

Kazan Big oğlu Uruz 107/10, 122/8

Kazan Big oğlu Uruz **Bigün tutsak olduğu** boy 122/8

Kazan Bigün hatunı boyı uzun Burla 112/4

Kazan Bigün karındaşı Kara Göne 37/8

Kazan Bigün tayısı at ağızlu Aruz Koca 62/1

Kazan kibi pehlivan 150/5
Kazan oğlu Uruz 52/12, 67/6, 132/12, 253/3
Kazan oğlu Uruz Big 120/11
Kazanuñ kardaşı Kara Göne 218/8, 300/12
Kazanuñ oğlu Uruz 52/1
Kazanuñ tayısı Aruz 292/11
kazası yetmiş yigit 196/9
Kazılık Koca oğlu Big Yigenek 61/9, 67/7, 151/5
Kazılık Koca oğlu Yigenek 201/12, 209/11
Kazılık Koca tutsak olduğu vakt 203/13
keremi çok kâdir tanrı 169/2
Kılbaş dirler bir kişi 292/4
kılıç asılan zencir 230/9
kılıç çalup baş kesdügüm yirler 126/4
kırañ yirde tikilmiş otahlar 222/12
kırış günü öñdin depen alp 231/8, 231/13, 269/6
kırk baş kul 65/7
kırk biñ er 277/3
kırk elli yigit 299/11
kırk erçe kuvvet 252/2
kırk nefer kafirler 100/7
kırk oynaşlu Boğazça Fatma 114/2
kırk tutam kara saç(lum) 199/10
Kısırça Yinge dirler bir hatun 77/1, 112/11
kışda yazda karı buzı erinmeyen Kazılık Tağı 26/5
Kıyan Selçük oğlu Delü Dundar 60/3
Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar 36/13, 64/6, 92/9, 95/9, 96/2, 150/6, 205/9, 209/1
kız kardaşuñ Banu Çiçek 83/11
kızıl develer gelüp giçdügi su 45/6
kızıl develer olan yir 54/11
kızıl kızıl develer 59/4

kızlar oturan otağa 112/2
kızuñ kardaşı Delü Karçar 92/13, 107/12
kiçi başlu kiçer aygır 82/6, 84/4
kocaluğum vakti aldurduğum yalunuz oğul 141/11
konuğı gelmeyen kara ivler 4/7
koñur atlu Kazan 37/11
koñur atlu Kazana keşiş diyen Big Yigenek 37/11
Korkut Ata dirler bir er 2/1
koşa badem sığmayan tar ağız(lum) 199/9
koşa burçdan kayın okı eğlenmeyen Yağrınçı oğlu İlalmış 205/12
koynında yatan halal 242/11
koyun görmemiş koç 85/9
kölgelüçe kaba ağacum kesen Kazan 149/5
köñlin yüce tutan er 3/4
kulağumda şorşayan nâyib 269/2
kulan ile sığın geyiğe koñşı yurd 44/6
kunt kunt bilekler 106/7
kur kurma kuşak(lu) 61/8, 151/4
kurulu yaya beñzerçatma kaş(lum) 12/9
kuru kuru çaylar 24/14, 138/1
kuş deñlü oğlan 247/2
mana lâyıık kız 170/12
mana yarar kız 172/1, 174/5
mancılığı ağır taş 188/8
Mekke ile Medinenüñ kapısı ağaç 55/8
menden delü, menden güçlü er (var mı) 155/5
menden yigrek (kâdir size) oğul (vire) 145/7
meni seven yigitler 72/1
menüm gibi oğul 55/1
Muhammedüñ sağ yanında namaz kılan Ebubeki Sıddık 5/13
muradına maksudına irmeyen yalunuz kardaş 91/13

murassa‘ tonlu yigit 126/8

Musa Kelimün asası ağaç 55/8

ne eylemeklü kadasın 161/3

ne hallu kişi 274/7

ne heybetlü koca(sın) 157/8, 158/1

oğlan emen süd tamarum 24/8

oh atduğum yirler 126/4

ol eri sançasım vakt 207/4

on altı biş 127/4, 127/10

on altı biş ip üzengülü, kiçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kafir 127/10

on altı biş kara tonlu kafir 127/4

on altı yaş (yaşladuñ) 125/3

on altı yıl 71/6, 92/12, 93/3, 96/2, 98/2, 101/10, 203/11, 204/8

on altı yıllık hasret 117/9

on altı yıllık hasretün oğuluñ Beyrek 117/9

on altı yılıñ hasreti hanum Bamsı 96/2

on altı yigit 284/5

on ay diyende dünyaya getürdügüm oğul 52/10

on beleñ yir 84/6

on biş koyun 39/7

on biş biş 153/3

on biş biş kafir 153/3

on biş yaş(ına) 15/7, 70/4, 204/2

on iğice sünüçüg 27/5

on iki batman taş 56/12

on iki biş 64/13

on iki biş kafir 64/13

otuz biş er 277/2

otuz dokuz yigidüm amanat(ı) 100/4, 100/6

otuz dokuz yigit 90/12, 120/12

otuz dokuz yoldaş 99/13

otuz iki diş 243/1

otuz iki kafir bigi 173/4

otuz tokuz kız 121/9

otuz tokuz yigit 121/10

otuz tokuz yoldaş 109/5

otuz üç akça 155/3

otuz yidi kal'a bigi 62/11

öküz ardında sarvanlar (sana bakar) 113/4

ölülerüne aş virdüğün vakıt 274/11

öz adına horlayan, ilden çıkan, elli yidi kal'anun kilidin alan Eylik Koca oğlu

Dönebilmez Dülek Evren 288/3

padişahlar padişahı Hak 299/8

Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan Beyrek 37/10

Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan, adahlusun ayruklar alur iken

tartup alan Pay Püre Han oğlu Bamsı Beyrek 286/8

Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan, ap alaca gerdegine karşu gelen,

yidi kızun umudı, kalın Oğuz imrençesi, Kazan Bigün inağı boz aygırlu Beyrek

61/1-6

Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan, ap alaca gerdegine karşu gelen,

kalın Oğuz imrençesi, Kazan Bigün yınağı boz aygırlu Beyrek 150/13-151/1

Pay Piçen Big kızı Banu Çiçek 81/6

Pay Piçen kızı Banı Çiçek 77/6, 95/12, 96/9, 97/1

Pay Piçenün kızı Banu Çiçek 80/2

Pay Püre Big oğlu Bamsı Beyrek 78/5

Pay Püre Bigün oğlançuğı Beyrek 121/5

pıçak alup kanatlarum kıran Kazan 149/6

pilon geyen keşiş 124/7

Püre Han oğlu Bamsı Beyrek 286/10

sağda oturan sağ bigler 110/10

sakaļuğı ağça koca 157/13

sakalı uzun tat eri 11/4, 21/6

salkum salkum tañ yılleri (esdüginde) 11/2, 21/4

Salur bigi, Salur görki; başum bahtı, ivüm tahtı; han babamuñ güyegüsi, kadun anamuñ sevgüsi, atam anam virdügi, göz açuban gördüğüm, köñül virüp sevdüğüm big yigidüm Kazan 136/1-3

Salur Kazan tutsak olup oğlu Uruz çıkardığı boy 271/12

Salur Kazanuñ ivi yağmalandığı boy 35/10

sağa virecegi kız 90/4

saru tonlu kız 187/12, 189/2

saru tonlu Selcen Hatun 177/12, 181/10, 184/7, 187/9, 187/11, 189/1, 190/12

sası dinlü Gürcistan 37/4

sası dinlü kafir 53/4, 54/2, 100/2, 129/8, 165/4

say cıdalı yigit 254/13

seksen biñ er 277/5

sen istedüğün kız 81/5

sen varaçak yir 175/9

sen varası kafir (degül) 130/8

senden yigrek (kâdir bize) oğul (virmez) 147/4

seni bilen big oğulları 146/4

sıdkı bütün hacı 6/9

sol kolda oturan sol bigler 110/11

soñ uçı ölümlü dünya 34/13, 201/6, 291/3, 303/10

soru tonlu kız 181/12, 183/11

sovuk sovuk bıñarlar 163/8

sovuk sovuk sular 102/13, 103/9, 118/1, 166/11, 167/10

südi peyniri bol kaymaklu çoban 40/4

şah Hasan ile Hüseyinüñ bişigi ağaç 55/12

şahbaz atlar gelüp içdügi su 45/5

şahbaz şahbaz atlar 59/3, 63/9

şâh-ı merdân Ali 6/2, 55/10

Şâh-ı merdân Alinüñ düldülünüñ eyeri ağaç 55/10

şehid olan kardaşlar 42/4

şölenün de kırduğun koyun 223/3

tağrı dostı, din serveri Muhammed 5/12

tağrı ilmi kur'an 6/5

tağrı ivi Mekke 6/8

tağrı viren tatlu can 27/5

taşı düşdüğü yir 57/2

taşkun taşkun sular 104/5

tavla tavla at 87/5

tavla tavla şahbaz at 38/6, 39/1, 40/5, 48/1, 58/1, 103/1, 103/10, 163/9, 166/12, 167/12

tepel kaşga aygır 37/7

toğduğında tokuz buğra öldürdüğüm aslan oğul 163/4

toklu başlu torı aygır 82/7, 84/3

toksan başlu ban ivler 36/2

toksan biş yağı 277/5

toksan tümen genç Oğuz 122/12, 141/4

tokuz ay tar karnumda götürdüğüm oğul 52/9, 164/13

tokuz koca başları Aruz 151/10

tokuz tümen Gürcistan 235/9, 236/11, 240/1

tolamaç tolamaç yollar 175/10, 176/6

tolap tolap ağ süd 165/3

tolap tolap ağ südümi emzürdüğüm oğul 165/3

tolma bişiklerde beledüğüm oğul 165/1

tolması altun bişik 52/11

tolması altun bişikde beledüğüm oğul 52/11

toñuz oğlı toñuz 108/4

toynça yüzine bakmaduğum hanum yigit 92/4

tul tulara girdüğüm tulararı 109/2

tutar bilüm kuvveti oğul 119/3

tutsak olan Kazılık Kocayı 211/5

tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudı, Amit Suyınuñ aslanı, Karaçuğuş
kaplanı, koñur atuş iyesi, Han Uruzuñ ağası, Bayındır Hanuş güyegüsi, kalın
Oğuzun devleti, kalmış yigit arhası Salur Kazan 35/11-36/1
Ulaş oğlu Salur Kazan 36/9, 42/10, 95/8, 122/9, 123/5, 231/13
ulu kardaşı Eğrek 268/7, 269/11
urduğın ulıtmayan ulu tañrı 210/6
Uruz adlu bir oğul 281/1
ussı yok dirneksüz kafir 59/1
Uşun Koca dirler bir kişi 253/11
Uşun Koca oğlu kibi pehlivan 218/10
Uşun Koca oğlu Segrek 253/10
Uşun Kocanuñ kişi oğlu Segrek 256/6
Uzun bıñar demekle meşhur bir bıñar 214/13
üç canavar kalınlıǵ(ı) kaftanlǵ(ı var idi) 173/1
üç dört yıl 261/9
üç günlük yol 43/11
üç kerre yağǵı görmese kan ağlayan Toğsun oğlu Rüstem 205/13
üç otuz on yaş 4/12
üç yeleklü kayın oklar 63/11
üç yüz altmış altı alp 237/9, 259/7
üç yüz altmış altı alp erenler 293/11
üç yüz kafir 48/9, 266/1, 266/2
üç yüz murassa‘ tonlu yigit 126/8
üç yüz say cıdalı yigit 254/13
üç yüz yigit 37/5, 38/11, 153/5, 246/3, 246/9, 250/4
üçin atup birin yarmaz okçı(sı olur) 130/5
ürkdüğümüz vaktın düşen menüm oğlançuğum 213/13
üzengüye dirmeyen diz 149/8
varuban destursuzca Bayındır Hanuş yağısın basan, altmış biñ kafiye kan
kuduran Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin 150/8-10

varuban peygamberün yüzini gören, gelübeni Oğuzda sahabesi olan, acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan bıyığı kanlu Bügdüz Emen 62/5

yad kızı halalum 144/10, 166/3

Yağrınçı oğlu İlalmış 205/12

yağrınında kalkan oynar yaya 176/1, 176/11

Yalançı oğlu Yaltaçuk 94/9, 97/4, 97/8, 98/4, 100/11, 101/11, 108/11, 108/5, 119/5

Yalançı oğlu Yaltaçuk dirler bir kişi 98/4

Yalançı oğlu Yartaçuk 93/7,.96/11

yalap yalap yalabıyan ince ton(lum) 199/7

yaluñuzça oğlum Uruza kıyan Kazan 149/6

yamrı yumrı tadı(m), daya(m) 274/3

yanında olan kızlar 178/12

yanındağı yoldaşları çıplak oğlan 247/11

yapa yapa karlar (yağsa) 3/8

yarım kerpiç yasduk(lu) 281/6

yaykandağında yağ tökilen bol nimetlü 205/1

yaykanduğında yağ dökilen bol nimetlü 110/2

yidi ağaç yir 178/4

yidi başlu ejderha 278/6

yidi biñ kaftanınun ardı yırtuhlu, yarımından kara saçlu, sası dinlü, din düşmeni, alaca atlu kafir 38/2

yidi günlük azuğ 126/4

yidi yaşında bir kızçuğaz 275/1

yidi yıllık al şarab 178/7

yidi yüz kafir 90/6

yigirmi biş big 273/9

yigirmi dört bahadır sancak bigi 206/5

yigirmi dört boyun 151/7

yigirmi dört boyun ohşayan Delü Tundar 151/7

yigirmi dört sancak bigi 205/6, 209/10

yilisi kara kazılık at 21/4, 41/8, 44/11, 136/4, 139/12, 174/9, 181/6, 186/6, 196/3,
197/9, 200/1, 239/9, 245/7, 257/9, 267/3

yilisi kara kazılık ata binen yigit 196/3

yir basmayup yoriyan selvi boylum 199/8

yirmi biş er 277/1

yirün bir uçından bir uçına yetem diyen Soğan Saru 206/3

yitmiş iki puthana 251/11

yoldaşumdan yig yoldaş (direm) 99/10

yonma ağaç tanrı(lu) 281/6

yumruğumda talbınan şahin benüm kuşum 42/13

**yüce taşları tuman tursa kara pusarık delü kopsa kara koçumun kulağı
görinmez olsa kayru eren kılağuzsuz yol yañulsa kılağuzsuz yol başaran Kazan
er (idüm)** 278/3

yügrük olan atlar 222/13

yüksek yüksek kara taş 277/12

**yüksek yüksek kara tağdan taş yuvarlansa kaba ökçem uyluğum karşı tutan
Kazan er (idüm)** 277/12

yüksek yüksek kara taşlarum 166/10

yüz bin er 277/6

yüz kırk yıl 169/6

yüzi dönmez kılıç 277/7

yüzi nikâblu Beyrek 78/1

yüzi nikâblu yahşı yigit 77/12

zaval gelecek delü 113/8

Zülfikaruñ kınıy-ile kabzası ağaç 55/11

ÖZET

Dede Korkut Hikâyeleri’nde Sıfat Tamlamaları

Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki sıfatlar incelenmiştir.

I. bölümde sıfatlar ele alınıp sınıflandırılmış, yeni sıfat türleri teklif edilmiştir.

II. bölümde *Dede Korkut*’taki sıfat tamlamaları ele alınmış, türlerine veya gruplarına göre incelenmiştir. İncelemede; kelime hâlinde olanlar (niteleme, mahiyet-hüviyet, işaret, sıra ve soru sıfatları, belirsiz sıfatlar), eklerle kurulan sıfatlar (+IU, +sUz, +ki, +çA, +Ik, +[ş]Ar ve fiilimsi ekleri), grup halindeki diğer sıfatlar (sayılar, edat grubu, sıfat tamlaması, tekrar grubu) cümle hâlindeki sıfatlar şeklinde bir yol izlenmiştir.

III. bölümde de elde edilen sonuçlar sıralanmıştır.

IV. bölüm indekstir. Bu bölümde *Dede Korkut*’taki kelime ve grup halindeki bütün sıfatlar alfabetik sıraya göre verilmiştir. Çalışmanın sonunda yararlanılan kaynaklar verilmiştir.

THE SUMMARY

Adjective Phrases in Dede Korkut Stories

In this study, the adjectives were examined in Dede Korkut Stories.

In this first part, the adjectives were examined and classed and new adjective types were offered.

In the second part, the adjective phrases were examined and they were examined according to their types and groups. In the study the adjectives that were as a word (qualification, character, demonstrative adjectives, question adjectives and in determinate adjectives) the adjectives that were used some supplements (+IU, +sUz, +ki, +çaA, +Ilk, + [ş]Ar and verbal supplements) some adjectives as a group (the numbers, proposition group, adjective phrase and repeating group and the adjectives as a sentence)

In the third part, the results were indicated.

The fourth part is an index. In this part all words and adjectives that were used in Dede Korkut Stories as a group were given in alphabetical order.

In the end of the study were given the bibliography.

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans yaparken bana dilimizi sevdiren **Prof. Dr. Adnan İNCE**, **Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN** ve burada adını sayamadığım bütün hocalarıma teşekkür borçluyum. Bilhassa bu çalışmayı yaparken yorulduğum anlarda bana destek veren, kıymetli vakitlerini bana ayıran, iyi bir çalışma olması için en az benim kadar gayret eden, değerli Hocam **Yrd. Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU**'ya teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Ahmet Bican Ercilasun vd. :*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. baskı Ankara 1991
- Aristoteles (Çev. İsmail Tunalı) :*Poetika*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- Besim Atalay :*Divanu Lûgat-it-Türk Tercümesi*, C1-3 TDK Yayınları, 3. baskı, Ankara 1992
- Cem Dilçin (Düzenleyen) :*Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1983
- Doğan Aksan :*Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, C1-C2, TDK Yayınları, Ankara 1990
- F. Kadri Timurtaş :*Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III: Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları , 3. baskı, İstanbul 1983
- Ferit Devellioğlu :*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*, Aydın Kitabevi, 20. baskı, Ankara 2003
- Gürer Gülsevin : “Türkçede ‘Sıra Dışı Ekler’ ve Eklerin Tasnif Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (20-26 Eylül 2004), TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 1267-1283.

- Hasan Eren :*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 1. baskı, Ankara 1999
- Haydar Ediskun :*Yeni Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1963
- İsmet Cemiloğlu :*Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, TDK Yayınları, Ankara 2001
- Kaya Bilgegil :*Türkçe Dil Bilgisi*, Ankara 1963
- Leyla Karahan :*Türkçede Sözdizimi: Cümle Tahlilleri*, Akçağ Yayınları, 7. baskı, Ankara 2004
- Muharrem Daşdemir :*Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi*, Erzurum 2000, (Basılmamış Doktora Tezi)
- Muharrem Ergin :*Dede Korkut Kitabı I : Giriş-Metin-Faksimile*, TDK Yayınları, 4. baskı, Ankara 1997
- Muharrem Ergin : *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2000
- Muharrem Ergin : *Dede Korkut Kitabı II : İndeks-Gramer*, TTK Yayınları, 2. baskı, Ankara 1991
- Muharrem Ergin : *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yay., 18.baskı, İstanbul, 1999
- Necmettin Hacıeminoğlu : *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 4. baskı, İstanbul 1992
- Orhan Şaik Gökyay :*Dedem Korkudun Kitabı*, MEB Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2000

- Semih Tezcan : *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, YKY, İstanbul 2001
- Semih Tezcan, Hendrik Boeschoten : *Dede Korkut Oğuznameleri*, YKY, 2. baskı, İstanbul 2001
- Şemseddin Sami : *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1989
- T. Nejat Gencan : *Dil Bilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001
- Tahsin Banguoğlu : *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, 6. baskı, Ankara 2000
- Yaşar Akdoğan : *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*, Beşir Yayınevi, İstanbul 1999
- Zafer Önler : “Türkçede +IX Eki”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II* (20-26 Eylül 2004), TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 2203-2208.
- Zeki Ömer Defne : *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebî Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*, TDK Yayınları, Ankara 1988

ÖZGEÇMİŞ

Abdullah ÖZCAN, 03.09.1980'de Aydın'ın Çine ilçesine bağlı Kırkışık Köyü'nde dünyaya geldi. İlkokulu köyünde okudu. Ortaokulu, Aydın Efeler İlköğretim Okulunda, liseyi Aydın Lisesinde tamamladı. 2001 yılında AKÜ Uşak Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğini bitirdi ve aynı yıl Aydın merkez ilçeye bağlı Dalama beldesinde Türkçe öğretmenliğine başladı. Halen aynı yerde göreve devam etmektedir.